

almanac archívny
P 2019

ročník II.

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

KERESTEŠ, Peter. Archív Nitrianskej stolice do roku 1848	3
ČERVENOVÁ, Katarína. Vznik Oravského komposesorátu v 17. storočí	22
JANURA, Tomáš. Archontológia Liptovskej stolice v rokoch 1709 – 1786	30
FEJEŠOVÁ, Mária. Rod z Kotešovej v stredovekých dejinách Horného Trenčína a najstaršie dejiny územia neskoršej obce Veľké Rovné	40
HRIČOVSKÁ, Janka. Listy pre Jána Tomku-Sáskyho	52
VÍTEK, Peter. Dejiny pošty v Liptove	57
KEREŠOVÁ, Michaela. Vlastnícke vzťahy a sociálne pomery v prvých rokoch Československej republiky na príklade obce Súľov-Hradná	69
ŽUCHA, Ján. Protištátna letáková činnosť v okrese Martin v období Slovenského štátu (1939 – 1945)	78

LITERATÚRA

Recenzie a anotácie	
DASTON, Lorraine (ed.). Science in the Archives : past, presents, futures (Štefan Hrivňák)	90
DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť (Ivana Červenková)	96
KERESTEŠ, Peter (ed). Najstaršia kniha mesta Nitry (1671) 1681 – 1693. Pramenná edícia najstaršej zachovanej mestskej knihy so štúdiami k starším dejinám mesta (Drahomír Velička)	100
Bibliografický prehľad domácich a zahraničných archívnych periodík	
Archivní časopis 2018/1-4 (Drahomír Velička)	102
Hudobný archív 17 (Mária Weinbergerová)	105
Levélári szemle 2018/1-4 (Veronika Nováková)	107
Literárny archív 41 (Miroslav Martinický)	112
Szkice archiwalno-historyczne 2017/14 (Drahomír Velička)	113

SPRÁVY

VIII. komárňanské kolokviá historikov a archivárov – Voda v dejinných súvislostiach (Lukáš Paluga)	116
Konferencia Mílniky 20. storočia v regióne Nitrianskeho kraja (Attila Fazekas) ...	118
Medzinárodná konferencia Historické výročia v roku 2018 (Michaela Kerešová) ..	121
Vedecká konferencia Mesto a jeho pamäť (Zuzana Francová)	123
Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou Na ceste k slovenskej štátnosti (Richard Pavlovič)	126
Výstava Na ceste k slovenskej štátnosti (Mária Filarská)	127

KRONIKA

Jubilantka Anna Kysacká (Katarína Sadloňová)	131
--	-----

POKYNY PRE AUTOROV	133
--------------------------	-----

AUTORI TOHTO VYDANIA	135
----------------------------	-----

ARCHÍVNY ALMANACH

ROČNÍK II.

2019

SPOLOK PRO ARCHIVIS

ARCHÍVNÝ ALMANACH

Vydáva Spolok Pro archivis, o.z.

Redakcia:

PhDr. Miroslav Martinický

PhDr. Mária Weinbergerová

Mgr. Drahomír Velička, PhD.

Adresa redakcie:

Ministerstvo vnútra SR

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči

Sidónie Sakalovej 106/3

014 01 Bytča

archivny.almanach@gmail.com

Grafické spracovanie: Print Master – Ing. I. Červený, L. Mikuláš

Obálka: Ing. Mgr. Marek Sobola, PhD.; Ing. Ivan Červený

Translation: PhDr. Milan Belej, CSc.

Tlač: ABTlač SK, s.r.o., Žilina

Neprešlo jazykovou redakciou!

Dátum vydania: december 2019

© Spolok PRO ARCHIVIS, o.z., Bytča

pro.archivis@gmail.com

Náklad 100 ks

ISBN 978-80-972999-1-0

najmä privilégii a štatútov,² bolo v nej uložené stoličné typárium, kongregačný protokol zachovaný od roku 1572, dnes už nezvestné stoličné erbové privilégium z 12. februára 1550,³ niekoľko kráľovských dekrétov a správy, ktoré podávali stolici jej ablegáti z krajinských snemov. Bol medzi nimi zaiste aj predpokladaný a dodnes nezachovaný najstarší kongregačný protokol Nitrianskej stolice z prvej polovice 16. storočia. Pred rokom 1541 ho začal viesť Ján Literát Boronkai (notár v rokoch 1526 – 1561), ktorý pôsobil ako spoločný notár pre Nitriansku a Tekovskú stolicu.⁴ Archívna truhlica sa nachádzala v mieste sídla stoličnej samosprávy v Nitre. Stolica truhlicu deponovala kvôli lepšej bezpečnosti do archívu hodnoverného miesta pri Nitrianskej kapitule umiestneného na opevnenom Nitrianskom hrade.⁵

Toto miesto poskytovalo bezpečnejšiu ochranu ako vlastné priestory stoličnej samosprávy. Tie boli až do konca 17. storočia v samotnej Nitre len provizórne. S pravdelnosťou, od 28. 6. 1664 sa začali kvôli osmanskej okupácii konávať stoličné kongregácie a zasadnutia súdu (sedrie) mimo Nitry. V rokoch 1664 – 1671 striedavo v Bánovciach nad Bebravou, Topoľčanoch, Novom Meste nad Váhom, Piešťanoch a Hlohovci, v rokoch 1671 – 1688 v Novom Meste nad Váhom a v rokoch 1688 – 1777 v Hlohovci.⁶ Ďalší doklad o manipulácii s drevenou archívnu truhlicou je známy z roku 1673, keď bola opravená istým zámočníkom.⁷ V tom období sa do nej ukladali už len kongregačné zápisnice (*az prothocolom ladainak*), možno aj stoličné typárium, kráľovské dekréty a erbové privilégium z roku 1550. Spisový materiál sa zrejme do nej už nezmestil a musel byť ukladaný osobitne. Obsah stoličného archívu bol kvôli vojne s Turkami a okupácii rozdelený v bližšie neznámom čase v polovici 17. storočia na tri celky, a tak to bolo ešte v roku 1670.⁸ Každý z celkov bol notárom uložený na iné miesto, čím sa mala zvýšiť bezpečnosť zachovania obsahu archívu. Je možné, že sa neskôr scelil, keďže v roku 1684 Nitrianska stolica odmenila notára finančnou odmenou 200 zlatých za námahu spojenú so záchranou kongregačných zápisníc a archívu (*archivum comitatus*) počas vojnového stavu.⁹ Je to zároveň prvá správa o existencii stoličného archívu ako takého (teda nielen o archívnej truhlici). V roku 1685 stolica ustanovila pri osobe notára a archívu (*penes notarium et archivum*) drába na zabezpečenie expedovania stoličných písomností.¹⁰ Tieto informácie naznačujú, že nitriansky stoličný archív nebol v tom čase uschovaný už v archíve Nitrianskej kapituly, ale v rukách predstaviteľov stoli-

² Išlo najmä o privilégium na pečatenie červeným voskom z 20. 12. 1611 a jeho potvrdenie z 26. 9. 1615.

³ Erbové privilégium eviduje v stoličnom archíve jeho súpis zo 4. 11. 1819 (ŠA NR, f. NrŽ I. Kongregačné spisy (ďalej KS) III., 1819, fasc. III, no. 718), avšak dnes sa už tento dokument v archívnom fonde nenachádza. Poslednýkrát s ním disponoval v roku 1881 uhorský heraldik Karol Tagányi, rodák z Nitry a syn nitrianskeho stoličného archívára Imricha Tagányiho – KERESTEŠ, Peter. K najstaršej podobe a vývoju pečate Nitrianskej stolice. In RAGAČOVÁ, Júlia (zost.). *Pečate a ich používatelia*. Bratislava: MV SR, 2007, s. 79, pozn. 14.

⁴ KERESTEŠ, Peter. Notár v živote šľachtickej samosprávy v 16. a 17. storočí (na príklade Nitrianskej stolice). In *Slovenská archivistika*, 2009, roč. 44, č. 1, s. 50, pozn. 61-62.

⁵ Podľa zmienky z roku 1619 sa to dialo „more et consuetudine antiquitus observanto“ – ŠA NR, f. NrŽ I., KP-2 (1607 – 1641), s. 329-330. S rovnakou praxou deponovania archívu do archívu hodnoverného miesta sa stretávame napríklad v Zalanskej stolici; pozri FÁRA, József. Zala vármegye levéltárak (I. közzemény). In *Levéltári Közlemények*, 1935, roč. 13, s. 218, pozn. 10.

⁶ KERESTEŠ, Peter. *Vývoj správy Nitrianskej stolice v rokoch 1526 – 1711. Obdobie upevnenia a rozvoja jej samosprávy*. Dizertačná práca. Bratislava: FF UK, 2010, s. 33-34, 139-167 (prehľad stoličných kongregácií do roku 1711).

⁷ „es az Prothocolom ladainak reparatiosatul lakatosnak d. 15 kivul quietaltatik“ – KERESTEŠ, ref. 6, s. 180, pozn. 1004.

⁸ ŠA NR, f. NrŽ I. KP-3 (1640 – 1672), s. 844.

⁹ „In tribus locis pro conservatione prothocolorum et actorum comitatus praeterito bello Turcico expensis et periculo vitae domini notarii eidem domino notario praemissam denominavit comitatus fl. 200.“ – ŠA NR, f. NrŽ I. KP-5 (1680 – 1692), s. 479.

¹⁰ ŠA NR, f. NrŽ I. KP-5 (1680 – 1692), s. 652.

ce (evidentne u notára) na bližšie neznámom mieste (najskôr v Hlohovci, kde sa od roku 1688 konávali stoličné kongregácie). V rukách stoličného notára zostal aj neskôr. Stoličná samospráva si totiž v Nitre počas 18. storočia nevedela zabezpečiť vlastný stoličný dom, a to ani po vydaní zák. čl. 73/1723, ktorý ho stoliciam odporúčal postaviť.¹¹

Situáciu s umiestnením archívu vyriešilo rozhodnutie Nitrianskej stolice prijaté na partikulárnej kongregácii dňa 27. 2. 1727 v Hlohovci.¹² Na základe jej rozhodnutia bol archív prevzatý od notára Gabriela Bošániho, ktorý ho dovededy opatroval. Za prítomnosti jedného z prisázných prisediacich bol z Hlohovca premiestnený na Nitriansky hrad a umiestnený opäť podľa starého zvyku do archívu Nitrianskej kapituly. Podľa tejto správy bol uložený v obrovskej truhlici (*in grandiosi cista*), zapečatený notárovou súkromnou pečatou a uzamknutý železnou závorou. Pri odovzdávaní truhlice do kapitúlskeho archívu boli tabulárni sudcovia Štefan Huňady a Ladislav Mérei poverení preskúmať obsah stoličného archívu, revidovať ho, spísať a každú zmenu jeho dokumentov potvrdiť svojimi pečatami. Výsledok ich prác nie je predbežne známy.

V roku 1777 uhorská kráľovná Mária Terézia odňala nitrianskym biskupom funkciu dedičného župana. Prvým svetským nitrianskym županom sa stal vzdelaný aristokrat, prívrženec osvietenstva, vnútorný tajný radca, gróf Mikuláš Forgáč (1733 – 1795),¹³ majiteľ panstva Veľké Zálužie, ktorý v roku 1777 vydal pre Nitriansku stolicu aj reorganizované štatúty (renovovali staršie štatúty z rokov 1726 a 1754).¹⁴ S touto zmenou sa vrátili do Nitry (po takmer storočí) generálne kongregácie. Keďže stolica v meste ešte nedisponovala vlastným stoličným domom, pre svoje zasadnutia získala od biskupa priestory priamo v biskupskom paláci na Nitrianskom hrade. Táto situácia trvala do roku 1790, keď bol dokončený stoličný dom pri vstupe do Horného mesta. Do jeho priestorov bol vzápätí prevezený aj stoličný archív deponovaný dovededy v kapitúlskom archíve na Nitrianskom hrade. Tým sa konečne ocitol vo „vlastných“ priestoroch. Podľa správy stoličného archívára z roku 1880 bol umiestnený na druhom poschodí, v klenutých miestnostiach zabezpečených železnými dverami.¹⁵

Prvé evidencie a najstarší obsah archívu

Archívnu truhlicu a v nej sústredený najstarší archív Nitrianskej stolice, spolu so stoličným typárom, opatroval od druhej polovice 16. storočia notár.¹⁶ Ako intelektuálna duša stoličnej samosprávy mal okrem iných úradných povinností na starosti všetky základné archívárske práce a fyzickú ochranu archívu. Nitrianskym stoličným notárom, vzhľadom na iné, dôležitejšie úradné povinnosti, zostávalo na usporadúvanie

¹¹ ŠA NR, f. NrŽ I. KS II., inv. č. 1631; FÖGLEIN, Antal. A vármegyey levéltárak első állandó örzőhelye. In *Levéltári Közlemények*, 1942 – 1945, s. 196.

¹² ŠA NR, f. NrŽ I. KP-8 (1726 – 1733), s. 43-44.

¹³ Bližšie KERESTEŠ, Peter. Neznáma ujľacká vetva Forgáčovcov. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2011, roč. 21, č. 1-2, s. 25-37.

¹⁴ Štatút z roku 1726: ŠA NR, f. NrŽ I., KP-7 (1712 – 1726), s. 689-698 (tu iba po no. 11, pretože s. 699-746 sú z protokolu vytrhnuté, štatút pokračoval až po stranu 724); štatút z roku 1754: ŠA NR, Zbierka Júliusa Etheya, šk. 15; štatút z roku 1777: ŠA NR, f. NrŽ I. KS – samostatné súbory písomností, bez sign.

¹⁵ ŠA NR, f. NrŽ I., Župný archívár 1880/56, 1880/80, 1882/70. Datovanie nie je jednotné. Župný archívár Imrich Tagányi hovorí v roku 1880 o roku 1792, v roku 1882 zas o roku 1790.

¹⁶ Náš výskum ukázal, že nitrianski stoliční notári boli vzdelaní ľudia s humanistickým (často vysokoškolským) vzdelaním právneho charakteru, viacerí odchovaní pôsobením v archívoch hodnoverných miest pri kapitulách a konventoch. Niektorí popri notárskej funkcii zastávali úrad hlavného kráľovského prokurátora, funkciu protonotára krajinského sudcu alebo palatína, alebo pôsobili ako notári kráľovskej súdnej tabule – KERESTEŠ, ref. 4, s. 41-55.

práce málo času.¹⁷ Napriek tomu už od konca 16. storočia možno pozorovať prvé snahy tejto stolice o istú starostlivosť o vlastné dokumenty. Tieto snahy súviseli s ich preberaním od jednotlivých stoličných funkcionárov a s ich základnou evidenciou. Už v roku 1582 nariadila svojim funkcionárom bezpodmienečne po zložení funkcie odovzdať úradné písomnosti notárovi do archívu, keďže mnohí si ich aj po skončení funkčného obdobia nechávali u seba.¹⁸ V roku 1615 nariadila notárovi evidovať vyhotovené (vydané) a expedované písomnosti.¹⁹

K prvému známemu súpisu archívu pristúpila Nitrianska stolica v roku 1622. Evidenciu mal vykonať notár Ladislav Šándor.²⁰ Ním vypracovaný súpis sa však dodnes nezachoval. Druhý známy súpis sa uskutočnil v roku 1639. Archív bol uložený v jednej skrini (*in cista*). Pri revízií boli okrem stoličného notára prítomní podžupan Juraj Berení, slúžni Bartolomej Egreždy, František Šándor, Ladislav Kerestúri a za Nitriansku kapitolu kanonik a lektor Žigmund Zongor.²¹ Do rúk notára boli pri tejto príležitosti odovzdané okrem stoličného typária aj dva dodnes zachované kongregačné protokoly z rokov 1572 – 1607 a 1607 – 1641, zviazané v tom čase v originálnych červených a zelených doskách (v roku 1811 boli previazané do nových väzieb). Ani tento druhý evidenčný súpis sa nezachoval.

Aký rozsah teda nadobudol archív Nitrianskej stolice do roku 1700 a v akej kvantite sa zachovali jeho písomnosti? Z jej agendy 16. a prvej polovice 17. storočia sa prakticky zachovali iba dva kongregačné protokoly obsahujúce aj súdne záznamy (z rokov 1572 – 1607 a 1607 – 1641) a fragment spisov z rokov 1615 – 1640 (ide však len o dve desiatky jednotlivín). Dodnes sa však nezachovalo stoličné erbové privilegium z roku 1550, ktoré sa v jej archíve nachádzalo ešte v roku 1814 (bol to jej dokument signovaný pod č. 1) a ani jej privilegiá na pečatenie červeným voskom z 20. 12. 1611 a 26. 9. 1615. Spisová agenda približne do roku 1640 sa takmer vôbec nezachovala – od roku 1640 do roku 1661 iba medzerovito. Kontinuálne sú kongregačné spisy Nitrianskej stolice zachované prakticky až od roku 1661. Spolu ide teda o 7 kongregačných protokolov od roku 1572 a približne 4 bežné metre spisov zachovaných zväčša od roku 1640.²² Táto spisová agenda pozostávala z kongregačných (administratívnych), súdnych, pokladničných a daňových písomností.²³ Pôvodná manipulácia týchto spisov je dnes nepostihnuteľná, spisy neobsahujú žiadne stopy po signatúrach. Protokoly a kongregačné spisy sa ukladali zrejme chronologicky podľa ročníkov, súdna, pokladničná a daňová agenda nebola zrejme nikdy usporiadaná.

¹⁷ KERESTEŠ, ref. 4, s. 44.

¹⁸ Ref. 1, s. 185-186.

¹⁹ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-2 (1607 – 1640), s. 241-242. Na základe štatútu bol notár povinný pripravovať na každé zasadnutie stoličného súdu (sedrie) registry všetkých stoličných listín expedovaných k stránkam (*in regestrum redigat*) a listiny vydávať iba v určených termínoch. Za nedodržanie nariadenia mu hrozila pokuta dvojnásobku úradnej taxy za vyhotovenie príslušného typu listiny.

²⁰ „Arca seu ladula comitatus, in qua litterae privilegiales et alia repositae habeantur et locatae pro earum registratione ... assignatur manibus domini notarii” – Ref. 19, s. 423.

²¹ Ref. 19, s. 920-921.

²² Na porovnanie možno uviesť, že napríklad archív Zalskej stolice obsahoval do roku 1700 iba 10 kongregačných zápisníc, 5 balíkov kongregačných spisov, 3 balíky súdnych písomností a 1 zväzok snemových písomností – FÁRA, ref. 5, s. 216-232.

²³ K pokladničným a daňovým spisom, zachovaným od roku 1661, patrili pokladničné účty, vyúčtovania stoličnej dane, dikálne súpisy (najstarší fragment sa zachoval až z roku 1696), úradné obhliadky škodových udalostí (*oculata*), potvrdenky, zápisnice z kontroly stoličných účtov (*censura rationum*), hlásenia mestečiek a obcí o stave remeselníkov a páleníčiarskych kotlíkov vydávané pre daňové účely a od roku 1639 zachované taxálne súpisy šľachty (*Conscriptioes taxae*).

Pod kuratelou notárov a obdobie stagnácie do roku 1787

Vojnové pomery a okupácia Turkami do poslednej tretiny 17. storočia, absencia stoličného domu ako stáleho miesta uloženia archívu, jeho dislokácia v archíve Nitrianskej kapituly až do roku 1790, a napokon zaneprázdnenosť notárov ako správcov archívu spôsobili, že Nitrianska stolica v usporiadaní a sprístupňovaní svojich písomností v priebehu 18. storočia stagnovala. Nezachoval sa predbežne žiadny doklad, ktorým by nariadila usporiadať svoj archív.²⁴ Na druhej strane prijala smerom k manipulácii a ochrane dokumentov v archíve už v prvej polovici 18. storočia viacero pozitívnych opatrení. Bodom 5 štatútu z roku 1726 nariadila notárovi a podnotárovi viesť už štyri druhy úradných zápisníc, a to pre administratívne záležitosti (*politico-oconomica*), súdne záležitosti (*iuridica*), pre vyúčtovacie zasadnutia (*pro actis censuralibus*) a pre mesačné účty a vyúčtovania stoličných komisárov (*pro actis computuum menstrualium et commissarialium*).²⁵ Týmto rozhodnutím tak došlo v administratívnej praxi Nitrianskej stolice k sekvestracii administratívnych a súdnych záležitostí, ktoré sa začali manipulovať oddelene. Následne svojím nariadením z 8. 5. 1730 prikázala svojim funkcionárom všetky svoje súdne spisy, opatrené ich pečatami a podpismi, bezodkladne odovzdávať v origináloch do stoličného archívu a zároveň notárovi vydávať z dokumentov uložených v stoličnom archíve pre žiadateľov iba overené odpisy.²⁶

V priebehu júna 1752 bol stolici doručený intimát miestodržiteľskej rady, ktorý prikazoval verejne publikovať na svojom zhromaždení inštrukciu kráľovnej Márie Terézie „o županoch a správe stolic“ z 28. 4. 1752, čo stolica aj uskutočnila na kongregácii 23. 6. 1752 v Novom Hlohovci.²⁷ Podľa piateho bodu tejto inštrukcie mali stolice venovať vlastným archívom náležitú pozornosť, usporiadať a registrovať jeho písomnosti, jej úradníci odovzdávať dokumenty do archívu (v zmysle zák. čl. 25/1729) a čistopisy kongregačných protokolov opatriť indexmi. Na základe uvedenej inštrukcie poverila Nitrianska stolica takmer ihneď udržiavaním jej archívu v dobrom stave, usporiadaním a registrovaním spisov v ňom, vtedajšieho podnotára Imricha Bartakoviča.²⁸ Výsledok jeho práce nie je známy, možno sa však domnievať, že pravdepodobne sa k zásadnejším prácam vôbec nedostal.

Bol to práve podnotár, na pleciah ktorého prešla starostlivosť o stoličný archív. Notár túto povinnosť pri plnení iných úloh nestíhal, za archív však zodpovedal. Článok 9 štatútu Nitrianskej stolice z roku 1755 prikazoval notárovi, aby kongregačné zápisnice ukladal do skrine s oddelenými priehradkami (*in uno armario separatis cistulis instructo*) a spisy delil podľa jednotlivých ročníkov na politicko-hospodárske (administratívne)

²⁴ O usporiadaní stoličných archívov v 18. storočí (s niektorými už neaktuálnymi údajmi) FÖGLEIN, Antal. A vármegyey levéltárak Mária Terézia korában. In *Levéltári Közlemények*, 1935, roč. 23, s. 158-159; najnovšie napr. MARTINICKÝ, Miroslav. Archív Oravskej stolice do roku 1785. In *Archívny almanach*, 2018, roč. I, s. 19-34; MARTINICKÝ, Miroslav. Scelenie a rozluka archívu Liptovsko-Oravskej župy (1785 – 1790), s. 25-37; HOLEČKA, Ladislav. Dejiny archívu Tekovskej župy do roku 1861. In KERESTEŠ, Peter (zost.). *Dejiny archívov – archívny dejín*. Nitra : Štátny archív v Nitre, 2018, s. 38-45.

²⁵ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-7 (1712 – 1726), s. 694.

²⁶ Ref. 12, s. 72. Stolica toto nariadenie dodržiavala, o čom svedčia v protokoloch poznámky o odovzdaní jednotlivých dokumentov do stoličného archívu.

²⁷ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-12 (1748 – 1754), s. 1076-1088 (odpis celej inštrukcie in extenso). Pozri ILLÉSY, János. A megyey levéltárak allapota 1772-74-ben. In *Szazádok*, 1903, s. 730-731 – odkazy na túto inštrukciu v Ref. 25, s. 162-164.

²⁸ Ref. 27, s. 1088.

a súdne.²⁹ Tento jednoduchý a stručný návod bol jedinou inštrukciou na usporiadanie nitrianskeho stoličného archívu. Zdá sa reálne, že stolica skutočne toto usporiadanie aj realizovala, avšak zostalo zaiste len pri základnom fyzickom roztriedení písomností podľa vecného a chronologického kritéria, bez priameho signovania písomností jednotlivých vecných skupín.

Spracovanie a sprístupnenie stoličného archívu Nitrianskej stolice vtedajšími základnými archívnymi pomôckami (elenchmi, indexmi) výraznejšie neurýchlilo ani nariadenie miestodržiteľskej rady z 9. 2. 1769 o revízii stoličných archívov, registrovaní ich písomností a vypracovaní elenchov k nim.³⁰ Toto nariadenie prijala Nitrianska stolica na kongregácii 8. 3. 1769. Hoci sa ho zaviazala splniť, tieto práce z neznámych dôvodov nerealizovala. Možno aj preto, že ani jedno z uvedených nariadení neuvádzalo žiadne konkrétne inštrukcie, resp. jednotný metodický návod na usporiadanie stoličných archívov. Mária Terézia, ktorá ako prvá z uhorských panovníkov vôbec prejavila záujem o zlepšenie stavu stoličných archívov, naposledy ešte 19. 6. 1772 cestou miestodržiteľskej rady dôrazne žiadala od všetkých stolíc hlásenia o stave ich archívov.³¹ Nitrianska túto požiadavku vybavila aspoň stručnou odpoveďou: v jej archíve neprebíhali žiadne usporadúvacie práce, no ako uviedla, župan nariadil notárovi usporiadať tie písomnosti, ktoré neboli dovtedy registrované.³²

Notár zodpovedal za archív Nitrianskej stolice aj podľa stoličných štatútov z roku 1777 vydaných jej prvým svetským županom, grófom Mikulášom Forgáčom. O archíve sa v ňom hovorí v bode 6.³³ Tento bod potvrdil nariadenie o ukladaní spisov do skrine s oddelenými priehradkami a ich delenie podľa ročníkov na politicko-hospodárske (administratívne) a súdne. Archív naďalej podliehal notárovi.

Nitrianska stolica nereagovala zásadnejšie ani na dožiadanie miestodržiteľskej rady zo 17. 4. 1781 (no. 2346) o podaní správy o stave archívu a registrovaných spisoch.³⁴ Prakticky ho odignorovala, ako väčšina ostatných stolíc. Tie stále nemali kvalifikovaný personál na usporiadanie ich archívov, na druhej strane však ani centrálné štátne úrady im stále nevedeli poskytnúť žiadny metodický návod na ich usporiadanie.³⁵

Prvé usporadúvacie práce v roku 1787

K prvým systematickejšími prácam v archíve Nitrianskej stolice napokon došlo až v roku 1787, v období jozefínskej reorganizácie stoličnej správy, keď bola spolu s Bratislavskou, Tekovskou, Komárňanskou a Trenčianskou zlúčená do Nitrianskeho dištriktu. Bola to v podstate z jej strany reakcia na intimát miestodržiteľskej rady z 28. 4. 1785 (no. 10 609), ktorý prikazoval všetkým právnickým osobám v Uhorsku, vrátane

²⁹ ŠA NR, Zbierka Júliusa Etheya, šk. 15.

³⁰ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-17 (1768 – 1771), s. 108-109.

³¹ Ref. 27, s. 731-748.

³² Ref. 27, s. 740.

³³ ŠA NR, f. NrŽ I., Kongregačné spisy – rôzne. Statuta 1777.

³⁴ FÖGLEIN, Antal. A vármegyeyi levéltárak II. József korában. In *Levéltári Közlemények*, 1958, s. 86.

³⁵ Ref. 27, s. 733; FÖGLEIN, Antal. Conscriptio Josephina sorsa. In *Levéltári Közlemények*, 1931, s. 112.

stolic, uviesť svoje neusporiadané archívy do poriadku³⁶ a na normu Sedmopanskej súdnej tabule z 1. augusta 1786 (no. 3152) o usporiadaní súdnych písomností starých archívov pre potreby novosformovanej štruktúry súdov.³⁷ Následné práce v archíve Nitrianskej stolice súviseli primárne so sekvestráciou administratívnych a súdnych písomností v zmysle vyňatia súdnictva spod kompetencie stolic a zriadenia samostatných podriadených súdov, čo si vyžadovalo oddeliť súdne spisy od zvyšku agendy. Hoci súdna agenda sa dala fyzicky oddeliť pomerne ľahko, keďže sa od roku 1726 ukladala oddelene, bolo nutné vyňať časť súdnych spisov z masy kongregačných písomností a evidenčne ich podchytiť. Touto úlohou bol poverený nitriansky mešťan a senátor Jozef Lieskovský (1751 – 1823), ktorý bol prijatý do funkcie zmluvného registrátora archívu (*archivi registrator*) v roku 1787. O jeho výkone vieme z výkazu z 5. 9. 1787, ktorým žiadal o preplatenie diét za vykonanú prácu na usporiadaní písomností od 1. do 31. 7. 1787.³⁸ Jeho hlavnou úlohou bola registrácia a sekvestrácia súdnych od administratívnych (kongregačných) spisov. Lieskovský si všimol, že časť súdnych záznamov, ako sú protesty, napomenutia (*admonitiones*) a súdne spisy, sa nachádzala zapísaná aj v kongregačných protokoloch, spisoch a medzi pokladničnými účtovnými písomnosťami, o čom informoval aj notára. Najskôr preto oddelil kongregačné spisy od účtovnej agendy a následne z nich vyňal súdne spisy (čo mu trvalo päť dní). Od 9. do 11. 7. tieto súdne spisy usporiadal do oddelenia *Iuridica* podľa vecných skupín označených písmenami abecedy. Do každej vecnej skupiny boli radení žalobcovia, ktorých priezvisko začínalo na príslušné písmeno abecedy. V rámci nich boli spisy manipulované chronologicky do fasciklov a čísel. K spisom vypracoval menné elenchy. Po ukončení tejto práce od 12. do 14., od 16. do 21. 7. a od 23. do 31. 7. pracoval na vypracovaní elenchu ku odvolaniam (protestom a napomenutiam). Do elenchu zahrnul nielen protesty v spisoch, ale aj odkazy na ne v dvoch najstarších kongregačných protokoloch, keďže si všimol, že sa ich tam nachádzalo pomerne veľa. Vznikla tak kombinovaná archívna pomôcka (na úrovni repozitória). Pri tejto práci sa právom postažoval, že táto časť jeho práce bola zdĺhavá a náročná, pretože kongregačné zápisnice neboli paginované, čo musel urobiť navyše a časť protestov nebola datovaná ani len rokom. Za vykonanú prácu mu vyplatila stolica 40 zlatých (celkovo odpracoval 27 dní); teda za jeden deň dostával

³⁶ ŠA NR, f. Tekovská župa, Kongregačné spisy, 1785, fasc. 5, no. 94 (zachovaný originál obežníka); ku kontextu nariadenia FÖGLEIN, ref. 34, s. 86. Archívy nariadila registrovať a indexovať len vhodnými, odborne zdatnými osobami, ktoré po skončení uvedených prác mali vyhotovené pomôcky odovzdať notárovi aj s ich písomným vyhlásením o odovzdaní všetkých zverených písomností. V stolicách, kde sa nevedeli súpisy šľachty (*catastra nobilium*), nariadila ich systematické vedenie a deponovanie v archíve. Pre zabezpečenie lepšej vierohodnosti mali byť zápisnice akéhokolvek druhu, predtým ako boli spísané, opatrené tromi hodvábnymi šnúrami na zabezpečenie ich zviazania, spoľahlivo opaginované a vpísané do nich na ich koncoch série jednotlivých úradných zásadnutí. Na poslednej strane zápisnice mal podžupan vyhotoviť úradný zápis o celkovom počte ich strán a uviesť chýbajúce strany. Vytrhnúť strany z protokolov mohol iba notár zo svojej úradnej moci, tento akt však musel vopred oznámiť a dať si schváliť stolicou. Žiadosti (inštancie), urbariálne záležitosti a pokladničné účtovné spisy mali byť pre zlepšenie vybavovania verejných vecí ešte pred zapísaním do protokolov zapísané do osobitnej evidencie pod príslušnými číslami a až po schválení notárom mohli byť zapísané do úradných kníh. Inštrukcia tiež odporučila zapisovať do protokolov iba výťahy z protestov, a teda nie ich plné znenia a venovať aj pozornosť fragmentom zo zápisníc, ktoré dovtedy ležali bokom. Odporúčala tiež, aby sa z daňových a účtovných spisov a písomností pokladničných účtov a ich revízií dostali do archívu iba tie najdôležitejšie s trvalou dokumentárnou hodnotou (*momento et merito rei exigente*), ostatné sa mohli vyradiť. Záverom odporučila účtovným kontrolórom revidovať všetky pokladničné účty, opätovne ich prepočítať a nezrovnalosti predložiť príslušným orgánom.

³⁷ Na normu upozorňuje MARTINICKÝ, ref. 24, s. 30; ku širšiemu kontextu usporiadania stolicných archívov RÁKOŠ Elo. Teória archívneho fondu III. (Historické aspekty archívneho fondu). In *Slovenská archivistika*, 1996, XXXI, no. 1, s. 10-12 (normu 3152/1786 však nepozná).

³⁸ ŠA NR, f. NrŽ I., KS II., inv. č. 14 001.

diéty 1 zlatý 30 denárov. Hoci tieto elenchy J. Lieskovského sa zachovali dodnes, majú už len historický význam.³⁹ Nie sú totiž použiteľné, pretože ich nahradili mladšie pomôcky registrátora Jána Nepomuka Špániho.

Registrátor J. Lieskovský je podľa všetkých okolností aj autorom usporiadania ostatnej časti súdnych písomností, ktoré rozdelil do niekoľkých vecných skupín: 1. *Admonitiones, inhibitiones et praemonitiones* (úradné napomenutia, zákazy a varovania), 2. *Accorda et compromisa* (vzájomné dohody a pokonania), 3. *Conscriptiones bonorum* (súpisy majetkov), 4. *Reambulationes metarum et occulata* (ohraničenia majetkov a úradné obhliadky), 5. *Aestimationes bonorum* (ocenenia majetkov), 6. *Divisiones bonorum* (majetkové delby), 7. *Executionales* (exekúcie), 8. *Evocatoriae et plenipotentiarum constitutiones* (odvolania a ustanovenia právnych zástupcov) a 9. *Testamenta* (testamenty). Pri každej vecnej skupine išlo obyčajne objemovo len o jeden až dva menšie fascikle písomností. V rámci nich boli jednotlivé spisy usporiadané zväčša chronologicko-numericke. Ku každej vecnej skupine vyhotovil aj vecné elenchy, ktoré sú dnes nepoužiteľné.⁴⁰ Vytvorené skupiny sa prakticky po roku 1787 už nedopĺňali a boli „zakonzervované“, ako to dokladá aj súpis obsahu stoličného archívu v roku 1814, o ktorom budeme ešte hovoriť ďalej. Premanipulovanie opísaného usporiadania sa uskutočnilo koncom 19. storočia.

Možno konštatovať, že registrátor J. Lieskovský svojou prácou začal prvé významnejšie usporiadanie stoličného archívu na základe normy Sedmopanskej súdnej tabule z 1. augusta 1786 (no. 3152), aj keď jeho práce sa týkali primárne iba sekvestrácie a usporiadania časti súdnych písomností. Systém, ktorý zaviedol pri oddeleniach občiansko-právne písomností (*Iuridica*) a odvolania (*Protestationes*) zostal však platný aj neskôr, pretože jeho realizované usporiadanie mladší archivári len prebrali a dopĺňali podľa ním zavedeného systému.

Archívna inštrukcia z roku 1793

K zásadnej zmene vo vývoji stoličného archívu dochádza po formálnom obnovení Nitrianskej stolice v roku 1790 a jeho premiestnení do stabilných a vlastných priestorov na druhom poschodí stoličného domu dokončeného v tom istom roku. V tomto prelomovom roku sa stoličný archív dostal pod správu novovymenovaného notára Ladislava Bartakoviča (1761 – 1814), ktorý mal byť formálne aj archivárom (*una tamen archivarii etiam officium*).⁴¹ Bol to zrejme hlavne on, kto inicioval vydanie inštrukcie na usporiadanie stoličného archívu prijatej na generálnej kongregácii Nitrianskej stolice 7. 9. 1793 (*Instructio registratoris archivi inclyti comitatus Nitriensis, die 7. Septembri ex celebrata generali congregatione extradata. Anno 1793*). Táto inštrukcia inštitucionalizovala v stoličnom aparáte tejto stolice natrvalo funkciu registrátora archívu (*registrator archivi*) podriadeného notárovi. Do funkcie bol menovaný od 5. 9. 1793 Mi-

³⁹ ŠA NR, f. NrŽ I., Župný archivár. Rôzne staré elenchy, bez sign.

⁴⁰ Autorstvo J. Lieskovského pri týchto elenchoch vyplýva z toho, že všetky boli ukončené rokom 1787 a už sa nedopĺňali. V závere 19. storočia (okolo roku 1890) boli tieto vecné skupiny súdnych písomností rozčlenené pomocným archivárom Karolom Boróciom, ktorý ich nevhodne začlenil do obrovskej, no neprehľadnej a živelne pospájanej numerickej série kongregačných spisov s č. 1 – 14 470, do ktorej vmiešal aj jezofínsku agendu.

⁴¹ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-23 (1790), s. 48.

chal Sentiváni. V inštrukcii, vypracovanej podžupanom Jozefom Bačkádym, notárom Ladislavom Bartakovičom a stoličným prísediacim Jánom Vietorisom, bol už stoličný archív definovaný ako *archivum publicum*. V prísaha sa registrátor archívu (archivár) zaviazal prevziať starostlivosť nad stoličným archívom, svedomito od neho opatrovať kľúče, poctivo registrovať stoličné písomnosti, pravidelne k nim vypracovávať elenchy, vydávať odpisy dokumentov z archívu, ochraňovať ich celistvosť a spolupracovať pri výkone stoličnej administratívy s jej notárom. Stoličný archív mal byť uložený v stoličnom dome (*domus praetoria*). Archivárova pracovňa, v ktorej sa mal zdržiavať denne, mala byť podľa inštrukcie v tesnom susedstve archívu. Jej súčasťou musela byť pec a železné dvere, vedúce do miestnosti s uloženým archívnym materiálom.

Inštrukcia priniesla pre registrátora zároveň návod na vedenie základných archívnych pomôcok – elenchov. K jednotlivým oddeleniam stoličného archívu mali byť vyhotovené samostatné vecné elenchy, z ktorých mal byť následne vypracovaný generálny elench. Mali sa viesť abecedne, s uvedením krátkeho obsahu a dátumu spisu a čísla oddelenia alebo protokolu, v ktorom sa predmetný spis nachádzal. Okrem nich inštrukcia odporúčala viesť menné a miestne registre k elenchom. Obsah kongregačných zápisníc mal byť po paginácii takisto sprístupnený formou týchto pomôcok. Kongregačné spisy inštrukcia nariadovala usporiadať do ročníkov podľa jednotlivých kongregačných zasadnutí. V roku 1793 stolica zároveň odsúhlasila registrátorovi pravidelný ročný plat 300 zlatých.⁴²

Archívna inštrukcia z roku 1793 nariadila rozdeliť a následne ukladať stoličné písomnosti do 14 tzv. fasciklov (v tomto prípade fascikel znamenal v modernom ponímaní vecné oddelenie a neoznačoval úložnú jednotku – fascikel), a to v nasledovnom poradí:

- I. Úradné písomnosti (*Officiosa*)
- II. Šľachtické písomnosti (*Nobilitaria*)
- III. Snemové písomnosti (*Diaetalia*)
- IV. Daňové písomnosti (*Dicalia*)
- V. Sirotské písomnosti (*Orphanalia*)
- VI. Náboženské písomnosti (*Religiosia*)
- VII. Urbárske písomnosti (*Urbarialia*)
- VIII. Žiadosti (*Instantiae*)
- IX. Stavebné písomnosti (*Aedilia*)
- X. Súdne písomnosti (*Juridica*)
- XI. Intabulačné písomnosti (*Intabulationes*)
- XII. Kriminálne písomnosti (*Criminalia*)
- XIII. Kongregačné zápisnice a spisy (*Prothocolla*)
- XIV. Rôzne (*Miscellanea*)

⁴² ŠA NR, f. NrŽ I., KP-26 (1793), s. 700.

Dá sa predpokladať, že M. Sentiváni po roku 1793 stoličný archív podľa znenia inštrukcie následne aj usporiadal. Ako registrátor však pôsobil len do roku 1798. Jeho pracovné úlohy prebral novovymenovaný honorárny podnotár Ladislav Babóty ml. (1772 – 1850). Popri svojej funkcii podnotára, do ktorej bol zvolený 17. 1. 1798, bol dňa 6. 11. 1798 menovaný aj do funkcie archívára, čím sa stal prvým menovaným archívárom Nitrianskej stolice.⁴³ Hoci 10. 7. 1799 bol menovaný do funkcie riadneho podnotára, funkcia archívára mu zostala (*vicenotarius simul archivarius*), bol v nej potvrdený aj na reštauráciách v rokoch 1803, 1805 a 1807.⁴⁴ Funkciu vykonával až do vymenovania jeho riadneho nástupcu dňa 2. 5. 1808.

Na volebnej kongregácii zo dňa 7. 11. 1798 sa tiež rozhodlo, aby stoličný archívár už nedisponoval možnosťou vydávať originály dokumentov zo stoličného archívu bez rozhodnutia nadriadených funkcionárov stolice, t. j. župana alebo podžupana.

Rozsah usporadúvacích prác z rokov 1793 – 1808 počas pôsobenia archívárov M. Sentivániho a L. Babótyho nie je známy a ani nie je postihnuteľný zo zachovaných pôvodných archívnych pomôcok. Podľa všetkého sa zdá, že obaja archívári sa sústredili iba na základné roztriedenie materiálu do vecných skupín daných inštrukciou.

„Zlaté“ obdobie usporadúvacích prác (1808 – 1819)

Situácia s usporadúvacími prácami v archíve Nitrianskej stolice sa radikálne zmenila v prvej štvrtine 19. storočia. Dňa 18. 7. 1808 bol stoličný archív protokolárne odovzdaný do rúk novovymenovanému archívárovi Antonovi Jezernickému (menovanému do funkcie 2. 5. 1808), za prítomnosti notára Jozefa Turóciho a stoličných prísediach Jozefa Kubicu a Martina Toroňošiho.⁴⁵ Stolica zároveň rozhodla o prijatí druhého archívára zvaného registrátor (*archivarius seu regestator*) s ročným platom 300 zlatých, pretože správa písomností stoličného archívu bola nad sily jednej osoby. Jeho plat mal byť vykrytý z úrokov insurekčnej stoličnej pokladne. Na základe kladného stanoviska župana na svojom zasadnutí dňa 19. 9. 1808 schválila rozšírenie svojich funkčných miest o funkciu registrátora archívu. Do funkcie bol menovaný dovtedajší stoličný kancelista (pisár) Ján Nepomuk Špáni (1782 – 1830) s deklarovaným platom 300 zlatých ročne.⁴⁶ Do funkcie bol menovaný 29. 11. 1808 na stoličnej reštaurácii.⁴⁷ Archívár Jezernický ukončil svoju činnosť vo funkcii stoličného archívára 20. 7. 1814,⁴⁸ keď bol na jeho miesto menovaný registrátor Ján Špáni. Ten ako stoličný archívár pôsobil do 10. 9. 1819,⁴⁹ keď bol menovaný do funkcie podnotára. Na uvoľnenú funkciu nastúpil od 29. 1. 1815 Baltazár Očkai, ktorý zotrval do 26. 9. 1820.

Menovanie Jezernického a Špániho do funkcií archívára a registrátora (pomocného archívára) sa ukázalo ako prospešné, pretože pre stoličný archív vykonali veľa záslužnej práce. Nariadenie stolice z 27. 11. 1808 určilo povinnosť zasielať notáro-

⁴³ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-31 (1798), s. 921-922; ŠA NR, f. NrŽ I., KS – rôzne. Výkazy stoličných úradníkov 1790 – 1847.

⁴⁴ ŠA NR, f. NrŽ I., KS – rôzne. Výkazy stoličných úradníkov 1790 – 1847.

⁴⁵ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-41 (1808), s. 486, č. 979.

⁴⁶ Ref. 45, s. 758-760, č. 1490; ŠA NR, f. NŽ I., KS III., 1808, fasc. III, no. 414.

⁴⁷ Ref. 44.

⁴⁸ Vyplyva to zo situačných správ o stave archívárskych prác na spracovaní stoličného archívu z roku 1814. Porovnaj ŠA NR, f. NrŽ I., KS III., 1814, fasc. V, no. 855.

⁴⁹ ŠA NR, f. NrŽ I., KS III., 1815, fasc. I., no. 55.

vi, ktorý naďalej formálne stál na čele archívu, mesačné hlásenia o stave jeho spracovania, ktoré následne notár zasielal na schválenie podžupanovi.⁵⁰ V roku 1810 im bolo tiež prikázané, aby archív udržiavali v dobrom stave a svoje hlásenia o ňom zasielali už priamo županovi, čo sa stalo neskôr už obligátnou povinnosťou stoličného archívára.⁵¹ Takisto v roku 1810 stolica rozhodla pre zachovanie celistvosti archívu, že všetky spisy jej úradníkov majú byť odovzdané do archívu a v ňom uschované pre zachovanie „integrity“ archívu ako takého.⁵² V roku 1812 požiadali aj o pridelenie jedného kancelistu do archívu, pretože ich agenda, najmä žiadosti stránok o výpisy z archívnych dokumentov natoľko narástla, že svoju archívársku prácu nestíhali vykonávať. Hlavnou pracovnou náplňou kancelistu malo byť najmä vyhotovovanie čistopisov (*purifikatio*) kongregačných zápisníc. Jeho plat vo výške 100 zlatých mal byť hradený z domácej pokladne. Stolica v tejto veci interpelovala u miestodržiteľskej rady.⁵³ Zdá sa, že bezvysledne, preto žiadosť zopakovala v roku 1815.⁵⁴

Anton Jezernický a Ján Špáni začali bojovať aj za lepšie finančné ohodnotenie archívárovej práce. V roku 1811 požiadali svojho zamestnávateľa, aby každému z nich okrem ročného platu vo výške 300 zlatých vyplácal štvrťročne 200 zlatých na ubytovanie, pretože im stolica nevedela zabezpečiť ubytovanie zadarmo v jej priestoroch. V žiadosti o zvýšenie plátov adresovanej Nitrianskej stolici 26. 1. 1811 uviedli, že všetky spisy stoličného archívu spísali a registrovali bez obligátneho nároku na diéty a zvýšenie ich plátov malo zaistiť ich kontinuálne zotrvanie vo funkciách. Miestodržiteľská rada odporučila Nitrianskej stolici, aby pri novej systemizácii úradníckych miest v jej aparáte takéto ubytovanie rozhodne pre nich zabezpečila, a to aj pre samotného notára.⁵⁵

Rozsiahlejšie usporadúvacie práce oboch archívárov mohli byť realizované vďaka tomu, že Nitrianska stolica bola k archívu mimoriadne štedrá a venovala na tento cieľ nemalé finančné prostriedky. V roku 1809 napríklad kúpila pre potreby archívu jeden menší stôl a stredne veľkú skriňu pre najnovšie spisy.⁵⁶ V roku 1810 zaplatila výdavky na remenára a povrazníka (spolu 18 zl. 54 den.), ktorí vyhotovili pre archív popruhy (gurtne) na viazanie spisových balíkov. Okrem toho sa v archíve uskutočnili aj stavebné práce bližšie neznámeho rozsahu – spomínajú sa výdavky za murársku prácu.⁵⁷ No najpozoruhodnejšie sú výdavky za papier – v rokoch 1809 – 1813 zaplatila stolica pre potreby stoličného archívu až 1703 zlatých na nákup papiera a dosák na väzby (napríklad len v roku 1811 išlo až o 549 zlatých 30 denárov), ktoré boli potrebné predovšetkým na vyhotovovanie čistopisov protokolov a elenchov.⁵⁸

Usporadúvacie práce archívára A. Jezernického a J. Špániho doposiaľ nikto neprekonal. Podľa ich prvého zachovaného hlásenia o stave archívnych prác z roku 1808 vieme, že začali s pagináciou kongregačných protokolov z rokov 1790 – 1798,

⁵⁰ Ref. 45, s. 905, č. 1902.

⁵¹ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-43 (1810), s. 222, č. 555.

⁵² Ref. 51, s. 554, č. 1180.

⁵³ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-45 (1812), s. 29-31, č. 60.

⁵⁴ ŠA NR, f. NrŽ I., KS, 1815, fasc. I, no. 55.

⁵⁵ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-44 (1811), s. 32, č. 67; s. 601, č. 1105.

⁵⁶ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-42 (1809), s. 14, č. 15; ŠA NR, NrŽ I. KS III., 1809, fasc. X, no. 1591.

⁵⁷ Ref. 51, s. 224, č. 562; s. 488, č. 1071; s. 668, č. 1468, 1465.

⁵⁸ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-42 (1809), s. 14, 167; KP-43 (1810), s. 668, č. 1468; KP-44 (1811), s. 27; KP-46 (1813), s. 16, 651, 1031.

zároveň z nich extrahovali zápisy intabulácií do intabulačných kníh. V uvedenom roku začali tiež so spracovávaním občianskych súdnych sporov (*Iuridica*), pri ktorých zvolili abecedno-chronologickú usporiadáciu schému (tu nadviazali na systém zavedený registrátorom J. Lieskovským v roku 1787) a začali k nim vyhotovovať menné indexy.⁵⁹ Spracovávanie občianskych sporov bolo pre ich množstvo časovo náročným projektom, obaja archivári v ňom pokračovali ešte aj v priebehu roka 1810.⁶⁰ V septembri 1810 presvedčili podžupana Petra Giciho o potrebe odpísania dvoch najstarších kongregačných zápisníc z rokov 1572 – 1607 a 1607 – 1640, ktoré boli pre stoličných úradníkov ťažko čitateľné.⁶¹ Odpisy zápisníc vyhotovil priamo registrátor Ján Špáni (postupne od septembra 1810).⁶² Po ukončení prác ich dal zviazať v roku 1814 do samostatných protokolov, pričom do každého z nich podal aj správu o ich odpísaní.⁶³ Zároveň dal pre dva najstaršie kongregačné protokoly vyhotoviť nové väzby, keďže pôvodné boli poškodené. Ku kongregačným protokolom z rokov 1572 – 1607 a 1607 – 1640 vypracoval tiež podrobné elenchy podľa jednotlivých druhov agend s prívlastkom *Antiqua* (*Diaetalia antiqua*, *Officiosa antiqua*, *Nobilitaria antiqua*, *Iuridica antiqua*, *Criminalia antiqua*, *Miscellanea antiqua*). Špáni usporiadal aj kongregačné spisy svojich predchodcov z rokov 1790 – 1808, ktoré zmanipuloval do samostatného usporiadania, obligátne založenej na vecnom delení spisov podľa druhov agend označených písmenami abecedy a v rámci nich podľa fasciklov a čísiel (v súčasnosti III. manipulačné obdobie kongregačných spisov). K tejto sérii spisov z rokov 1790 – 1808 vyhotovil opäť elenchy podľa jednotlivých druhov agend (*Diaetalia*, *Nobilitaria*, *Contributionalia*, *Officiosa*, *Aedilia*, *Instantiae*, *Criminalia*, *Iuridica*, *Orphanalia*, *Miscellanea*), ktoré sa dajú využívať aj v súčasnosti.

Ďalšie práce J. Špániho sa sústredili na usporiadanie urbárskych písomností. Zistil, že v stoličnom archíve chýba viac ako 40 exemplárov tereziánskych urbárov a urbárskych tabuliek písaných v maďarčine a 100 exemplárov urbárov a tabuliek pre slovenské obce, čo im spôsobovalo ťažkosti pri vybavovaní žiadostí o ich odpisy zo strán panstiev a iných zemepánov. Na základe jeho zistení stoličný archivár A. Jezernický požiadal 27. 5. 1811 miestodržiteľskú radu o poskytnutie týchto urbárov do stoličného archívu. Usporiadanie urbárskych spisov J. Špáni ukončil na začiatku roka 1815.⁶⁴ Usporiadal ich vecne, podľa jednotlivých druhov písomností vzniknutých z činnosti urbárskej regulácie (urbáre, tabuľky, súpisy, vyšetovania o predurbárskom stave, súpisy kľčovísk a vinogradov, staré urbárske zmluvy) a v rámci nich podľa jednotlivých lokalít. K urbárskym písomnostiam vypracoval archívnu pomôcku (elench).

Náročné odpísanie dvoch najstarších kongregačných zápisníc, usporiadanie občianskych súdnych spisov a vyhotovovanie čistopisov zápisníc ukončili obaja archivári až v priebehu roka 1814. V tom roku ešte upozornili nitrianskeho župana aj na potrebu pravidelného odovzdávania spisov do archívu. Z ich sťažnosti z 12. 9. 1814 totiž

⁵⁹ ŠA NR, f. NrŽ I., KS III., 1808, fasc. III, no. 414.

⁶⁰ ŠA NR, f. NrŽ I., KS III., 1810, fasc. VII, no. 818.

⁶¹ Ref. 60.

⁶² Ref. 60. Správa zo 4. septembra 1810.

⁶³ Zápisnica z rokov 1572 – 1607 mala pôvodne väzbu z červených, zápisnica z rokov 1607 – 1640 zo zelených dosák (ŠA NR, f. NrŽ I., KP-2 (1607 – 1640), s. 329-330) – Porovnaj aj správu J. Špániho o ich odpisoch v ŠA NR, f. NrŽ I., KS III, 1814, fasc. V, no. 855.

⁶⁴ ŠA NR, f. NrŽ I., KS, 1815, fasc. I, no. 55.

vyplýva, že najmä slúžni so stoličnými prísediacimi za posledné desaťročie zanedbali odovzdávanie svojich písomností do archívu (najmä sporových záležitostí, exekúcií a pod.). Zároveň požiadali župana o zabezpečenie nových políc do archívu, pretože časť materiálu nemali kam ukladať a museli ho skladovať na zemi. Upozornili ho aj na potrebu odovzdávania fragmentov súdnych zápisníc do archívu.⁶⁵ V priebehu roka 1814 sa pustil J. Špáni aj do usporiadania šľachtických písomností (nobilitárii), ku ktorým vypracoval elench. Pozornosť venoval erbovým listinám (armálesom), záznamom o ich publikovaní, písomnostiam o prešetrovaní šľachtictva (*investigationes*) a súpisom šľachty. Pre dejiny archívu je významná jeho zmienka o existencii súpisov nitrianskej šľachty z rokov 1500 – 1640, ktoré sa žiaľ dodnes nezachovali (*antiquissima gremialis nobilitatis registra a 1500 et quot excedit anno usque 1640*). Napokon župana upozornil aj na existenciu niekoľkých, v origináli zachovaných erbových listín v stoličnom archíve a oznámil mu, že ich súpis zaslal miestodržiteľskej rade.⁶⁶

Obaja archivári založili počas svojho pôsobenia aj vlastnú manipuláciu kongregačných spisov (začali ňou súčasné III. manipulačné obdobie usporiadania kongregačných spisov), ktorá sa líšila od manipulácie týchto spisov z čias archivára Sentivániho (išlo o spisy z rokov 1790 – 1808). Kongregačné spisy z rokov 1808 – 1815 usporiadali chronologicky do 12 fasciklov so spismi priebežne značenými od č. 1 do 2251. Podobne chronologicky usporiadali aj kongregačné spisy z rokov 1815 – 1816 (od č. 1 po č. 1296) a spisy z rokov 1817 – 1819 (od č. 1 do č. 1230).

V roku 1818 dostal Špáni za úlohu od podžupana spísať zoznam všetkých vzácných kníh a drahých a vzácných vecí v stoličnom archíve.⁶⁷ Za „najcennejšie“ z archívu označil tri dokumenty: 1) originál erbovej listiny pre Nitriansku stolicu z roku 1550, 2) akúsi listinu Ladislava Kumánskeho z druhej polovice 13. storočia a 3) darovaciu listinu barónky Alojzie Medňanskej pre stoličný regiment. Archivárovi na základe jeho odpovede nariadil, aby z týchto najvzácnejších dokumentov stoličného archívu vyhotovil z každého po dva odpisy, z ktorých mal jeden zostať v archíve, druhý u notára.

Prvý zachovaný súpis stoličného archívu (1819)

Ján Nepomuk Špáni je aj autorom najstaršieho zachovaného súpisu archívu Nitrianskej stolice, ktorý vyhotovil dňa 4. 11. 1819 z dôvodu odovzdania archívu svojmu nástupcovi.⁶⁸ Pri preberaní archívu bol prítomný hlavný notár Ladislav Babóty. Súpis zachytáva nielen pôvodný stav usporiadania stoličného archívu, ale má aj pre jeho aktuálne prebiehajúce sprístupňovacie práce mimoriadnu výpovednú hodnotu, pretože pomáha pochopiť niektoré vzájomné súvislosti pri prebiehajúcom usporadúvaní. Súpis z roku 1819 zároveň plnil funkciu lokačného prehľadu, keďže zaznamenával fyzické uloženie materiálu v stoličnom archíve.

V 1. oddelení („fascikli“) *Officiosa* existovalo k roku 1819 iba 8 položiek a svojou podstatou sa sem mali manipulovať dokumenty a materiály potrebné na úradné

⁶⁵ ŠA NR, f. NrŽ I., KS, 1814, fasc. V, no. 855.

⁶⁶ Ref. 65.

⁶⁷ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-51 (1818), s. 416.

⁶⁸ ŠA NR, f. NrŽ I., KS, 1819, fasc. III, no. 718.

účely a pre stoličných úradníkov. V skutočnosti však išlo o najmenej naplnenú vecnú skupinu, v ktorej boli uložené rôzne knihy a rukopisy. Poradie dokumentov začínal elench ku kongregačným zápisniciam z rokov 1572 – 1640 v úradných veciach. Z ostatných súčastí tejto skupiny sa tu nachádzali stoličné štatúty, ale aj také „rôznosti“ ako napríklad katalóg rukopisov Szechényiho knižnice, korešpondencia s Maďarským národným múzeom či vojenský poriadok pre strážcov uhorskej koruny. V tejto časti bolo najmenej stoličných písomností, okrem úradných spisov z rokov 1790 – 1791 s elenchom.

Druhé oddelenie snemových písomností (*Diaetalia*) s 31 položkami začínalo elenchom snemových záležitostí z dvoch najstarších kongregačných protokolov z rokov 1572 – 1640. Ukladali sa sem okrem neho snemové články (denníky a snemové spisy), denníky od roku 1681 a spisy z rokov 1729 – 1812. Súčasťou dietálií boli aj dva zväzky *Corpus Juris Hungarici* a zväzok *Tripartita*. Zaujímavé je zistenie, že sa do nich ukladali aj insurekčné písomnosti a písomnosti subsídiá (išlo najmä o zápisnice insurekčných deputácií a spisy), ktoré pochádzali z rokov 1743 – 1812.

Do 3. oddelenia náboženských písomností (*Religionaria*), jedného z najmenších, keďže malo len 6 položiek, patrili spisy z rokov 1790 – 1791 bez elenchu k nim, rozsahom nie veľké rozvodové manželské súdne procesy, fragmenty starých kanonických vizitácií Ostrihomského arcibiskupstva, Baťániovská kanonická vizitácia Komárňanského a Novozámockého dištriktu z roku 1779 a súpis príjmov kostolov, farností a učiteľov z roku 1778.

V 4. oddelení *Nobilitaria*, teda šľachtických písomností, sa nachádzali najmä originály a odpisy erbových listín, súpisy šľachty, spisy a zápisnice o prešetrovaní šľachtictva (všetko z rokov 1640 – 1791) a elench k šľachtickým záležitostiam z dvoch najstarších kongregačných zápisníc z rokov 1572 – 1640. V tejto skupine bol zaradený aj originál erbového privilégia pre Nitriansku stolicu od Ferdinanda I. z roku 1550.

V 5. daňovom oddelení (*Contributionalia*) sa ukladali potvrdenky za furmanky, úradné obhliadky lokalít (tzv. *occulata*), daňové operáty z roku 1785/1786, daňové obecné knižky, daňové tabuľky, pokladničné účty, vojenské inštrukcie a elench k nobilitáriám z dvoch najstarších kongregačných zápisníc z rokov 1572 – 1640. Nachádzal sa tu aj dnes nezvestný originál listu Agu Husseina pašu z Nových Zámkov, adresovaný obyvateľom Skačian a Krštenian vo veci výberu tribútu.

V 6. oddelení urbárskych písomností (*Urbarialia*) so 7 položkami sa opäť nachádzal elench urbárskych záležitostí k dvom najstarším kongregačným zápisniciam z rokov 1572 – 1640, zregestované urbárske spisy z rokov 1790 – 1791, urbáre, urbárske procesy a spisy a 70 tereziánskych urbárov s 20 tabuľkami.

Ďalšia, 7. časť stoličného archívu, sirotské písomnosti (*Orphanalia*), obsahovala až 53 položiek, nešlo však o objemné skupiny. Dokumenty sa uchovávali oddelene u sirotského notára. Išlo najmä o dlhopisy, tútorské účty, exekúcie, súpisy sirotského majetku, účty sirotských otcov, úradné správy o sirotách, a to najmä zo šľachtických rodín.

Do 8. oddelenia stoličného archívu, stavebných písomností (*Aedilia*), ktoré malo len 10 položiek, bola zaradená kniha nemeckej architektúry so 140 prototypmi stavieb, nemecká kniha praktickej architektúry, nákres stoličného domu, mapa Uhor-

ska od známeho kartografa Jána Lipského, plán toku rieky Váh od stoličného geometra Zámodyho, zregistrované spisy z rokov 1790 a 1791 a elench k stavebným záležitostiam z dvoch najstarších kongregačných zápisníc z rokov 1572 – 1640. Do tohto oddelenia patrili aj nákres hydraulického stroja z dreva na zatĺkanie drevených pilótov mostných konštrukcií.

V 9. oddelení trestných písomností (*Criminalia*) sa nachádzali trestné a vyšetrovacie spisy z rokov 1600 – 1807, výkazy väzňov v stoličnom väzení, trestné spisy z rokov 1790 – 1791 a elench k trestným záležitostiam z dvoch najstarších kongregačných zápisníc z rokov 1572 – 1640.

V 10. súdnom oddelení (*Juridica*) sa nachádzali pomerne rozsiahle občianske spory a vyšetrovacie spisy s podrobnými elenchami a súdne zápisnice z rokov 1709 – 1813. Manipulovali sa sem v samostatných fascikloch sa nachádzajúce protesty, úradné zákazy, napomenutia, ďalej priateľské pokonania (*accorda*), súpisy majetkov, ohraničenia majetkov, ocenenia, majetkové delby, exekúcie, odvolania, plnomocenstvá, testamenty, ďalej série súdnych sporov a elench občianskych sporov z dvoch najstarších súdnych zápisníc.

Do 11. oddelenia patrili úradné knihy (*Protocolla*) a spisy k nim. Šlo hlavne o kongregačné zápisnice z rokov 1572 – 1816, kongregačné spisy z rokov 1640 – 1745 v 19 fascikloch a tiež notárske manuály uložené od roku 1746.

V 12. oddelení boli uložené štyri intabulačné zápisnice až do roku 1816, dva fascikle dlhopisov, výťah z intabulácií a extabulácií a dlhopisy z rokov 1790 – 1791.

V 13. oddelení žiadostí (*Instantiae*) boli uložené niektoré „staré žiadosti“, elench žiadostí k dvom najstarším kongregačným zápisniciam z rokov 1572 – 1640 a registrované spisy z rokov 1790 – 1791.

Napokon posledným, 14. a vcelku rozsiahlym oddelením, bolo oddelenie *Miscellanea* – rôzne. Sem vtedajší archívári zaradili celú jozefínsku registratúru podžupanskej agendy z rokov 1785 – 1790 (čím zjavne deklarovali svoj postoj k spisom z tohto obdobia), sirotské dokumenty rôznych rodín, písomnosti rodov Peštvarmedei (*Pestvármegyei*) a Cabai (*Czabay*), testamenty, niekoľko základín, ale aj zástavy troch kráľovných regimentov, inventár stoličného domu, zoznam matematických nástrojov, ktorými disponovali stoliční zememerači, dve insurekčné pečatidlá, spisy farností v Bojnej a Čeladiciach, tabuľky generálneho elenchu (repertória), elench rôznych záležitostí k dvom najstarším kongregačným protokolom a niektoré ďalšie menej významné písomnosti.

Už uvedený prehľad usporiadania naznačuje, že aj keď obsah celého stoličného archívu bol rozdelený do vecných skupín podľa archívnej inštrukcie z roku 1793 (poradie vecných skupín dané inštrukciou sa však nedodržalo), písomnosti v nich boli uložené bez hlbšieho usporiadania, iba niečo bolo sprístupnené elenchmi vyhotovenými Jánom Špánim v rokoch 1808 – 1819. Podstatná časť archívu zostala nesprístupnená pomôckami a nezmenilo sa to k lepšiemu ani v nasledovnom období. Súpis z roku 1819 však plnil aspoň základný lokačný prehľad matérie stoličného archívu.

Nárast správnej agendy a útlm usporadúvacích prác (1819 – 1849)

Dňa 10. 9. 1819 bol za nástupcu Jána Špániho zvolený Jozef Chrenóci (1788 – 1822). Z jeho výkazu práce z 26. 11. 1820 je zrejmé, že sa zaslúžil o roztriedenie časti súdnych spisov (vyšetrovaní, úradných obhliadok a napomenutí) a ich začlenenie do príslušných oddelení stoličného archívu. Registroval tiež časť občianskoprávných spisov, ktoré následne zapísal do elenchov a začlenil do tejto agendy. Zamestnalo ho tiež vedenie notárskej súkromnej korešpondencie a rozhodnutí stoličnej samosprávy a tiež zaprotokolovanie intabulácií z kongregačných protokolov do samostatne vedených intabulačných a extabulačných protokolov.⁶⁹ Na jeho podnet sa Nitrianska stolica zaoberala opätovne aj problémom neodovzdávania dokumentov z činnosti niektorých stoličných úradníkov do archívu.⁷⁰ Išlo najmä o slúžnych a prísediacich, ako najvýkonnejšej zložky jej samosprávy, ktorí nielen „zabúdali“ vracať vypožičané spisy doň, ale mu neodovzdávali ani svoje úradné dokumenty. Stolica preto v roku 1821 nariadila svojim úradníkom vypožičané spisy vracať do archívu a svoje úradné spisy tam aj riadne odovzdávať. Archivárovi zároveň pre lepšiu kontrolu a vymáhateľnosť vypožičaných dokumentov prikázala spísať všetky výpožičky z archívu. Chrenóci však aj napriek snahe nevykonal rozsahom výraznejšiu prácu v usporiadaní archívu, pretože, ako vyplýva zo správy z 26. 2. 1821, kvôli chorobe nemohol funkciu riadne zastávať.⁷¹

Stoličný notár Valentín Broďani, ktorý bol nadriadený archivárovi a vedúcim archívu, preto už na jar 1822 začal s hľadaním jeho nového zástupcu a vyzýval stolicu na ďalšiu iniciatívu pri usporadúvaní stoličného archívu. Vo svojom liste adresovanom stolici uviedol, že jeho spracovania sa domáhali najmä šľachtické rodiny, ktoré potrebovali doložiť do svojich súdnych sporov listinné dokumenty zo stoličného archívu, no kvôli jeho nedostatočnej sprístupnenosti sa tomu často nedalo vyhovieť. Uviest' archív „do perfektného“ stavu bol podľa neho schopný len vtedajší podnotár a už bývalý archivár Ján Nepomuk Špáni, ktorý ako jeden z mála vedel čítať aj staré písmo (*antiquarum scripturam lecturae*).⁷²

Počas neprítomnosti J. Chrenóciho kvôli jeho chorobe ho suploval Alexej Alföldy (1775 – 1855), ktorý od 26. 9. 1820 bol menovaný do funkcie registrátora archívu po Baltázárovi Očkaiovi. Pokračoval v začatej práci svojich predchodcov, najmä vo výťahoch intabulácií z kongregačných zápisníc, ktoré zapisoval do samostatných kníh a v preberaní spisov od niektorých stoličných úradníkov. Zaoberal sa aj vymáhaním spisov od J. Chrenóciho, ktorý si ich kvôli chorobe vypožičal domov. Zo správy z 20. 5. 1822 vyplýva, že k jeho pracovnej náplni patrilo aj vydávanie výpisov z matric zmiešaných náboženstiev a matric židovských, zavedených v roku 1792, zakladanie vypožičaných spisov na svoje miesta a v pokračovaní registrovania a elenchizácie občianskych súdnych sporov.⁷³

Dňa 22. 5. 1822 bol zvolený za nového stoličného archivára Ignác Štefan Besnák (1807 – 1877), registrátorom zostal už spomenutý Alexej Alföldy, s ktorým vytvo-

⁶⁹ ŠA NR, f. NrŽ I., KS, fasc. VII, no. 1431.

⁷⁰ ŠA NR, f. NrŽ I., KP-54 (1821), s. 599, č. 1311; s. 903-905, č. 2095.

⁷¹ ŠA NR, f. NrŽ I., KS III, 1821, fasc. IV, no. 832.

⁷² ŠA NR, f. NrŽ I., KS III., 1822, fasc. VIII, no. 1417.

⁷³ Ref. 71 a 72.

rili na istý čas dlhoročný archivársky tandem. Funkčne sa zaradili medzi najdlhšie pôsobiacich archivárov Nitrianskej stolice. Besnák vo svojej funkcii zotrval do 11. 6. 1844. Na jeho miesto nastúpil Alföldy, ktorý bol vo funkcii archivára potvrdený aj na stoličnej reštaurácii 22. 6. 1847.⁷⁴ Na jeho miesto registrátora nastúpil od 11. 6. 1844 Vincent Bošáni (1816 – 1890). Obaja však už výraznejšie nezasiahli do sprístupňovania stoličného archívu. Prakticky len dopĺňali elenchy založené pri jednotlivých oddeleniach archivárom Jánom Špánim (išlo o elenchy k občianskym súdnym sporom, protestom a vyšetrovaniam), ukladali čoraz objemnejšie množstvo kongregačných spisov do chronologicko-numerickej manipulácie, pokračovali vo vedení intabulačných zápisníc a vyhotovovaní čistopisov kongregačných a súdnych protokolov. Dôvod, prečo sa aktívnejšie nevenovali usporadúvacím prácam, bola najmä skutočnosť, že ich pohltila správna agenda, ktorá sa práve v tom období výrazne rozrástla. Išlo najmä o vydávanie výpisov z matrik pre jednotlivých príslušníkov šľachtických rodov, ktorí ich potrebovali pre legitimáciu svojho pôvodu a takisto o vydávanie overených i jednoduchých odpisov dokumentov pre jednotlivé stránky.

Za I. Besnáka došlo vôbec po prvýkrát k spísaniu pracovnej náplne stoličného archivára a registrátora. Zaslúžil sa o to nitriansky hlavný župan barón Ján Nepomuk Maloňai, ktorý 30. 11. 1827 vydal obsiahlu inštrukciu pre stoličných úradníkov Nitrianskej stolice.⁷⁵ Inštrukcia ponímala archív ako *archivum publicum*. Archivára definovala ako osobu, ktorej hlavnou úlohou bolo ochraňovať „poklad“ verejných písomností a v nich obsiahnutých práv obyvateľov krajiny. Archivárske práce ako čítanie spisov, triedenie, výber a spracovanie mohol robiť iba on, iné poverené osoby iba pod jeho dohľadom. Mal sa starať o to, aby sa úradné a súkromné písomnosti dostali do archívu a zabezpečiť preberanie spisov z úradnej činnosti stoličnej samosprávy (§ 1). Originály dokumentov z archívu mohol vydať iba so špeciálnym súhlasom župana alebo podžupana a na reverz (§ 2). Bez ich rozhodnutia nemohol do archívu ani nič prebrať (§ 3). Povinnosťou archivára bolo spisy s čo najväčšou dôkladnosťou usporiadať, zaevidovať a vypracovať k nim elenchy, prípadne repertoriá. Inštrukcia preto prikazovala, aby kancelária archivára bola priamo pri archíve. V lete mal byť archív otvorený, aj kvôli potrebám stránok, doobeda od 8 do 12 a poobede od 13 do 18 hodiny, v zimných mesiacoch doobeda od 9 do 12 a poobede od 14 do 16 hodiny (§ 4). Inšpekcie archívu mal robiť podžupan s notárom a dvoma stoličnými prísediacimi, pričom o stave archívu mal podať správu hneď na prvom dni zasadnutia najbližšej stoličnej kongregácie. Archivár a registrátor boli podriadení notárovi (§ 5). Z príkazu notára mohol archivár vydávať z archívnych dokumentov overené odpisy, výťahy z protokolov a kópie mohol dávať vyhotovovať cez kancelistov (§ 6). Regesty mali byť jasné a presné (§ 7). Výmena na poste notára mala byť sprevádzaná úradným odovzdaním archívu stoličnej deputácii, vrátane spísania všetkých spisov, kníh a existujúcej hotovosti (§ 8).

⁷⁴ Ref. 44.

⁷⁵ ŠA NR, f. NrŽ I., KS – rôzne. Inštrukcia pre stoličných úradníkov Nitrianskej stolice 1827.

Záver

Archív Nitrianskej stolice sa začal formovať od polovice 16. storočia. Spočiatku si ho stolica ukladala kvôli väčšej bezpečnosti do archívu hodnoverného miesta pri Nitrianskej kapitule na opevnenom Nitrianskom hrade, od roku 1790 bol už natrvalo umiestnený v stoličnom dome v Nitre. Archív bol pôvodne uložený v jednej veľkej truhlici (*arca, ladula*) zapečatenej notárovou pečatou a železnou závorou, v polovici 18. storočia už išlo o skriňu (*armarium, scrinium*) s oddelenými priehradkami. Po presťahovaní do vlastných priestorov v stoličnom dome v roku 1790 sa už písomnosti ukladali v archívnej miestnosti do drevených regálov. Z jej najstaršej agendy zo 16. a prvej polovice 17. storočia sa prakticky zachovali iba kongregačné protokoly od roku 1572 a spisy súvisle od roku 1661. Staršia časť spisov bola zničená v dôsledku vojen. Všetky základné archívárske práce a fyzickú ochranu archívu mal na starosti spočiatku notár, ktorému však zostávalo na usporadúvacie práce málo času. Od začiatku 18. storočia sa tieto práce presunuli na podnotára. Prvé snahy o istú starostlivosť o vlastné dokumenty vyvinula stolica už od konca 16. storočia. Tieto snahy súviseli s ich preberaním od jednotlivých stoličných funkcionárov do archívu a s ich základnou evidenciou. Prvé evidenčné súpisy stoličného archívu vykonala v rokoch 1622, 1639 a 1727, ktoré sa avšak dodnes nezachovali. Prvé výraznejšie práce na usporiadaní a sprístupnení obsahu stoličného archívu, ktoré v 18. storočí stolica ignorovala, vykonala až v priebehu roka 1787 najatým registrátorom Jozefom Lieskovským. Tieto práce súviseli s intímátom miestodržiteľskej rady z 28. 4. 1785 a vykonávacou normou Sedmopanskej tabule č. 3152/1786 o usporiadaní archívov. Prelom nastal až v roku 1793, keď Nitrianska stolica vydala archívnu inštrukciu a systematizovala miesto registrátora a od roku 1798 aj archivára. Na základe inštrukcie došlo k usporiadaniu matérie stoličného archívu do 14 vecných skupín (oddelení), priniesla aj základné normy pre usporadúvanie a ochranu jeho archívnych dokumentov. Najplodnejšie obdobie v usporadúvaní archívu nastalo v rokoch 1808 – 1819 a bolo spojené predovšetkým s účinkovaním stoličného registrátora a neskôr archivára Jána Nepomuka Špániho (1782 – 1830), najvýraznejšej osobnosti spomedzi stoličných archivárov. S jeho účinkovaním sú spojené aj prvé archívne pomôcky viažuce sa na sprístupnenie obsahu kongregačných zápisníc a spisov z rokov 1790 – 1808 a najmä prvý zachovaný súpis obsahu stoličného archívu v roku 1819, ktorý má pre výskum jeho dejín veľký význam. Po roku 1819 sa už archivári nevenovali aktívnejším usporadúvacím prácam, pretože ich pohltila správna agenda, ktorá práve v tom období výrazne narástla. Išlo najmä o vydávanie výpisov z matrik pre jednotlivých príslušníkov šľachtických rodov, ktorí ich potrebovali pre legitimáciu svojho pôvodu a takisto o vydávanie overených i jednoduchých odpisov dokumentov pre jednotlivé stránky. V roku 1827 však došlo po prvýkrát k spísaniu pracovnej náplne stoličného archivára a registrátora v rámci obsiahlej inštrukcie Nitrianskej stolice pre jej úradníkov.

SUMMARY

THE NITRA COUNTY ARCHIVES TO 1848

The Nitra County Archives started to be formed in the middle of the 16th century. At the beginning, it was located in the archives of *locus credibilis* of the Nitra Canonry in the fortified Nitra Castle to ensure its security. It was located permanently in county house in Nitra since 1790. Originally, the documents were kept in a big chest (*arca, ladula*) locked up with an iron latch and sealed by a notary's seal. In the middle of the 18th century, they were already kept in a case (*armarium, scrinium*) with separate drawers. The documents were kept in separate archival room with wooden shelves since 1790. The oldest preserved documents created by the county come from the 16th and 17th centuries. They are the county general assemblies' minutes preserved since 1572. The files have been preserved continuously since 1661, as the older ones were destroyed during wars. All the basic archival duties as well as care of preservation of archives were performed by a county's notary who, however, lacked time to arrange the records. Since the beginning of the 18th century, the duties had been performed by a sub-notary. The county performed the first steps towards keeping its own documents at the end of the 16th century. These activities were related to transfer of the documents from the custodianship of the county functionaries into the archives as well as the compilation of their basic lists. The earliest ones that came from 1622, 1639 and 1727 have not been preserved. During the 18th century, the works on arrangement and making archives available had been neglected by county. The first noticeable activities started only in 1787 and were performed by hired records custodian Jozef Lieskovský. They were a result of the decree of the Royal Hungarian Council of Governor from April 28th, 1785 and subsequent implementing mandate of the *Septemviral Court* No. 315/1786 on arrangement of archives. The turning point came as late as in 1793, when the county issued an instruction regarding the arrangement of archives and established a position of an archivist. On the basis of the instruction, the holdings of county archives were divided into 14 series. The basic standards for arrangement and preservation of archives were also included in the instruction. The most fruitful period of making archives available can be dated back to 1808 – 1819. It came as a result of the activities of Ján Nepomuk Špáni (1782 – 1830) who started to work as county records custodian and became an archivist later. He is the most outstanding person of all the Nitra County archivists. He compiled the first finding aids that made the county general assemblies' minutes as well as the files coming from 1790 – 1808 available. He also compiled the first preserved checklist of the county archive's contents in 1819 which is of a great importance for the research of its history. The archivists did not do much in making archives available after 1819, because they were busy doing administrative work that increased rapidly in the period. They provided certified copies of documents not only for the noble families' members who needed them to prove their nobility but also for the wide public. Nevertheless, the detailed instruction for its clerks was issued by Nitra County in 1827 which, for the first time, contained the county archivist's and records custodian's duties in a written form.

VZNIK ORAVSKÉHO KOMPOSESORÁTU V 17. STOROČÍ

KATARÍNA ČERVEŇOVÁ

ČERVEŇOVÁ, Katarína. The Establishment of the Orava Estate's Co-ownership in the 17th Century. In *Archívny almanach*, 2019, vol. II, p. 22-29.

History of the Orava Estate's Co-ownership dates back to 1626. The administration of estate's co-ownership was based on the principle of property's indivisibility as well as on division of property's revenues among co-owners. The Orava Estate's Co-ownership consisted of two parts – the Orava Estate and one quarter of the Lietava Estate. The study includes the unpublished translation of charter by which the Orava Estate's Co-ownership was established on Lietava castle on July 5th, 1626.

Keywords: the Orava Estate's Co-ownership, Thurzo family, Orava Castle, Lietava Castle, the 17th century

Mgr. Katarína Červeňová, PhD., Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Trnave, Štefánikova 7, 917 38 Trnava

Termínom komposesorát sa v dejinách správy označuje osobitný druh vlastníctva feudálneho majetku. Princíp jeho správy bol založený na dvoch základných pilieroch. Tým prvým bola nedeliteľnosť majetku, a to buď jedného, alebo viacerých panstiev. Druhým bolo rozdeľovanie výnosov medzi jednotlivých komposesorov. Je potrebné poznamenať, že komposesorát predstavoval tzv. ideálnu delbu majetku. To znamená, že pri vzniku komposesorátu sa najprv stanovilo, na aké podiely bude panstvo rozdelené (napr. na tretiny, štvrtiny, osminy atď.). Zvyčajne sa tieto podiely určovali podľa počtu majiteľov – ak boli traja, majetok bol rozdelený na tretiny, ak štyria, na štvrtiny atď. Panstvo sa teda nerozdělilo reálne na nové panstvá, ale došlo len k jeho „virtuálnemu rozdeleniu“ na jednotlivé podiely. Následne sa majitelia – teraz už komposesori – dohodli na vytvorení jednotnej správnej štruktúry.¹

V praxi spočívala správa komposesorátu v tom, že hoci malo panstvo viacero spolumajiteľov, bolo spravované spoločne, ako keby išlo o panstvo jedného majiteľa. Jediné, čo sa v správe komposesorátu delilo, boli zisky (dôchodky, výnosy) panstva. Tie boli v pravidelných termínoch vyplácané komposesorom podľa výšky ich majetkových účastí. Na čele komposesorátu stál riaditeľ, ktorého si spomedzi seba volili jednotliví komposesori. Počas existencie správy komposesorátu zvyčajne dochádzalo k postupnému zvyšovaniu počtu komposesorov. Typickým príkladom, kedy došlo k takémuto nárastu, bola smrť niektorého z komposesorov. Vtedy sa podiel zvykol prerozdeliť me-

¹ KÁLLAY, István. A nemesi közbirtokosság. In *Levéltári Közlemények*, 1983, roč. 54, č. 1-2, s. 101-147; KÁLLAY, István. Az uradalmi gazdasági bizottság a kesőfeudális nagybirtokon. In *Levéltári Közlemények*, 1976, roč. 47, č. 1, s. 61-62; CSIZMADIA, Andor - KOVÁCS, Kálmán - ASZTALOS, László. *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapešť: Tankönyvkiadó, 1972, s. 470; ECKHART, Ferenc. *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapešť: Politzer, 1946, s. 343-344; PUTZ, Carl. *System des ungarischen Privatrechts*. Viedeň: Manz, 1870, s. 104-105; WENCZEL, Tivadar. *A magyar magánjog*. Budapešť: Kiadja Pfeifer Ferdinánd, 1877, s. 85-86.

dzi právoplatných dedičov. Úmerne so stúpajúcim počtom komposesorov možno pozorovať znižovanie veľkosti podielov. Bežné boli aj situácie, keď jeden komposesor odpredal celý svoj podiel (prípadne časť z neho) ďalšiemu komposesorovi.²

Komposesori sa pravidelne stretávali na tzv. rodinných zasadnutiach (lat. *congregatio familiae*), kde hovorili o všetkých zásadných otázkach správy komposesorátu. V priebehu storočí sa tieto zasadnutia stali ďalším riadiacim orgánom komposesorátu.³

Všetky spomínané princípy správy komposesorátu možno pozorovať aj vo fungovaní Oravského komposesorátu. Listina, ktorá vytýčila jeho základy, bola podpísaná dňa 5. júla 1626 na Lietavskom hrade. Územie novovytvoreného komposesorátu pozostávalo z dvoch častí – z Oravského panstva a zo štvrtiny Lietavského panstva. Priamo s dejinami Oravského komposesorátu teda bezprostredne súviseli aj dva hrady. Tým prvým bol Oravský hrad, ktorý sa stal centrom správy komposesorátu, druhým bol hrad Lietava. Ešte predtým, ako pristúpime k samotnému rozboru zakladacej listiny Oravského komposesorátu, je nevyhnutné ozrejmiť priebeh udalostí, ktoré tomuto aktu bezprostredne predchádzali.

Z hľadiska dejín Oravského hradu a panstva je dôležitým medzníkom rok 1606. Dňa 7. marca tohto roku dostal Juraj Turzo od panovníka Rudolfa II. donačnú listinu, na základe ktorej získal do dedičného vlastníctva Oravský hrad, Oravské panstvo a rovnako aj hodnosť župana Oravskej stolice. Panovník takto odmenil Turza za jeho prejavované verné služby a udatnosť. Tie Juraj Turzo preukázal jednak v bojoch proti Turkom, ale najmä počas povstania Štefana Bočkaja, keď sa nepridal na stranu povstalcov, ale ostal verný svojmu panovníkovi. To bol zároveň aj dôvod, prečo hajdúske vojská počas povstania napadli Turzove majetky: Oravské a Bytčianske panstvo.⁴

Spolu s Oravským hradom, ktorý v roku 1556 dostal do zálohu od panovníka Ferdinanda I. ešte Jurajov otec František Turzo, nadobudol Juraj do dedičného vlastníctva aj rozsiahle panstvo. V listine sa uvádzajú aj konkrétne mestečká, dediny a usadlosti, ktoré dostal Juraj Turzo do dedičného vlastníctva. Išlo o mestečká Veličná, Trstená, Tvrdošín a dediny a usadlosti Kralovany, Žaškov, Párnica, Závrivá, Zahrabové, Zábrež, Poruba, Gäceľ, Jasenová, Valaská Dubová, Sedliacka Dubová, Dolný Kubín, Záskanie, Mokrad, Kňažia, Bziny, Veľký Bysterec, Horná Lehota, Dolná Lehota, Beňova Lehota, Medzibrodie, Pribiš, Pucov, Chlebnice, Malatiná, Dlhá Lúka,⁵ Podbiel, Biely Potok, Nižná a Krásna Hôrka. Okrem toho mali do jeho dedičného vlastníctva automaticky prejsť aj všetky ďalšie, ním novozaložené dediny na území Oravského panstva. Do vlastníctva Oravského panstva bol Juraj Turzo uvedený 23. januára 1607.⁶

Donačná listina Rudolfa II. pre Juraja Turza z roku 1606 sa významnou mierou podpísala aj na neskoršom vzniku Oravského komposesorátu. Priamo v listine bolo stanovené, že dedičné právo na hrad, panstvo a hodnosť župana mali aj Turzovi

² KÁLLAY, A nemesi, ref. 1, s. 102-115; KUBINYI, Miklós. *Árva vára*. Budapešť: Franklin - Társulat, 1890, s. 181-186.

³ KÁLLAY, István. A családülés. In *Levéltári Közlemények*, 1972, roč. 43, č. 1, s. 3-32; KÁLLAY, István. *A magyarországi nagybirtok kormányszata 1711-1848*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1980, s. 27.

⁴ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej ŠA ZA), fond Oravský komposesorát (ďalej f. OK), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 130, fascikel (ďalej fasc.) 65, č. 3.

⁵ Dnes obec Dlhá nad Oravou.

⁶ ŠA ZA, f. OK, inv. č. 130, fasc. 65, č. 3; ŠA ZA, fond Oravský komposesorát: Prefekt (ďalej f. OK: Prefekt), inv. č. 182, škatuľa (ďalej šk.) 102, fasc. II, Be-2; Magyar Nemzeti Levéltár, E 205 Acta cameralia 1344 – 1822, šk. 52, fasc. 12.

potomkovia, a to tak po meči, ako aj po praslici. V prvom rade malo toto právo prejsť na mužských potomkov. V prípade, že by ich nebolo, malo sa dedičné právo uplatniť aj na ženskú vetvu rodu. Ešte dôležitejšia je skutočnosť, že už v tejto donačnej listine bola stanovená zásada nedeliteľnosti panstva a hradu medzi jednotlivých potomkov Juraja Turza. Hrad a panstvo mal spravovať vždy najstarší člen rodu (najstarší syn, prípadne najstaršia dcéra), ktorý mal následne rozdeľovať dôchodky z panstva medzi ďalších spolumahajiteľov, resp. súrodencov. Z tejto zásady vychádzal aj palatín Juraj Turzo pri písaní svojho testamentu. Skutočnosť, že zásada nedeliteľnosti a spoločnej správy Oravského panstva bola zakotvená už v donačnej listine z roku 1606, zdôrazňujeme najmä preto, že niekedy sa zvykne mylne uvádzať, že táto myšlienka sa objavila prvýkrát až v testamente Juraja Turza prípadne, že s myšlienkou spoločnej správy panstva prišli až Turzovi potomkovia v roku 1626.

Ďalší dokument, ktorý bol bezprostredným impulzom pre vznik neskoršieho Oravského komposesorátu a ktorý sa viackrát spomína aj v jeho zakladacej listine, bol testament palatína Juraja Turza zo dňa 19. januára roku 1615. V ňom dal Oravské panstvo do užívania svojej manželke Alžbete Coborovej. Okrem toho Juraj Turzo stanovil aj následný dedičný poriadok Oravského panstva. Vychádzal pritom z už spomínanej donačnej listiny z roku 1606. Oravský hrad a k nemu prislúchajúce panstvo malo so všetkými úžitkami zostať nedeliteľné. Spravovať ho mal najstarší syn, v tomto prípade Imrich Turzo, ktorý mal každoročne rozdeliť dôchodky panstva medzi ostatných súrodencov. V prípade neexistencie mužského potomka mala táto úloha pripadnúť najstaršej dcére. Aj v prípade ženskej línie rodu sa malo postupovať na základe primogenitúry.⁷

Palatín Juraj Turzo zomrel 24. decembra 1616. Jeho syn Imrich Turzo napokon prežil svojho otca len o pár rokov. Zomrel 19. októbra 1621 počas mierových rokovaní v Mikulove a nezanechal mužského potomka.⁸ O správu Oravského panstva sa tak naďalej starala jeho matka Alžbeta Coborová. Tak to bolo do roku 1626, keď zomrela aj ona. Posledné dni svojho života prežila Alžbeta v Smoleniciach u svojej dcéry Barbory. Tu napokon aj zomrela 30. marca vo veku 48 rokov.⁹ Po Alžbetinej smrti prešla správa Oravského panstva na dcéry Juraja Turza Ako už bolo spomenuté, v znení testamentu z januára 1615 bolo stanovené, že Oravské panstvo s hradom mala spravovať najstaršia dcéra spolu so svojim manželom. Ostatné dcéry mali dostávať ročný podiel z dôchodkov panstva. Juraj Turzo stanovil aj podmienku, že obidvaja – t. j. najstaršia dcéra a jej manžel – museli byť evanjelického náboženstva augsburského vyznania.¹⁰ V prípade, že by vyznávali iné náboženstvo, mala sa správa Oravského panstva ujať ďalšia dcéra v poradí spolu so svojim manželom. Ak by ani oni nespĺňali túto požiadavku, mala správa prejsť na ďalšiu dcéru atď.¹¹

⁷ ŠA ZA, f. OK, inv. č. 130, fasc. 65, č. 3.

⁸ NAGY, Iván. *Magyarország családai. Tizenegyedik kötet*. In Arcanum DVD könyvtár IV. – családtörténet, heraldika, honismeret [DVD ROM]. Budapest : Arcanum, 2003, s. 208-209.

⁹ KUBINYI, Miklós. *Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre 1598 – 1621*. Budapest : Méhner Vilmos Kiadása, 1888, nepaginované, poznámka pod čiarou č. 215. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/05600/05613/html/>> [cit. 31. 03. 2019].

¹⁰ Je potrebné poznamenať, že táto podmienka sa pri voľbe riaditeľa komposesorátu uplatňovala len do druhej polovice 17. storočia. V dôsledku rekatolizácie sa stali viacerí z riaditeľov Oravského komposesorátu katolikmi.

¹¹ ŠA ZA, f. OK, inv. č. 187, fasc. 80, č. 20; ŠA ZA, f. OK, inv. č. 130, fasc. 65, č. 3; ŠA ZA, f. OK: Prefekt, inv. č. 182, šk. 102, fasc. II, Be-2; Slovenský národný archív (ďalej SNA), Ústredný archív rodu Erdődy, šk. 32, fasc. 25.

V nedeľu 5. júla 1626 sa na Lietavskom hrade konalo významné stretnutie. Zúčastnilo sa ho sedem dcér zosnulého palatína Juraja Turza: Zuzana, Judita, Barbora, Helena, Mária, Katarína a Anna. Zišli sa, aby spoločne podpísali významný dokument, na základe ktorého sa vytvoril Oravský komposesorát.

Palatín Juraj Turzo bol počas svojho života dvakrát ženatý. Jeho prvou manželkou bola Žofia Forgáčová, s ktorou mal štyri deti. Dospelosti sa však dožili len dve dcéry – Zuzana a Judita. Po Žofiinej smrti si Juraj Turzo vzal za manželku Alžbetu Coborovú, ktorá bola dcérou vicepalatína Imricha Cobora. Narodilo sa im deväť detí, pričom dospelosti sa dožilo päť dcér (Barbora, Helena, Mária, Katarína, Anna) a syn Imrich.¹² Najstaršia dcéra Juraja Turza Zuzana, sa prvýkrát vydala v roku 1603 za župana Uzskej stolice Štefana Peréniho. V čase podpisu zakladacej zmluvy Oravského komposesorátu, dňa 5. júla 1626, bola Zuzana vdovou po svojom v poradí už treťom manželovi Štefanovi Amade. Ďalšia dcéra z Turzovho prvého manželstva, Judita, sa vydala v roku 1607 za Andreja Jakušiča. Podobne ako jej staršia sestra Zuzana aj Judita bola v čase podpisu zmluvy v roku 1626 vdovou. Dcéra Barbora Turzová sa vydávala v roku 1612 a jej manželom sa stal Krištof Erdődy. Aj ona bola v júli 1626 už vdovou. Manželom ďalšej palatínovej dcéry Heleny Turzovej bol Gašpar Ilešházi, s ktorým uzavrela manželstvo v roku 1614. Mária Turzová sa vydala v roku 1618 za Michala Vizkeletyho, Katarína Turzová v roku 1620 za Štefana Tököliho a najmladšia dcéra Anna sa vydala v roku 1622 za Jána Suňoga z Budatína.¹³ Všetky dcéry palatína Juraja Turza sa spomínajú v samotnom úvode zmluvy zo dňa 5. júla 1626, keď pridržajúc sa testamentu ich otca, dohodli na spoločnom spravovaní majetku a za riaditeľa novovzniknutého Oravského komposesorátu ustanovili Gašpara Ilešháziho.

Ako sme už spomínali, Juraj Turzo v testamente z roku 1615 stanovil, aby majetky spravovala najstaršia dcéra spolu so svojim manželom, pričom museli byť obidvaja evanjelického náboženstva augsburského vierovyznania. Táto podmienka bola pre Turzove dcéry smerodajnou a práve ona určila, že prvým riaditeľom sa stal Gašpar Ilešházi. Jeho manželka Helena Turzová síce nebola najstaršou Turzovou dcérou, ale keďže v čase podpisu dohody o vzniku Oravského komposesorátu 5. júla 1626 boli jej staršie sestry vdovami, pripadla funkcia riaditeľa novovzniknutého komposesorátu práve Heleninmu manželovi. A keďže obidvaja boli aj evanjelikmi, nič nestálo v ceste tomu, aby sa Gašpar Ilešházi ujal svojej funkcie.

Zakladacia listina Oravského komposesorátu bola zároveň aj akousi inštrukciou pre novozvoleného riaditeľa, podľa ktorej sa mal riadiť pri spravovaní spoločného majetku. Listina bola napísaná po maďarsky a jej znenie poznáme z niekoľkých odpisov, ktoré sa dodnes zachovali vo fonde Oravského komposesorátu.¹⁴ V jednotlivých bodoch listiny boli presne vymedzené kompetencie riaditeľa a súčasne aj jeho povinnosti. Keďže slovenský preklad listiny nebol zatiaľ publikovaný, uvádzame jeho plné znenie:

¹² NAGY, ref. 8, s. 202; LENGYELOVÁ, Tünde. Život na šľachtickom dvore. In RUSINA, Ivan et al. *Renesancia : umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava : Slovenská národná galéria : Slovart, 2009, s. 164.

¹³ ŠA ZA, f. OK, inv. č. 130, fasc. 65, č. 11, genealógia potomkov palatína Juraja Turza. NAGY, ref. 8, s. 209; KOČIŠ, Jozef. *Bytčiansky zámok*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1974, s. 118-119; LENGYELOVÁ, Tünde. Rodinné sviatky Turzovcov. In *Zborník Oravského múzea*, 1996, 13, s. 39; LENGYELOVÁ, ref. 12, s. 166.

¹⁴ ŠA ZA, f. OK, inv. č. 130, fasc. 65, č. 11; ŠA ZA, f. OK, inv. č. 187, fasc. 80, č. 20.

„My, grófka Zuzana Turzová, vdova po urodzenom a veľkomožnom Štefanovi Amade; grófka Judita Turzová, vdova po urodzenom a veľkomožnom Andrejovi Jakušičovi; grófka Barbora Turzová, vdova po urodzenom a veľkomožnom grófovi Krištofovi Erdődy; taktiež Helena Turzová, manželka urodzeného a veľkomožného pána Gašpara Iľsháziho; grófka Mária Turzová, manželka urodzeného a veľkomožného pána Michala Vizkeletyho; grófka Katarína Turzová, manželka urodzeného a veľkomožného pána Štefana Tököliho a grófka Anna Turzová, manželka urodzeného a veľkomožného pána Jána Suňoga, dávame na známosť týmto naším písmom, že podľa testamentu nášho otca, v blahej pamäti zosnulého urodzeného a veľkomožného grófa Juraja Turza, uhorského palatína, sme medzi sebou prijali menovaného pána Gašpara Iľsháziho za riaditeľa celého nášho majetku, ktorý nám poručil náš otec, a to týmto spôsobom:

1. Keď sa objaví nejaká spoločná záležitosť, ako spor, prípadne žaloba, týkajúca sa správy majetku, vtedy bude riaditeľ zastupovať panstvo buď sám, alebo tým poverí zástupcu. Náklady s tým spojené nech sú potom v čase revízie účtov úradníkov a provizorov akceptované.

2. Výdavky a platby podžupana, stoličných sudcov a ďalších osôb k týmto veciam prizvaných, nech sú akceptované a uhradené zo spoločného majetku panstva.

3. V prípade nejakého sedliackeho nepokoja alebo inej núdzovej situácie, ak sa celá záležitosť nedá vybaviť bez daru, nech úradníci na príkaz riaditeľa čo komu dajú. Tieto výdavky nech im potom nejdú na účtovné nezrovnalosti, ale na obyčajné trovy panstva.

4. Riaditeľ má slobodné právo prijímať úradníkov, menovať ich, prepúšťať ich a rozhodovať o ich pláte. Taktiež má slobodné právo v obchodovaní a predaji za účelom zvyšovania dôchodkov panstva. Riaditeľ môže slobodne prijať prefekta a okrem toho aj iných potrebných služobníkov, bez ktorých sa pri správe panstva nemôže zaobiť.

5. Kapitán, prefekt, provizor, kastelán, drábi a ďalší nižšie postavení úradníci budú povinní zachovávať vernosť a oddanosť všetkým príbuzným, osobitne riaditeľovi, a budú sa starať o zväčšovanie dôchodkov panstva a v tom budú aj riaditeľovi nápomocní. Riaditeľ má prístup do všetkých miestností, kde sa uchováávajú príjmy panstva a listiny. Ako je to ustanovené v testamente: ak by riaditeľ poškodil niekoho z príbuzenstva a ostatní by to dosvedčili, má riaditeľ povinnosť takúto škodu zaplatiť. Čo sa týka otázky poddaných, riaditeľ má právo rozhodovať. Preto na jeho funkciu nikto nemá podať podnet, dosť na tom, že riaditeľ je povinný vyplácať každému jeho finančný podiel. Bez toho, aby si vypočuli správu riaditeľa o jeho konaní, nemajú jednotliví príbuzní medzi sebou prediskutovávať jeho rozhodnutia. Keď sa udeje nejaká závažná záležitosť, má riaditeľ príbuzných informovať o týchto veciach, vypočúť si ich radu a až potom rozhodovať.

6. Keď niekto z príbuzných, či už sám, alebo s majetkom vojde na hrad, ktorý má práve po ceste, môže tak urobiť s pocitom, ako keby vstupoval do vlastného domu. Rovnako sa môže naň uchýliť vo vojnových časoch. Ak však provizor niečo minie na jeho potrebu, uhradí to (príbuzný – pozn. autorky) pri revízii účtov z vlastnej časti majetku. Taktiež keď riaditeľ zvolá na hrad stretnutie alebo nejaké veselie, dostaví sa (príbuzný – pozn. autorky) na hrad. Vždy keď to bude možné, každému sa vyhotoví osobitný zoznam o tom, koľko čoho počas pobytu na hrade minul.

7. Riaditeľ má mať iba nepatrné výdavky. Výdavky spojené s jeho prípadným pôsobením ako tútora sirôt sa budú vyúčtovať podľa krajinského zákona.

8. Podľa súhlasu príbuzných sa takéto spoločné výdavky nebudú pripisovať úradníkom ako obligácie a nedostatky.

9. Dôchodky panstva sa majú vyberať v peniazoch, aké kde platia. Tieto peniaze majú obstarávať úradníci, ale neponechajú si z nich žiaden počet, aby sa predišlo škodám.

10. Je potrebné, aby riaditeľ buď sám, keď je to možné, alebo v prípade, že on sám nemôže, tak ním poverený zodpovedný a svedomitý človek každoročne navštívil panstvo. Má tak urobiť minimálne jedenkrát do roka, v prípade, že to okolnosti dovoľujú, aj viackrát. Všetku túto prácu nemá ale ponechať len na služobníkoch, práve naopak. Ak sa stane prípad, že na panstve nájde nejaké pochybenia, pán riaditeľ má za úlohu hneď prešetriť celú vec, a tých, ktorí si to zaslúžia, aj patrične potrestať, bez ohľadu na to, o akú osobu ide.

11. Pri hlavnom účtovaní peňazí nech sú všetci z príbuzenstva prítomní, aby sa nikto nemohol neskôr vyhovárať, že mu bola spôsobená škoda, prípadne že mu bolo ukrivdené.

Stalo sa na hrade Lietava dňa 5. mesiaca júla. Roku Pána 1626.

Grófká Zuzana Turzová, grófká Judita Turzová, grófká Barbora Turzová, grófká Mária Turzová, grófká Katarína Turzová, grófká Anna Turzová¹⁵

Čo azda prekvapí ako prvé po prečítaní zakladacej listiny Oravského komposesorátu, je skutočnosť, že sa v nej ani raz neobjavuje pojem „komposesorát“ a rovnako ani termín „komposesori“. Na označenie spoločného majetku sa v listine používa maďarské spojenie „*az egész jószág*“ (t. j. celý majetok, panstvo) a na označenie jednotlivých spolumajiteľov, komposesorov, zasa slovo „*atyafiai*“ (t. j. príbuzní). Pre funkciu riaditeľa Oravského komposesorátu je v listine používaný latinský termín *director*.

Pod znením listiny sa nachádzajú podpisy Turzových dcér. Pozornosť hneď upúta počet týchto podpisov. Hoci sa v úvode listiny spomína sedem dcér Juraja Turza, podpisov je tu len šesť. Už na prvý pohľad je teda zrejmé, že jeden chýba. Ide o podpis Heleny Turzovej. Na otázku, prečo to tak je, sa ponúka celkom jednoduché vysvetlenie. Helena a jej manžel Gašpar Ilešházi boli tí, na ktorých, podľa ustanovení z Turzovho testamentu, prešla správa majetku, a ostatné Helenine sestry vyjadrili svoj súhlas s touto skutočnosťou práve svojimi podpismi v závere listiny. To je dôvod, prečo Helenin podpis na konci dokumentu nefiguruje.

Z obsahu listiny vyplýva, že riaditeľ Oravského komposesorátu disponoval v otázkach zemepanskej správy rozsiahlymi kompetenciami. Práve riaditeľ bol tým človekom, ktorý rozhodoval o prijímaní, menovaní, prepúšťaní a odmeňovaní úradníkov. Taktiež mal plné právo slobodne si vybrať, ktoré úradnícke pozície bude obsadzovať. Toto svoje právo riaditeľa komposesorátu aj v plnej miere uplatňovali. Riaditeľovou povinnosťou bolo aj minimálne raz do roka navštíviť panstvo a skontrolovať prácu úradníkov. V prípade zistenia akýchkoľvek pochybení zo strany úradníkov mal riaditeľ povinnosť prešetriť sporné okolnosti a potrestať vinníka. Neznamená to ale, že riaditeľ nemal podrobný prehľad o každodennom dianí na panstvách. Práve naopak. Denne dostával listy od úradníkov, ktorí ho podrobne informovali o všetkých záležitostiach týkajúcich sa správy komposesorátu. Rozsiahla korešpondencia v rodových archívoch riaditeľov Oravského komposesorátu v 17. storočí len potvrdzuje toto tvrdenie.

¹⁵ ŠA ZA, f. OK, inv. č. 130, fasc. 65, č. 11. Preklad odpisu pôvodnej zmluvy. Odpis bol vyhotovený v roku 1795.

Čo sa týka dokumentov Oravského komposesorátu, tie sa od jeho vzniku v roku 1626 uchovávali v osobitnej miestnosti na Lietavskom hrade, označovanej v prameňoch ako *archivum*. Miestnosť bola zabezpečená dvojíťmi dverami zavesenými na dvoch pántoch. Vstúpiť sa do nej dalo po odomknutí zámku, ktorý bol umiestnený na menšej kovanej reťazi.¹⁶ Archív bol uložený na Lietave do 70. rokov 18. storočia. Kvôli zabezpečeniu lepšej ochrany dokumentov sa komposesori už v roku 1753 na zhromaždení dozornej rady dohodli, že archív sa má previezť z chátrajúceho Lietavského hradu na bezpečnejšie miesto. Taktiež sa uzniesli, že ešte pred prevezením sa musia dokumenty najprv roztriediť, keďže v archíve sa okrem rodových písomností nachádzali aj dokumenty Trenčianskej stolice.¹⁷

Roztriedenie dokumentov sa napokon aj uskutočnilo, ale k ich prevozu na bezpečnejší Oravský hrad už nedošlo. Na Lietavskom hrade tak boli naďalej ponechané svojmu osudu. Nešťastie postihlo tento archív v roku 1760. Vtedy sa do archívu Oravského komposesorátu vlámali neznámi páchatelia. Písomnosti v archíve poprehadzovali a niekoľko dokumentov odcudzili. Vyšetrovanie síce prebehlo, ale páchatelia ostali neznámi. Isté bolo len to, že s vykrádaním archívu nemali veľkú prácu. Lietavský hrad bol v roku 1760 už opustený, nestrážili ho drábi a ani kastelán nebyval priamo na hrade, ale v dedine pod hradom.¹⁸ Po tomto čine bolo jasné, že presťahovanie archívu sa už nemôže dlhšie odkladať. Preto do roku 1770 boli všetky dokumenty z archívu postupne prevezené na Oravský hrad. Po prevezení archívu sa zistilo, že k písomnostiam boli v roku 1718 na Lietave vyhotovené elenchy. Zároveň sa ale zistilo, že viaceré listiny zapísané v týchto elenchoch sa v archíve už nenachádzajú.¹⁹ K novému roztriedeniu a usporiadaniu archívneho materiálu podľa vecného hľadiska prišlo v roku 1835. Zásľuhu na tom mal Ferdinand Andreánsky. Usporiadal však iba časť archívu, viaceré fascikle ostali neinventarizované.²⁰

K ďalšiemu ochudobneniu archívu Oravského komposesorátu o cenné dokumenty došlo v 19. storočí. Medzi rokmi 1870 – 1873 bolo Lietavské panstvo odpredané barónovi Leopoldovi Popperovi. Spolu s panstvom prevzal aj archív Lietavského panstva z Oravského hradu. Ako uvádza Andrej Kavuljak, mnohé historické pramene hospodárskeho charakteru ako napr. urbáre zo 16. – 18. storočia prešli do Popperových rúk. Ďalej spomína, že časť z tohto pramenného materiálu sa síce v roku 1936 dostala do archívu Slovenského národného múzea, ale v porovnaní s celým archívom Lietavského panstva išlo len o nepatrný zlomok.²¹

V júli roku 1946 by uplynulo presne 320 rokov od založenia Oravského komposesorátu. O jeho osude sa však rozhodlo už rok predtým. Slovenská národná rada svojím nariadením č. 78/1945 Zb. SNR zo dňa 24. júla 1945 rozhodla o zániku Oravského komposesorátu. Nariadenie nadobudlo účinnosť 3. augusta 1945. Oravský komposesorát prestal existovať a podiely komposesorátu, ktoré boli dovtedy v súkromnom vlastníctve, sa stali vlastníctvom štátu.²²

¹⁶ SNA, fond Archívy rodu Zay: archív uhorskej línie rodu Kališ, fasc. XLVI.

¹⁷ ŠA ZA, f. OK, inv. č. 187, fasc. 80, č. 21.

¹⁸ ILA, Bálint. Az árvai közbirtokosság levéltára. In *Levéltári Közlemények*, 1933, roč. 11, č. 3 – 4, s. 229-230.

¹⁹ KAVULJAK, Andrej. *Lietava*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1948, s. 23-24 a 205.

²⁰ PALKOVIČ, Stanislav. *Oravský komposesorát 1526 – 1864. Inventár*. Bytča : ŠA Banská Bystrica – Bytča, 1961, s. 2.

²¹ Kavuljak uvádza, že Popper získal urbáre z rokov: 1530, 1577, 1612, 1625, 1677, 1694, 1707, 1723, 1742, 1751 a 1781. KAVULJAK, ref. 19, s. 24.

²² Nariadenie č. 78/1945 Zb. SNR z 24. júla 1945.

SUMMARY

THE ESTABLISHMENT OF THE ORAVA ESTATE'S CO-OWNERSHIP IN THE 17TH CENTURY

Co-ownership's estate (*compossessoratus*) refers to a special kind of property ownership in the administration history. Its administration was based on the principle of indivisibility of property. Only property's revenues were divided among individual co-owners – *compossessores*. The Orava Estate's Co-ownership was administered on the same principle. It was established on July 5th, 1626 when its foundation charter was signed. The Orava Estate's Co-ownership consisted of the territory of Orava Estate and one quarter of Lietava Estate. The charter was based on royal charter of donation granted by Rudolph II. for Georgius Thurzo in 1606. Its wording was further implemented by Palatine Georgius Thurzo in his testament in 1615. After the death of his wife Elisabeth nee Cobor, their daughters Susanna, Judith, Barbara, Helena, Maria, Catharina and Anna agreed on common administration of their property. That resulted in the establishment of the Orava Estate's Co-ownership. Gasparus Illésházy became its first director. Although his wife Helena was not the eldest daughter of Thurzo, her older sisters had already been widows when the agreement was signed and her husband became the director of the new-founded estate's co-ownership. Both of them met the further testamentary condition – they were Lutherans. At the same time, the charter of the Orava Estate's Co-ownership was also a kind of instruction for the new-elected director, according to which he was to administer the common property. The charter was written in Hungarian and its wording is known from several transcripts that have been still preserved in the archival fond of the Orava Estate's Co-ownership (a full translation of the charter into Slovak is included in the study).

ARCHONTOLÓGIA LIPTOVSKÉJ STOLICE V ROKOCH 1709 – 1786¹

TOMÁŠ JANURA

JANURA, Tomáš. Archontology of the Liptov County in 1709 – 1786. In *Archívny almanach*, 2019, vol. II., p. 30-39.

The work was primarily aimed at publishing of the list of the Liptov County's officials. In the text, the earliest year focused on was that of 1709, when the Liptov County was occupied by the imperial troops and the supporters of Ferenc II. Rákóczi were pushed away from there. The latest date – 1786 – brought about a territorial administration reform of Joseph II and temporary change in administrative style of matters handled by offices. I only dealt with county's officials as the county's employees were practicing specialized professions of physician or were in charge of the county house administration. In my research of officials, I have dealt neither with the assessors (*iurati assessores*) in particular districts nor with the commissioners, because they had a little influence on influential part of administrative apparatus and so it is difficult to find out the durations of their terms of office in the county general assemblies' minutes.

Keywords: Archontology, the Liptov County, officials, deputy county head, treasurer, noble judge

Mgr. Tomáš Janura, PhD., Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava

Stoličné archívy patria popri rodových archívoch aristokratov k jedným z najlepšie zachovaných archívnych fondov na území Uhorska a jeho nástupníckych štátov. Ak nedošlo k závažnejšiemu poškodeniu alebo zničeniu archiválií niekdajších samostatných šľachtických samosprávnych jednotiek, zachované viazané knihy i roztriedené spisy poskytujú dostatočne bohatý materiál na výber konkrétnej výskumnej úlohy. Preto výsledkom bádania nemusia byť len výstupy v rámci regionálnej historiografie, ktorá sa primárne zameriava na získanie viacerých faktov k dejinám danej obce, oblasti alebo daného šľachtického rodu. V súčasnom ponímaní tém na historický výskum môže písomná agenda stolíc poskytnúť podklady napríklad pre otázky nepotizmu, úradníckych elít a disciplinizácie zo strany celokrajinských orgánov.

V doterajšej odbornej literatúre sa výskum stolíc objavoval predovšetkým ako súčasť problematiky prelínania celokrajinských a stoličných hospodárskych a politických dejín. Išlo predovšetkým o problematiku urbárskej regulácie a politického anga-

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-15-0349 Individuum a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese² a grantu VEGA Politická korupcia na území Slovenska v 19. a 20. storočí.

žovania sa na sneme.² V posledných rokoch sa do popredia dostala archontológia, skúmajúca osoby jednotlivých stoličných úradníkov, čo otvorilo ďalšie možnosti smerom k otázkam, napríklad akú úlohu zohrávalo „rodinkárstvo“ pri obsadzovaní funkcií, ako sa menil podiel evanjelikov a katolíkov v nábožensky zmiešaných územiach, či vznikli úradnícke dynastie, ako sa v priebehu jednotlivých časových úsekov menili rody, ktoré obsadzovali konkrétne posty v správe.³

Nakoľko hlavným predmetom predkladanej práce bolo publikovanie zoznamu úradníkov Liptovskej stolice a prioritne nie vývoj a náplň práce na konkrétnom správnom poste, nemohli sme sa opierať o príliš veľký okruh literatúry. V staršej literatúre z konca 19. storočia a prvej polovice 20. storočia sa objavili archontologické prehľady úradníkov niektorých stolíc, ale bádatelia sa zamerali v drvivej väčšine iba na zoznamy hlavných županov a podžupanov vybranej stolice. Z autorov konca 20. a začiatku 21. storočia sa v slovenskom prostredí otázkam personálneho obsadenia postov v správe v období 16. až 19. storočia venoval hlavne Peter Keresteš na príklade Nitrianskej stolice.⁴ V Maďarsku sa v poslednej dobe začalo venovať archontologickému skúmaniu stoličnej samosprávy viaceri autori. Za všetkých možno spomenúť Zoltána Fallenbüchla, ktorý sa dlhodobo venuje archontológii hlavných županov, ale aj krajinských úradov a Istvána Szijártóa. Zatiaľ iba v prípade stolíc Békeš a Zala vyšli publikácie, ktoré priniesli na základe archívneho prieskumu existujúcich prameňov ucelený zoznam úradníkov.⁵

V texte sme si za spodný hraničný rok zvolili rok 1709, keď došlo k obsadeniu Liptovskej stolice cisárskymi vojskami a vytlačeníu stúpcov Františka II. Rákociho. V utorok 10. decembra 1709 sa uskutočnili voľby, ktoré do veľkej miery viedli k nahradeniu verných stúpcov sedmohradskeho kniežata. Vrchný hraničný rok 1786 znamenal zavedenie územno-správnych reforiem Jozefom II. a dočasnú zmenu systému

² CSIZMADIA, Andor. Les problèmes de l'administration provinciale en Hongrie au XVIIIe siècle. In *Acta Juridicia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1969, roč. 11, č. 3–4, s. 355–389; CSIZMADIA, Andor. Začiatky úradnej a byrokratickej verejnej správy v Uhorsku. In *Historický časopis*, 1966, roč. 14, č. 1, s. 566–582; EMBER, Győző. *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácsiától a Török kiűzéséig*. Budapest : Magyar Országos Levéltár kiadványai, 1946, 625 s.; EMBER, Győző. Magyarország közigazgatása 1711–1765. In *Levéltári közlemények*, 1983, roč. 54, č. 1–2, s. 3–100; EMBER, Győző. *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. Budapest : A m. kir. országos levéltár kiadványai, 1940, 283 s.; FORGÓ, András. Az egyházi rend a szatmári megegyezés utáni országos politikában. In FORGÓ, András (ed.) *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*. Veszprém : Veszprém Megyei Levéltár, 2013, s. 7–63; SZÁNTAY, Antal. Regionális igazgatás a 18. századi Magyarországon. In *Történelmi szemle*, 2008, roč. 50, č. 3, s. 313–333; SZIJÁRTÓ, István. *A diéta A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Keszthely : Balaton Akadémia Kiadó, 2010, 612 s.

³ HUDDI, József. A Veszprém megyei politikai elit a 18. – 19. században. In VARGA, László (ed.) *Rendi társadalom – polgári társadalom I. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok*. Salgótarján : Nógrád Megyei Levéltár kiadványa, 1987, s. 99–109; JANURA, Tomáš. Nepotizmus v správe Liptovskej stolice v 18. storočí. In *Historický časopis*, 2011, roč. 58, č. 3, s. 403–426; JANURA, Tomáš. Uhorské stolice v zajatí nepotizmu a klientelizmu. In ŠOLTÉS, Peter – VÖRÖS, Ladislav et al. *Korupcia*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2015, s. 56–99; ODÓR, Imre. A „hivatali elit” Baranya vármegyében 1711–1813. In *Levéltári szemle*, 1995, č. 2, s. 21–34.

⁴ KERESTEŠ, Peter. (Právne) vzdelanie v živote stoličných funkcionárov v 16. a 17. storočí (na príklade notárov a podžupanov Nitrianskej stolice). In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.) *Zemianstvo na Slovensku v novoveku Časť II. Duchovná a hmotná kultúra*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 28–36; KERESTEŠ, Peter. Notár v živote stoličnej samosprávy v 16. a 17. storočí (na príklade Nitrianskej stolice). In *Slovenská archivistika*, 2009, roč. 44, č. 2, s. 41–56.

⁵ FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai 1526–1848 : Die Obergespane Ungarns 1526–1848*. Budapest : Argumentum, 1994, 171 s.; FALLENBÜCHL, Zoltán. *Mária Terézia magyar hivatalnokai*. Budapest : Kossuth Könyvtár és dokumentum szolgálat, 1989, 156 s.; SZIJÁRTÓ, István. Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében. In HERMANN, István – KARLINSZKY, Balázs (ed.) *Megyetörténet : Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Veszprém : Veszprémi érseki és főkapitányi levéltár, Veszprém megyei levéltár, 2010, s. 445–466; HÉJJA, Julianna, Erika. *Békes vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848*. Gyula : Békes Megyei Levéltár, 2009, 576 s.; MOLNÁR, András (ed.). *Zala megye archontológiája 1138–2000*. Zalaegerszeg : Zala Megyei Levéltár, 2000, 524 s.

úradovania. Liptovská stolica bola 30. júna 1786 zlúčená s Oravskou stolicou, čím sa vytvorila nová územnosprávna jednotka s odlišným personálnym zložením úradníckeho aparátu.

Práca vychádza z dizertačnej práce autora *Liptovské šľachtické stoličné úradníctvo v 18. storočí*, obhájenej na pôde Historického ústavu SAV v roku 2010. Predložený archontologický prehľad Liptovskej stolice zatiaľ nebol publikovaný, a preto by sme chceli prispieť k postupne sa rozrastajúcim publikovaným zoznamom úradníkov v rámci jednotlivých uhorských stolíc.

Ak budeme poznať personálne obsadenie konkrétnych postov, môžeme získať ucelenejší obraz o význame miestnych rodov a ich angažovanosti v správe. Ďalším dôležitým krokom pri doplnení obrazu by bol rovnako aj výskum úradníckeho aparátu miestnych panstiev, pretože nepochybne dochádzalo k personálnym prepojeniam medzi správou stolice a panstiev. V texte sme sa zaoberali len stoličnými úradníkmi, pretože zamestnanci vykonávali odborné profesie lekára alebo sa starali o prevádzku stoličného domu. Spomedzi úradníkov sme vynechali prísazných prísediacich v jednotlivých okresoch, keďže ich význam z hľadiska stoličnej správy nebol určujúci. Nezaoberali sme sa ani komisármi, ktorí nepatrili medzi vplyvnú zložku správneho aparátu, a preto je aj v kongregačných protokoloch pomerne ťažké zistiť dĺžku ich funkčného obdobia. Viackrát sa totiž stávalo, že nie pri každých voľbách alebo županovom menovaní zaznamenali aj zmeny na komisárskych postoch.

Riadny podžupan (ordinarius vicecomes)⁶

Wolfgang Sentiváni (Szent-Ivány) ⁷	21. november 1708 – 21. január 1712
Ladislav Okoličáni (Okolicsány)	21. január 1712 – 17. september 1725
Mikuláš Dvornikovič (Dvornikovics)	17. september 1725 – február 1728

Baltázár Potorňaj (Potthornyay)	správca(administrator) február 1728 – † júl 1728
František Pongrác (Pongrácz)	správca(administrator) júl 1728 – 10. júl 1730

František Pongrác	10. júl 1730 – 30. august 1740
František Sentiváni	30. august 1740 – † júl 1758
Anton Okoličáni	júl 1758 – 24. júl 1775
Ján Sentiváni	24. júl 1775 – 30. jún 1786

⁶ Zoznam riadnych podžupanov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v kongregačných protokoloch (ďalej KP): Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej ŠA ZA), fond (ďalej f.) Liptovská župa I. (ďalej LŽ I.), KP z rokov 1699 – 1710, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 20, pagina (ďalej pag.) 398; KP z rokov 1710 – 1717, inv. č. 21, pag. 85; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 653; KP z rokov 1726 – 1729, inv. č. 23, pag. 352, 396; KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 68; KP z rokov 1740 – 1742, inv. č. 28, pag. 55; KP z rokov 1757 – 1758, inv. č. 36, pag. 521; KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 605; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

⁷ Formy priezvisk som na žiadosť vydavateľa upravil do poslovenčenej formy. V prípade maďarských alebo pomadžarčených priezvisk s tým zásadne nesúhlasím, pretože ide svojim spôsobom o vytváranie umelých slovenských novotvarov. Preto pri prvej zmienke o konkrétnom rode dávam do zátvorky pramenne doloženú podobu priezviska. V prípade takto zvoleného prístupu potom nerozumiem, prečo neprepisujeme aj nemecké priezviská do slovenskej verzie, ale zásadne iba maďarské. V prípade slovenských rodových priezvisk s tým nemám problém, keďže ide len o zápis slovenského priezviska maďarskou ortografiou.

Zastupujúci podžupan (substitutus vicecomes)⁸

Štefan Jób (Jóob)	21. január 1712 – 21. január 1716
Michal Okoličáni	21. január 1716 – 31. január 1718
Gašpar Kubíni (Kubiny)	31. január 1718 – † 1719

od roku 1719 do 27. januára 1721 sa post neobsadzoval

František Sentiváni	27. január 1721 – 17. september 1725
Baltazár Potorňaj	17. september 1725 – † júl 1728
František Pongrác	júl 1728 – 10. júla 1730
Michal Dvornikovič	10. júl 1730 – 12. september 1735
Andrej Rády	12. september 1735 – 5. august 1744
Michal Dvornikovič	5. august 1744 – † máj 1751
Gabriel Paluďaj (Pallugyay)	november 1751 – † august 1755
Anton Okoličáni	august 1755 – 3. október 1758
Michal Sentiváni	3. október 1758 – september 1766
Ján Sentiváni	september 1766 – 24. júl 1775
Michal Paluďaj	24. júl 1775 – 30. jún 1786

Riadny notár (ordinarius notarius)⁹

Štefan Andaházy	10. december 1709 – 17. september 1725
František Pongrác	17. september 1725 – 10. júl 1730
Alexander Andreánsky (Andreánszky)	10. júl 1730 – 12. september 1735
Juraj Matiašovský (Mattyassovszky)	12. september 1735 – 10. september 1750
Anton Okoličáni	10. september 1750 – 3. október 1758
Michal Paluďaj	3. október 1758 – 24. júl 1775
Štefan st. Rakovský (Rakovszky)	24. júl 1775 – 30. jún 1786

Podnotár (vicenotarius) – prvý podnotár (primarius vicenotarius)¹⁰

Baltazár Paluďaj	6. november 1713 – 21. január 1716
Matej Potorňaj	21. január 1716 – 31. január 1718
František Sentiváni	31. január 1718 – 27. január 1721
Michal Sentiváni	27. január 1721 – 17. september 1725

⁸ Zoznam zastupujúcich podžupanov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1710 – 1717, inv. č. 21, pag. 86, 349, 350; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 5, 141, 654; KP z rokov 1726 – 1729, inv. č. 23, pag. 396; KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69; KP z rokov 1735 – 1738, inv. č. 26, pag. 71; KP z rokov 1742 – 1746, inv. č. 29, pag. 361; KP z rokov 1751 – 1752, inv. č. 32, pag. 81, 213; KP z rokov 1755 – 1756, inv. č. 35, pag. 36; KP z rokov 1757 – 1758, inv. č. 36, pag. 583; KP z rokov 1766 – 1767, inv. č. 42, pag. 92; KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 606; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

⁹ Zoznam riadnych notárov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1699 – 1710, inv. č. 20, pag. 398; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 653; KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69; KP z rokov 1735 – 1738, inv. č. 26, pag. 72; KP z rokov 1749 – 1751, inv. č. 31, pag. 374; KP z rokov 1757 – 1758, inv. č. 36, pag. 583; KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 606; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

¹⁰ Zoznam podnotárov – prvých podnotárov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1710 – 1717, inv. č. 21, pag. 223, 350; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 6, 141, 653; KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69; KP z rokov 1735 – 1738, inv. č. 26, pag. 72; KP z rokov 1749 – 1751, inv. č. 31, pag. 375; KP z rokov 1751 – 1752, inv. č. 32, pag. 313; KP z rokov 1754 – 1755, inv. č. 34, pag. 428; KP z rokov 1757 – 1758, inv. č. 36, pag. 584; KP z rokov 1758 – 1760, inv. č. 37, pag. 203, 504; KP z rokov 1766 – 1767, inv. č. 42, pag. 331; KP z roku 1778, inv. č. 50, pag. 438; KP z roku 1785, inv. č. 57, pag. 343; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

Michal Dvornikovič	17. september 1725 – 10. júl 1730
Juraj Matiašovský	10. júl 1730 – 12. september 1735
Michal Rády	12. september 1735 – 10. september 1750
Michal Paluďaj	10. september 1750 – jún 1752
Alex Rakovský	jún 1752 – 30. júl 1755
Ján Sentiváni	30. júl 1755 – 3. október 1758
Štefan st. Rakovský	3. október 1758 – máj 1759
Ladislav Okoličáni	máj 1759 – február 1760
Ladislav Rakovský	február 1760 – 13. júl 1767
Anton ml. Okoličáni	13. júl 1767 – júl 1778
Pavol ml. Sentiváni	júl 1778 – 22. jún 1785
Alexander Kubíni	22. jún 1785 – 30. jún 1786

Druhý podnotár (secundarius vicenotarius)¹¹

Pavol ml. Sentiváni	24. júl 1775 – júl 1778
Anton Smrečáni (Szmrecsány)	júl 1778 – 30. jún 1786

Všeobecný pokladník (generalis perceptor)¹²

Ladislav Okoličáni	10. december 1709 – 21. január 1712
Gabriel Sentiváni	21. január 1712 – 21. január 1716
Baltazár Paluďaj	21. január 1716 – 31. január 1718
František Sentiváni	31. január 1718 – 4. január 1719
Alexander Andreánsky	4. január 1719 – 10. júl 1730

Vojenský pokladník (cassae contributionalis perceptor)¹³

Matej Jób	10. júl 1730 – † júl 1741
Michal Jób	júl 1741 – august 1741
Michal Sentiváni	august 1741 – 5. september 1747
Gabriel Paluďaj	5. september 1747 – november 1751
Matej Rády	november 1751 – 30. júl 1755
Anton Bán (Báan)	30. júl 1755 – † február 1761
Matej Rády	marec 1761 – 17. júl 1783
Gašpar Platy (Plathy)	17. júl 1783 – 30. jún 1786

¹¹ Zoznam druhých podnotárov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 609; KP z roku 1778, inv. č. 50, pag. 438; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

¹² Zoznam všeobecných pokladníkov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1699 – 1710, inv. č. 20, pag. 398; KP z rokov 1710 – 1717, inv. č. 21, pag. 86, 350; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 6, 60; KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69.

¹³ Zoznam vojenských pokladníkov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69; KP z rokov 1740 – 1742, inv. č. 28, pag. 298, 321; KP z rokov 1746 – 1749, inv. č. 30, pag. 328; KP z rokov 1751 – 1752, inv. č. 32, pag. 213; KP z rokov 1754 – 1755, inv. č. 34, pag. 427; KP z rokov 1760 – 1762, inv. č. 38, pag. 112; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 326; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

Domáci pokladník (cassae domesticae perceptor)¹⁴

Melichar Sentiváni	10. júl 1730 – 30. august 1740
Michal Sentiváni	30. august 1740 – august 1741
Anton Okoličáni	august 1741 – 5. august 1744
Jozef Andaházy	5. august 1744 – november 1745
Gabriel Paluďaj	november 1745 – 5. september 1747
Matej Rády	5. september 1747 – december 1751
Jozef Platy	december 1751 – 30. júl 1755
Krištof Smrečáni	30. júl 1755 – 4. august 1763
Andrej Sentiváni	4. august 1763 – † jún 1778
Anton ml. Okoličáni	júl 1778 – 1. november 1785

Čiastkový pokladník východného a severného okresu (particularis perceptor processus orientalis et septentrionalis)¹⁵

Ignác Fejérpataky	24. júl 1775 – 17. júl 1783
Alexander Andreánsky	17. júl 1783 – 30. jún 1786

Čiastkový pokladník západného a južného okresu (particularis perceptor processus occidentalis et meridionalis)¹⁶

Ladislav Rády	24. júl 1775 – 17. júl 1783
Andrej Kečkeméty (Kecskeméthy)	17. júl 1783 – 30. jún 1786

Účtovný dozorca (exactor rationum)¹⁷

Juraj Matiašovský	24. júl 1775 – 17. júl 1783
Melichar Andreánsky	17. júl 1783 – 30. jún 1786

Fiškál (fiscal)¹⁸

Štefan Jób	10. december 1709 – 21. január 1712
Ladislav Kőröskeny	21. január 1712 – 17. september 1725
Štefan Okoličáni	17. september 1725 – 10. júl 1730
Martin Okoličáni	10. júl 1730 – 30. august 1740
Martin Sentiváni	30. august 1740 – február 1742
Juraj Andaházy	február 1742 – 5. august 1744

¹⁴ Zoznam domácich pokladníkov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69; KP z rokov 1740 – 1742, inv. č. 28, pag. 56, 298; KP z rokov 1742 – 1746, inv. č. 29, pag. 362, 651; KP z rokov 1746 – 1749, inv. č. 30, pag. 328; KP z rokov 1751 – 1752, inv. č. 32, pag. 237; KP z rokov 1754 – 1755, inv. č. 34, pag. 427; KP z rokov 1762 – 1763, inv. č. 39, pag. 517; KP z roku 1778, inv. č. 50, pag. 438; KP z roku 1785, inv. č. 57, pag. 605.

¹⁵ Zoznam čiastkových pokladníkov východného a severného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 608, 609; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 328, 329; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

¹⁶ Zoznam čiastkových pokladníkov západného a južného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 608, 609; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 328, 329; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

¹⁷ Zoznam účtovných dozorcov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 609; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 329; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

¹⁸ Zoznam fiškálov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1699 – 1710, inv. č. 20, pag. 398; KP z rokov 1710 – 1717, inv. č. 21, pag. 86; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 654; KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69; KP z rokov 1740 – 1742, inv. č. 28, pag. 57, 449; KP z rokov 1742 – 1746, inv. č. 29, pag. 363; KP z rokov 1754 – 1755, inv. č. 34, pag. 428; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 328; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

Mikuláš Okoličáni	5. august 1744 – 30. júl 1755
Ján Okoličáni	30. júl 1755 – 17. júl 1783
Andrej Andaházy	17. júl 1783 – 30. jún 1786

Podfiškál (vicefiscal)¹⁹

Pavol Tolt (Tholth)	4. august 1763 – 13. júl 1767
Andrej Andaházy	13. júl 1767 – 17. júl 1783
Andrej Čemický (Csemiczky)	17. júl 1783 – 30. jún 1786

Slúžny východného okresu (iudex nobilium processus orientalis)²⁰

Alexander Andreánsky	10. december 1709 – 4. január 1719
František Pongrác	4. január 1719 – 17. september 1725
Michal Sentiváni	17. september 1725 – 30. august 1740
Wolfgang Sentiváni	30. august 1740 – jún 1752
Michal Paluďaj	jún 1752 – 3. október 1758
Ján Sentiváni	3. október 1758 – september 1766
Krištof Smrečáni	september 1766 – 13. júl 1767
Wolfgang ml. Sentiváni	13. júl 1767 – 22. jún 1785
Pavol ml. Sentiváni	22. jún 1785 – 30. jún 1786

Slúžny južného okresu (iudex nobilium processus meridionalis)²¹

Andrej Rády	10. december 1709 – 27. január 1721
Alexander Čemický	27. január 1721 – 17. september 1725
Gabriel Paluďaj	17. september 1725 – 5. august 1744
Anton Okoličáni	5. august 1744 – 10. september 1750
Jozef Andaházy	10. september 1750 – 30. júl 1755
Anton Pongrác	30. júl 1755 – máj 1759
Štefan st. Rakovský	máj 1759 – marec 1761
Andrej Sentiváni	marec 1761 – 4. august 1763
Michal Detrich	4. august 1763 – máj 1766
Ján Andaházy	máj 1766 – 13. júl 1767
Ladislav Rakovský	13. júl 1767 – 24. júl 1775
Štefan ml. Rakovský	24. júl 1775 – 30. jún 1786

¹⁹ Zoznam podfiškálov bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1762 – 1763, inv. č. 39, pag. 518; KP z rokov 1766 – 1767, inv. č. 42, pag. 331; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 328; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

²⁰ Zoznam slúžnych východného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1699 – 1710, inv. č. 20, pag. 398; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 60, 654; KP z rokov 1740 – 1742, inv. č. 28, pag. 56; KP z rokov 1751 – 1752, inv. č. 32, pag. 313; KP z rokov 1757 – 1758, inv. č. 36, pag. 584; KP z rokov 1766 – 1767, inv. č. 42, pag. 92, 330; KP z roku 1785, inv. č. 57, pag. 343; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

²¹ Zoznam slúžnych južného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1699 – 1710, inv. č. 20, pag. 398; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 142, 654; KP z rokov 1742 – 1746, inv. č. 29, pag. 362; KP z rokov 1749 – 1751, inv. č. 31, pag. 375; KP z rokov 1754 – 1755, inv. č. 34, pag. 428; KP z rokov 1758 – 1760, inv. č. 37, pag. 203; KP z rokov 1760 – 1762, inv. č. 38, pag. 112; KP z rokov 1762 – 1763, inv. č. 39, pag. 517; KP z rokov 1765 – 1766, inv. č. 41, pag. 391; KP z rokov 1766 – 1767, inv. č. 42, pag. 330; KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 606; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

Služny severného okresu (iudex nobilium processus septentrionalis)²²

Štefan Kmoško (Kmosko)	10. december 1709 – 3. december 1711
Valentín Bobrovnický (Bobrovniczky)	3. december 1711 – 21. január 1712
Matej Jób	21. január 1712 – 10. júl 1730
Ladislav Lehocký (Lehoczky)	10. júl 1730 – 3. október 1758
Jozef Andaházy	3. október 1758 – † január 1760
Ladislav Okoličáni	február 1760 – 13. júl 1767
Ján Andaházy	13. júl 1767 – 17. júl 1783
Juraj Matiašovský	17. júl 1783 – 30. jún 1786

Služny západného okresu (iudex nobilium processus occidentalis)²³

Ján Rády	8. august 1703 – † september 1720
Ján ml. Rakovský	1. október 1720 – 27. január 1721
Andrej Rády	27. január 1721 – 12. september 1735
Pavol Turanský (Thuranszky)	12. september 1735 – † november 1745
Jozef Andaházy	november 1745 – 10. september 1750
Michal Rády	10. september 1750 – 30. júl 1755
Alex Rakovský	30. júl 1755 – 3. október 1758
Matej Rády	3. október 1758 – marec 1761
Štefan st. Rakovský	marec 1761 – 24. júl 1775
Ladislav Rakovský	24. júl 1775 – 17. júl 1783
Ján Andaházy	17. júl 1783 – 30. jún 1786

Podslužny východného a severného okresu

(viceiudex nobilium processus orientalis et septentrionalis)²⁴

Jozef Hôranský (Huoranszky)	24. júl 1775 – november 1777
-----------------------------	------------------------------

Podslužny západného a južného okresu

(viceiudex nobilium processus occidentalis et meridionalis)²⁵

Ján st. Giláni (Ghillány)	24. júl 1775 – november 1777
---------------------------	------------------------------

²² Zoznam služnych severného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1699 – 1710, inv. č. 20, pag. 398; KP z rokov 1710 – 1717, inv. č. 21, pag. 80, 86; KP z rokov 1729 – 1732, inv. č. 24, pag. 69; KP z rokov 1757 – 1758, inv. č. 36, pag. 584; KP z rokov 1758 – 1760, inv. č. 37, pag. 504; KP z rokov 1766 – 1767, inv. č. 42, pag. 330; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 326; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

²³ Zoznam služnych západného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1699 – 1710, inv. č. 20, pag. 398; KP z rokov 1718 – 1726, inv. č. 22, pag. 127, 142; KP z rokov 1735 – 1738, inv. č. 26, pag. 73; KP z rokov 1742 – 1746, inv. č. 29, pag. 651; KP z rokov 1749 – 1751, inv. č. 31, pag. 375; KP z rokov 1754 – 1755, inv. č. 34, pag. 428; KP z rokov 1757 – 1758, inv. č. 36, pag. 584; KP z rokov 1760 – 1762, inv. č. 38, pag. 112; KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 607; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 327; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

²⁴ Zoznam podslužnych východného a severného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 607; KP z roku 1777, inv. č. 49, pag. 619.

²⁵ Zoznam podslužnych západného a južného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z rokov 1774 – 1775, inv. č. 47, pag. 607; KP z roku 1777, inv. č. 49, pag. 619.

Podslúžny východného okresu (viceiudex nobilium processus orientalis)²⁶

Ján Nepomuk Sentiváni

november 1777 – 17. júl 1783

Jozef Hôranský

17. júl 1783 – 30. jún 1786

Podslúžny južného okresu (viceiudex nobilium processus meridionalis)²⁷

Ladislav Záborský (Zaborszky)

november 1777 – 17. júl 1783

Ignác Detrich

17. júl 1783 – 30. jún 1786

Podslúžny severného okresu (viceiudex nobilium processus septentrionalis)²⁸

Alexander Kubíni

november 1777 – 17. júl 1783

Anton ml. Pongrác

17. júl 1783 – 30. jún 1786

Podslúžny západného okresu (viceiudex nobilium processus occidentalis)²⁹

Jozef Hôranský

november 1777 – 17. júl 1783

Ján Nepomuk Sentiváni

17. júl 1783 – 30. jún 1786

²⁶ Zoznam podslúžnych východného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z roku 1777, inv. č. 49, pag. 619; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 327; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

²⁷ Zoznam podslúžnych južného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z roku 1777, inv. č. 49, pag. 619; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 327; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

²⁸ Zoznam podslúžnych severného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z roku 1777, inv. č. 49, pag. 619; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 327; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

²⁹ Zoznam podslúžnych západného okresu bol zostavený na základe nasledujúcich údajov v KP: ŠA ZA, f. LŽ I., KP z roku 1777, inv. č. 49, pag. 619; KP z roku 1783, inv. č. 55, pag. 327; KP z roku 1786, inv. č. 58, pag. 455.

SUMMARY

ARCHONTOLOGY OF THE LIPTOV COUNTY IN 1709 – 1786

In current literature, the counties have been researched mainly as a part of overlapping countrywide and county's economic and political history. The research has been focused primarily on the problems of urbarial regulation as well as political activities on diet. In recent years, archontology has been in the spotlight, opening up possibilities for further questions, such as what was the role of nepotism in positions assignment, how the ratio of Lutherans and Roman Catholics in religiously mixed regions has changed, whether the dynasties of officials have emerged and how the families that occupied specific posts in administration changed in the course of time.

The present work was aimed mainly at publishing of the list of the Liptov County's officials, not at the development of duties on a particular administrative post. In the text, the earliest year focused on was that of 1709, when the Liptov County was occupied by the imperial troops and the supporters of Ferenc II. Rákóczi were pushed away from there. On December, 10th 1709 the elections were held, that led to a large extent to the replacement of Transylvanian prince's supporters. The latest date – 1786 – brought about a territorial administration reform by Joseph II. and temporary change in administrative style of matters handled by offices. The Liptov County merged with the Orava County on June, 30, 1786 which led to a creation of new administrative territorial unit with different staff composition of administrative apparatus. I have only dealt with county's officials as the county's employees were practicing specialized professions of physician or were in charge of the county house administration. In my research of officials, I have not dealt with the assessors (*iurati assessores*) in particular districts because they have not occupied any significant position in county administration. I have not dealt with the commissioners as well, because they had no considerable influence on administrative apparatus and so it is difficult to find out the duration of their terms of office in the county general assemblies' minutes.

ROD Z KOTEŠOVEJ V STREDOVEKÝCH DEJINÁCH HORNÉHO TRENČÍNA
A NAJSTARŠIE DEJINY ÚZEMIA NESKORŠEJ OBCE VEĽKÉ ROVNÉ

MÁRIA FEJEŠOVÁ

FEJEŠOVÁ, Mária. The Kotešovský Family in Mediaeval History of the Upper Trenčín and the Early History of the Territory of Village Veľké Rovné. In *Archívny almanach*, 2019, vol. II, p. 40-51.

The study deals with the mediaeval history of village Veľké Rovné from the point of view of the relations among its landowners and also of its integration into the system of church administration before the first written mention from 1408. The study also deals with the history of surrounding villages. As Veľké Rovné was a part of great land estate in the researched period, the author deals with its extent, analyses the relationship among its owners and presents arguments in favor of genealogical links between the family of castle soldiers (*iobagiones castri*) Čepán (Csépan) from Trenčín and the gentry family Kotešovský.

Keywords: Upper Trenčín, mediaeval families, history of settlement, history of church administration

Mgr. Mária Feješová, PhD., Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Dolná 140, 900 01 Modra.

Územie obce Veľké Rovné patrilo v 9. storočí z hľadiska cirkevnej organizácie do Nitrianskeho biskupstva, najstaršej diecézy na Slovensku, ktorá vznikla na Veľkej Morave. Po páde Veľkej Moravy biskupstvo zaniklo, obnovené bolo koncom 11. alebo začiatkom 12. storočia po začlenení severnej časti Trenčianskeho španstva (komitátu) do Uhorska, ktoré sa udialo pravdepodobne za čias kráľa Ladislava I. (1077 – 1095).¹ Toto španstvo sa stalo základom obnovenej diecézy, pretože okrem mesta Nitra a jeho najbližšieho okolia malo biskupstvo po celý stredovek jurisdikciu iba na jeho území. Najstaršie známe administratívne členenie Trenčianskeho španstva je cirkevno-správne a pochádza z 11. storočia, keď sa južná časť španstva vrátane hradu Trenčín počas vlády sv. Štefana (1000 – 1038) začlenila do uhorského štátu a severná ostala súčasťou Poľska po tom, čo na začiatku 11. storočia poľský kráľ Boleslav Chrabrý zabral územie dnešného Slovenska.² Južný Hradniansky arcidiakonát (archidiakonát) je zrejme pozostatkom uhorského pohraničného španstva, ktoré zaniklo počas vlády Ladislava I., severný Trenčiansky arcidiakonát vznikol po pripojení tohto územia k Uhorsku.³

¹ V otázke dátumu obnovenia Nitrianskeho biskupstva sa v odbornej obci vyskytuje niekoľko hypotéz. Pozri ZEMENE, Marián. Územie Nitrianskej diecézy za feudalizmu. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 2, s. 136-137.

² ŽUDEĽ, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 136; BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 11; MARSINA, Richard. Najstaršie dejiny Trenčína. In ŠÍMŠ, Milan (ed.). *Trenčín. Vlastivedná monografia*. Bratislava : Vydavateľstvo Alfa pre Mestský úrad v Trenčíne, 1993, s. 50. Rozdelenie Trenčianskeho komitátu/španstva, neskôr stolice na hornú a dolnú časť sa zachovalo dodnes v rozdelení nárečí tohto územia na hornotrenčianske a dolnotrenčianske.

³ ZEMENE, ref. 1, s. 139, 141. Pre severnú/hornú časť Trenčianskeho španstva používame v našej štúdii názov Horný Trenčín.

Doň patrilo aj Veľké Rovné. Niektorí autori predpokladajú, že do obnovenia Nitrianskeho biskupstva bola severná časť Trenčianskeho španstva začlenená do biskupstva vo Vroclavi (Vratislavi) a nejaká časť aj do Krakovskej diecézy.⁴

Obec po celý stredovek nemala zriadenú samostatnú farnosť, pre veriacich bol farským kostolom pravdepodobne gotický Kostol Všetkých svätých v Bytči. Farnosť v Bytči je starobylá, vznikla najneskôr v druhej polovici 13. storočia; spomína sa v 30. rokoch 14. storočia v súpise pápežských desiatkov. Slúžila ako duchovné centrum pre širšie okolie.⁵ Druhým duchovným centrom v Hornom Trenčíne bola Žilina s prvou písomnou zmienkou v roku 1208 a neskororománskym kostolom sv. Štefana kráľa.⁶ Nie je však vylúčené, že bytčianska farnosť mohla byť zriadená už v 12. storočí. Patrocínium Všetkých svätých patrí medzi stredoveké románske a gotické patrocíniá, ktoré sa šírili na území Slovenska od vzniku uhorského štátu.⁷ Bytča bola v cirkevnom hľadisku začlenená pod Trenčiansky arcidiakonát a v rámci neho pod Žilinský vicearcidiakonát (vicearchidiakonát = dekanát), ktorý je doložený v 14. storočí.⁸ V stredovekých súpisoch farností z územia Slovenska úplne chýbajú farnosť Trenčianskeho arcidiakonátu.⁹ Najstarší zachovaný stredoveký zoznam farností Trenčianskeho arcidiakonátu pochádza zo súpisu desiatkov v roku 1507, ale Veľké Rovné sa v ňom vôbec nevyskytuje.¹⁰ O existencii starších súpisov farností Nitrianskeho biskupstva nateraz nie sú bližšie informácie, keďže archívne fondy Nitrianska kapitula a Nitrianske biskupstvo uložené v biskupskom diecéznom archíve v Nitre nie sú usporiadané ani spracované. V novoveku obec Veľké Rovné patrila pod bytčiansku farnosť, čo vytvára predpoklad, že táto skutočnosť má stredovekú tradíciu. Pre obdobie 14., azda aj 15. storočia však možno uvažovať aj o filiácii susednej Kotešovej, v ktorej sa v tom čase predpokladá existencia samostatnej farnosti.¹¹

O Veľkom Rovnom sa v porovnaní s okolitými obcami zachovala prvá písomná zmienka pomerne neskoro, až v roku 1408 (miestna časť Rimanovice).¹² Z nej sa dá s istotou predpokladať trvalé osídlenie v obci v 14. storočí, respektíve v jeho druhej polovici. V duchu metodologickej premisy, že nedostatok dôkazov nie je dôkazom nedostatku, sa pokúsime načrtnúť najstaršie dejiny obce aj bez priamych písomných zmienok.

Pre oblasť Horného Trenčína je najstaršou písomnou zmienkou listina nitrianskeho župana Tomáša z roku 1208, ktorá spomína Žilinu a Hričov (dnes Horný a Dolný Hričov).¹³ Hričov bol vtedy majetkom nitrianskeho biskupa. Z roku 1234 pochádza ďalšia listina, ktorá spomína Bytču a Kotešovú.¹⁴ O Bytči vieme, že tvorila nielen centrum

⁴ ZEMENE, ref. 1, s. 136.

⁵ MARSINA, Richard. Bytča v listinných prameňoch do roku 1526. In KOČIŠ, Jozef – CHURÝ, Slavko (eds.). *Bytča 1378 – 1978*. Martin : Osveta, 1978, s. 34.

⁶ MARSINA, Richard. Žilina v období včasného a vrcholného feudalizmu. In HALAJ, Dušan – MARSINA, Richard (eds.). *Žilina. Dejiny a prítomnosť*. Martin : Osveta, 1975, s. 35-36.

⁷ HUDÁK, Ján. *Patrocíniá na Slovensku*. Bratislava : Umenovedný ústav SAV, 1984, s. 56-58.

⁸ ZEMENE, ref. 1, s. 141; BEŇKO, ref. 2, s. 11.

⁹ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra concilia Ecclesiae Romano-Catholica in Regno Hungariae celebrata. II. Posonii : 1742*, s. 269.

¹⁰ ZEMENE, ref. 1, s. 143. Vyšiel aj v edícii ĐURČO, Marek – NEMES, Jaroslav. *Miscellanea ecclesiastica Nitriensia I. Quellen zur Geschichte des Bistums Neutra*. Krakow : Wydawnictwo i Drukarnia, 2007, s. 254. Za upozornenie na problematiku a sprostredkovanie informácií z edície autorka ďakuje kolegom Mgr. Drahomírovi Veličkovi, PhD. a Mgr. Jozefovi Melišovi, PhD.

¹¹ ZEMENE, ref. 1, 143.

¹² *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. III*. Bratislava : Veda, 1978, s. 249. FEKETE NAGY, Antal. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Trencsén vármegye*. Budapest : MTA, 1941, s. 180 (Rimanovic).

¹³ MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava : SAV, 1971, s. 115-116, č. 148.

¹⁴ MARSINA, ref. 13, s. 321-322, č. 443.

duchovnej správy, ale bola jadrom väčšieho územného komplexu, ktorého polovicu pred rokom 1223 majiteľa Rode, Boleslav, Kračin (Kračun) a Mikud predali nitrianskemu biskupovi Jánovi. V roku 1234 predali druhú polovicu tohto komplexu novému nitrianskemu biskupovi Jakubovi. Biskupstvo a Nitrianska kapitula podľa listiny získali niekedy v rokoch 1224 – 1234 aj časť Kotešovej (neskôr pod názvom Veľká Kotešová) darom od trenčianskeho jobagióna Čepana (Ščepana), brata Želina. Vieme, že darovaná Veľká Kotešová susedila s majetkami Alberta, syna Stojšu, Šemša („*Scempch*“), syna Stanuša („*Stanus*“), Veča („*Weech*“), Ladislava a Setecha („*Sedeh*“). K rodine majiteľov pozemku susediaceho s Veľkou Kotešovou patrili aj Ondrej a Radoš/ Radoch („*Radoch*“), ktorí poznali hranice majetku v držbe Čepana a vedeli ich dosvedčiť pre účely potvrdenia vo vlastníctve biskupa. Ondrej, Stojša a Radoš/ Radoch, možno aj Stanuš boli zrejme najstarší žijúci členovia rodu. V listine z roku 1234 sa spomína už tretia generácia rodu, ktorej členovia vystupujú tak v pozícii hraničných susedov darovanej Veľkej Kotešovej, ako aj v pozícii vnukov jej majiteľa Čepana. Radoš/ Radoch a Stanuš mohli byť buď synovia Čepana alebo jeho brata Želina. Čepanov ďalší syn Benedikt bol buď mŕtvy alebo vážne chorý, keďže jeho svedectvo o hraniciach Veľkej Kotešovej nebolo pri metácii využité. Treba povedať, že formulácia príbuzenských vzťahov v listine je nejednoznačná a umožňuje aj výklad, že v prípade bratov Benedikta a Stojšu a ich synov ide o synov a vnukov Želina,¹⁵ avšak z celého kontextu je pravdepodobnejšie, že menovaní muži boli vnukmi, vtedy už nebohého, donátora Čepana, a teda ako jeho priami potomkovia mohli donáciu v jeho zastúpení potvrdiť.

Čo sa týka hraníc Veľkej Kotešovej, jediné konkrétne miestopisné body, ktoré sa spomínajú v listine z roku 1234, sú potok *Lednica („*Ledeuch/ Lednech*“), moravské hranice a Váh. Nevieme s istotou, či sa metácia týka hraníc s Bytčou na západe alebo hraníc so Zemianskou Kotešovou na severovýchode, pretože nevieme, či sa myslí severné alebo severozápadné uhorsko-moravské pohraničie (konfinium). Hypotéza o metácii severovýchodných hraníc umožňuje stotožnenie Lednice s dnešnou Rovniankou¹⁶, ale v tom prípade by muselo ísť o severné uhorsko-moravské pohraničie, keďže Rovnianka pramení na pomedzí chotárov obcí Vysoká nad Kysucou a Veľké Rovné. Listina výslovne hovorí, že hranica po rieke Lednica vystupuje až k moravskému pohraničiu („*scilicet fluvium Ledneuch ascendendo usque in partes Moraviae*“).¹⁷ Ak by išlo o severozápadné pohraničie, Lednicu treba hľadať v katastri Kolárovic, Petrovic alebo Makova. Môže ísť o nejaký prítok Petrovičky, Kolárovičský potok alebo nejaký neznámy prítok Kysuce v katastri dnešného Makova.¹⁸ Cez nejakú rieku, vrchy Javorníkov („*per fluvium et montes descendendo*“) a niekoľko ďalších terénnych hraničných bodov

¹⁵ „Terra Hotesou, que spectat ad ecclesiam Nitriensem ex donacione Chepani, fratris Selin, cuius nepotes, scilicet Albertus, Selin, Drasa, filii Stoysa, Bachono, Wech, Ipolitus et fratres eius, filii Benedicti, iobaginos Trinchiniensis.“ MARSINA, ref. 13, s. 321-322, č. 443. Tak to chápe R. Marsina. MARSINA, Richard. Osídlenie Hornej Trenčianskej pred tatárskym vpádom. In *Sborník FIF Univerzity Komenského v Bratislave, Historica 15*, 1964, s. 64, pozn. č. 96.

¹⁶ MARSINA, Osídlenie Hornej Trenčianskej, ref. 15, s. 56. ZEMENE, Marián. *Z dejín obce Veľké Rovné*. Martin : Osveta, 1980. Autorka štúdie nemala možnosť získať publikáciu, preto čerpá z jej výťahu dostupného na oficiálnom webovom sídle Obecného úradu vo Veľkom Rovnom <http://www.velkerovne.sk/contents/hist_sk.htm> [cit. 30. 11. 2018].

Potok *Lednica R. Marsina v citovanej štúdii interpretuje ako Lednek, Ledneč. Názov Lednica je pomenovanie pre rieku, na ktorej plávajú lody, čo je v daných zemepisných šírkach vierohodná motivácia. LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf. *Zeměpisná jména Československa*. Praha : Mladá fronta, 1982, s. 173.

¹⁷ MARSINA, ref. 13, s. 322, č. 443.

¹⁸ Lednicu netreba stotožňovať s Petrovičkou, pretože tá podľa prameňov mala v tom čase názov Bytča, zrejme od jej prameňa až po vtok do Váhu. MARSINA, Osídlenie Hornej Trenčianskej, ref. 15, s. 56.

sa metácia vrátila k brehu Váhu. Stotožnenie Lednice s Rovniankou by znamenalo, že časť obce Veľké Rovné na pravej strane Rovnianky patrila k biskupským majetkom, čo nevieme nijako doložiť z neskoršieho vývoja. Existencia zemianskej usadlosti Kriváč doloženej v roku 1437 na pravej strane Rovnianky medzi dnešnou Kotešovou a Veľkým Rovným,¹⁹ je argumentom v prospech tvrdenia, že Lednica nie je Rovnianka, a teda veľkorovnianska dolina nepatrila k biskupským majetkom. Takáto tradícia sa zachovala iba v prípade Kotešovej, ktorej rozdelenie na biskupskú Veľkú Kotešovú a šľachtickú Zemiansku Kotešovú sa udržalo až do 16. storočia.²⁰

V listine z roku 1234 možno nájsť stopy po veľkom majetkovom celku, ktorý zahŕňal aj dnešné obce Veľké Rovné, Dlhé Pole, Vysoká nad Kysucou a Makov.²¹ Listina z roku 1234 naznačuje existenciu rozsiahleho majetkového komplexu severovýchodne od neskoršej Veľkej Kotešovej a juhozápadne od majetkového celku Kysuca darovaného kráľom Belom IV. v roku 1244 trenčianskemu a nitrianskemu županovi Bohumírovi (Bogomírovi).²² Pri metácii majetku Kysuca sa smerom západne od Žiliny spomínajú potoky Divina, Divinka a Svederník, do ktorého sa vlieva *Polomná („*Polomna*“), zaniknutý potok v katastri dnešného Dlhého Poľa, prítok Dlhopolky.²³ Ďalej od Polomnej išli hranice Bohumírovho majetku k rieke „*Krupise*“, ktorú možno stotožniť s Kysucou v katastri Turzovky a ďalej na sever k poľskému pohraničiu.²⁴ Pri rieke Kysuca, juhozápadne od majetkového celku Kysuca sa nachádzal majetok hradných jobagiónov Veča („*Vecht*“), Ladislava a Hypolita („*Ipolth*“), s ktorými sme sa stretli v listine z roku 1234 na hraniciach s Veľkou Kotešovou.²⁵ Ako ukazuje metácia pozemku Kysuca a zmienka o darovaní Veľkej Kotešovej, Čepanovci pôvodne vlastnili rozsiahly majetkový komplex, ktorý zahŕňal katastre viacerých dnešných obcí.

Existencia takýchto veľkých majetkových celkov nie je v 13. storočí nijakou zvláštnosťou tak v Hornom Trenčíne, ako ani na iných miestach Slovenska.²⁶ Bola spôsobená nízkou ľudnatosťou územia, geomorfologickými podmienkami, bonitou pôdy aj dobovou úrovňou technológie jej obrábania. Darovaný majetok musel byť tak veľký, aby dokázal jej majiteľov uživiť, respektíve poskytnúť vyšší štandard života, ako mali nižšie vrstvy obyvateľstva. Nezabúdajme, že išlo vždy o dar kráľa pre osobu alebo skupinu osôb, ktorým sa chcel odmeniť a zvýhodniť ich. Väčšie územné celky kráľ daroval aj z dôvodov kolonizácie, ako tomu bolo pri donácii majetku Kysuca županovi Bohumírovi. Územie

¹⁹ MALEC, Juraj. *Sídliskový obraz stredného Považia v stredoveku* (dizertačná práca). Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovej v Prahe, 2012, s. 148. Mapa I. vojenského mapovania dostupná na webovom sídle Národný geoportál <<http://geoportal.gov.sk/sk/map?b=49.365077,18.500172,49.2733343,18.60748>> [cit. 2018-11-30].

²⁰ MARSINA, Osídlenie Hornej Trenčianskej, ref. 15, s. 59–60. V chotári Kolárovc, Petrovic alebo Makova sa stretávali hranice dvoch biskupských majetkov, teda Bytče – Hliníka a Veľkej Kotešovej, ktoré časom mohli splynúť do jedného celku. Ako bude reč ďalej (pozri poznámku č. 55), do vlastníckych pomerov v tomto regióne zasiahol Matúš Čák, ktorý zrejme zabil aj nejakú časť biskupského majetku v Kolárovcích a dedinu kolonizoval v režii svojho familiára. Tak by sme mohli vysvetliť chýbajúcu tradíciu o majetku Nitrianskeho biskupstva v Kolárovcích, možno aj Petrovcích.

²¹ VELIČKA, Drahomír. Dejiny obce do roku 1770. In GAJDIČIAR, Ivan (ed.). *Vysoká nad Kysucou*. Vysoká nad Kysucou : Obec Vysoká nad Kysucou, 2014, s. 33; KUZMÍK, Jozef. *Prehľadné dejiny stredopovažskej obce Dlhé Pole*. Martin : Vydavateľstvo Variantpress pre Obecny úrad v Dlhom Poli, 1995, s. 11.

²² MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislava : Obzor, 1987, s. 111-112, č. 167.

²³ K metácii majetku Kysuca ale aj biskupského majetku Hričov pozri ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova, 1932, s. 64-67, 329. CDSL II., s. 557. Novú spresnenú metáciu majetku Kysuca pozri VELIČKA, Drahomír. *Dejiny osídlenia Kysúc*. Turzovka : Združenie Terra Kisucensis, 2017, s. 54.

²⁴ VELIČKA, ref. 21, s. 33.

²⁵ BENKO, ref. 2, s. 12; MARSINA, Osídlenie Hornej Trenčianskej, ref. 15, s. 54; MARSINA, ref. 13, s. 321-322, č. 443.

²⁶ BENKO, ref. 2, s. 12.

bolo totiž bez obyvateľov pravdepodobne po invázii Mongolov do Uhorska v rokoch 1241 a 1242 a po ňom nasledujúcom veľkom hladomore.

Celá pôda v Hornom Trenčíne patrila pôvodne ku kráľovskému Trenčianskemu hradu a jeho územnému obvodu (španstvu). V 12. storočí sa začal proces premeny kráľovskej (španskej) pôdy na služobnú, neskôr dedičnú (šľachtickú) držbu členov rodín, ktoré vynikli v službách hradu alebo priamo kráľa. Vieme totiž, že hradní jobagióni nielen vojensky bránili španský hrad, ale sprevádzali arpádovských kráľov na ich zahraničných výpravách, čiže tvorili súčasť kráľovskej armády.²⁷ Analýza listín z rokov 1234 a 1244 umožňuje predpokladať, že trenčiansky hradný jobagión Čepan (alebo jeho priamy predok) získal ešte v druhej polovici 12. storočia za nejaké, nám neznáme, záslužné činy veľký majetkový komplex pod názvom *Chotešov (1234 „*Hotesou*“), ktorý zahrňal celé katastre alebo časti dnešných obcí Kotešová, Veľké Rovné, Dlhé Pole, Vysoká nad Kysucou, Makov, Kolárovice a Petrovice. Názov komplexu sa skladá z osobného mena Choteš s vlastníckou koncovkou -ov (Chotešov dvor, majetok) a zachoval sa v mierne pozmenenej podobe v názve Kotešovej, jedného zo sídlisk na jeho území.²⁸ Toto územie získalo pomenovanie podľa svojho (možno prvého) majiteľa ešte pred Čepanom v 12. storočí. Nie je vylúčené ani to, že Choteš bol Čepanovým a Želinovým otcom, a teda v prípade Čepanovho vlastníctva by išlo o rodový zdedený majetok.²⁹ Keďže proces zaužívanie názvu lokality trval istý čas, dá sa s istotou uvažovať o trvalom osídlení v tejto oblasti najneskôr okolo polovice 12. storočia. Napokon, archeologické nálezy v Kotešovej potvrdzujú miestne osídlenie pre 12. – 13. storočie.³⁰

Hranice komplexu Chotešov boli vymedzené na juhu a juhovýchode Váhom a majetkom Hričov (od roku 1208 v rukách nitrianskeho biskupa), na západe a juhozápade Bytčou (v rukách predkov Rodeho, Boleslava, Kračina a Mikuda), na severe riekou Kysuca a na východe nejakým majetkom azda v rozsahu neskoršieho komplexu Kysuca alebo iného majetku neznámeho vlastníka či majetku patriaceho Trenčianskemu hradu. V tejto súvislosti stojí za zmienku, že meno Čepanovho brata Želina (1234 „*Selin*“) sa zachovalo v najstaršom známom názve Žiliny *Želiňany (1208 „*terra de Selin-an*“).³¹ Proces parcelovania kráľovskej španskej pôdy na severe Trenčianskeho španstva v prospech príslušníkov trenčianskej hradnej vojenskej elity možno manifestovať aj na donácii komplexu Súľov pre Vratislava a jeho brata Piškinu v roku 1193,³² ako aj na donácii spomenutého komplexu Kysuca v susedstve Čepanovcov pre trenčianskeho župana Bohumíra. Je pravdepodobné, že Čepanovci, členovia rodu Vratislava a Piškinu a rodu župana Bohumíra sa osobne poznali počas ich služby na Trenčianskom hrade,

²⁷ MARSINA, Richard. Rody trenčianskej župy (stolice). In ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína (ed.). *Najstaršie rody na Slovensku*. (bez miesta vydania): Slovenska genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1994, s. 89.

²⁸ KRAJČOVIČ, Rudolf. *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005, s. 85; HORŇANSKÝ, Imrich. O geografických názvoch z osobných mien so slovným základom chot-. In *Slovenská reč*, 2018, roč. 83, č. 1, s. 41-42.

²⁹ O zdedenom rodovom majetku v prípade Čepanovho vlastníctva uvažuje aj R. Marsina. MARSINA, Osídlenie Hornej Trenčianskej, ref. 15, s. 63.

³⁰ MALEK, ref. 19, s. 35.

³¹ B. Varsik sa nazdáva, že v názve Žiliny je osobné meno Želen. VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava: Veda, 1984, s. 29; R. Marsina vysvetľuje pôvod názvu Žiliny z riečky Žilinky, ktorá sa v 19. storočí premenovala na Rajčianku. MARSINA, Žilina v období, ref. 6, s. 35.

³² MARSINA, Richard. Tri štúdie k slovenskému diplomatárovi. In *Historické štúdie*, 1957, III, s. 283; MARSINA, Rody trenčianskej župy, ref. 27, s. 89.

hoci Bohumír sa tamojším županom stal až pred rokom 1241.³³ Čepan a Želin z vekového hľadiska spadajú do generácie rovesníkov Vratislava a Piškinu, kam možno zaradiť aj Bohumírovho otca, či skôr starého otca.

V prvých decéniách 13. storočia pravdepodobne prebehla v rámci rodu Čepanovcov delba majetku, časť dnešnej Kotešovej v rozsahu Veľkej Kotešovej bola z komplexu vyčlenená a Čepan ju daroval nitrianskemu biskupstvu. Nezachovala sa darovacia listina, ktorá zrejme ani nebola vyhotovená, inak by o nej bola zmienka v listine z roku 1234. V prípade Veľkej Kotešovej išlo o menšiu, juhozápadnú, azda hustejšie osídlenú časť celého komplexu. Zvyšná severovýchodná časť ostala minimálne do roku 1244 v rukách Čepanových vnukov, spomenutých Veču, Alberta, Ladislava a Hypolita. Územie dnešného Veľkého Rovného sa v 13. storočí nespomína pod svojím názvom preto, lebo bolo súčasťou severovýchodnej časti komplexu Chotešov, ktorá nemala osobitné pomenovanie alebo sa nezachovalo. Do konca 13. storočia sa aj táto časť komplexu rozpadla na menšie celky, zárodky budúcich dedín, ktorých osídlenie pretrvalo dodnes. Netreba totiž pochybovať, že Čepanovci mali už v 12. storočí na svojom majetku usadených roľníkov, ktorí obrábali im darovanú pôdu, čo platí pre obe časti majetkového komplexu Chotešov aj v 13. storočí.

Čepanovci boli významným trenčianskym rodom, ktorý sa etabloval najneskôr v druhej polovici 12. storočia z radov trenčianskych jobagiónov. Jeho členovia boli iste nobilitovaní titulom jobagióni svätého kráľa Štefana („*proceres filiorum sancti Stephani regis*“) azda formou hromadnej nobilitácie uplatňovanej v 12. storočí.³⁴ V roku 1208 sa totiž Benedikt spomína ako popredný muž v Trenčíne („*procer Trenciniensis*“), Benediktov brat Stojša bol zase veliteľom trenčianskej hradnej posádky.³⁵ Stojša mal synov Alberta, Želina a Drašu, Benedikt Bačuna („*Bachon*“), Veča, Hypolita, Ladislava a Setecha („*Sedeh*“).³⁶ Bratmi Stojšu a Benedikta boli Ondrej a Vojtech, možno aj Radoch/ Radoš a Stanuš.³⁷ Niet pochyb, že ide o pôvodný, slovenský stredoveký rod. So Stojšom, Ondrejom a Vojtechom sa stretávame aj v roku 1229 ako so susedmi na hranici a obyvateľmi Trenčianskeho španstva („*conterminales et conprovinciales*“), ktorí poskytli svoj súhlas a svedectvo pri predaji akéhosi pozemku v katastri dnešných Bohuníc trenčianskemu jobagiónovi Borkovi.³⁸ Z tejto nepatrnej zmienky vyplýva, že k základným majetkom rodu treba započítať aj držbu nejakého pozemku v okolí alebo v katastri Bohuníc, ktoré ležia v blízkosti Trenčína, kde členovia rodu Čepanovcov konali vojenskú službu. Azda odtiaľ sa mohli dostať prví predkovia rodu ako vidiecki obyvatelia do pohotovostnej alebo stálej trenčianskej hradnej posádky. Takto sa do hradnej služby kreovali aj predkovia Vratislava a Piškinu, ktorí vlastnili viaceré majetky roztrúsené po Trenčianskom španstve, pričom k ich základným rodovým majetkom patrila Dubnica blízko Trenčína.³⁹

³³ BUCHTA, Adam. Kto bol vlastne župan Bohumír, šľachtic z prvej písomnej zmienky (1244) o Kysuciach? In PINDUR, Dávid – TURÓCI, Martin et al. *Šľachta na Kysuciach a jej susedia*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci; Český Tešín : Muzeum Těšínska; Žilina : Považské múzeum v Žiline, 2012, s. 31.

³⁴ MARSINA, Richard. Rody trenčianskej župy, ref. 27, s. 88. Ako príklad hromadnej nobilitácie hradčanov Bratislavského hradu do radov jobagiónov sv. Štefana v roku 1165 pozri MARSINA, ref. 13, s. 85-86, č. 89.

³⁵ MARSINA, ref. 13, s. 115-116, č. 148.

³⁶ MARSINA, ref. 13, s. 321-322, č. 443.

³⁷ MARSINA, ref. 13, s. 115-116, č. 148, s. 321-322, č. 443.

³⁸ MARSINA, ref. 13, s. 253, č. 355.

³⁹ MARSINA, Tri štúdie, ref. 32, s. 283.

Majetkové ambície členov rodu Čepanovcov a prenesene celej vrstvy trenčianskych jobagiómov narážali na záujmy Nitrianskeho biskupstva, ktoré vzniklo ako posledné zo stredovekých uhorských diecéz, keď si z koláča arpádovských donácií väčšiu časť odhryzli ostatné biskupstvá. To mohla byť motivácia k ukrajovaniu zo španskej pôdy, z ktorej sa za zásluhy rozdávalo jobagiómom. Benedikt totiž podozrieval biskupa, že zabral majetky, ktoré patrili Trenčianskemu hradu. Verejne vyslovenú a vyšetrovanú obžalobu sa mu v roku 1208 nepodarilo dokázať, preto sa stiahol a nešiel s biskupom do otvoreného konfliktu.⁴⁰ Azda v rámci konsolidácie vzťahov Benediktov otec Čepan v závere svojho života (testamentárne) daroval Kotešovú biskupstvu. V severnej a severovýchodnej časti komplexu Chotešov ďalej žili potomkovia Čepanovcov, z ktorých sa v 14. storočí vytvorila vrstva zemanov. Z mena Čepanovho vnuka Ladislava pravdepodobne pochádza názov *Lackova Ves/*Lacková (*villa Laczkonis*) doložený v roku 1320 v katastri Dlhého Poľa.⁴¹ Táto stredoveká dedina musela existovať už v 13. storočí, pretože je staršia ako dedina Dlhé Pole kolonizovaná v roku 1320.⁴² V tomto zmysle je zaujímavý aj Setechov v katastri Petrovíc, ktorý sa spomína prvýkrát v roku 1556.⁴³ Dedina však musí byť podstatne staršia, pretože pôvodné slovenské osobné meno Setech bolo v 16. storočí už dávno neproduktívne, už niekoľko storočí sa nepoužívalo. Osoba, ktorá bola motivantom názvu osady, musela žiť najneskôr v 13. – 14. storočí. Ak ňou bol člen rodu Čepanovcov Setech, známy z listiny z roku 1234, potom by táto súvislosť poukazovala na pôvodný rozsah majetku *Chotešov na jeho juhozápadných a západných hraniciach a zároveň aj na datovanie najstaršieho osídlenia v Setechove.

V Zemianskej Kotešovej žila rodina Kotešovských, ktorých prvý známy člen Lacko/ Ladislav sa spomína v roku 1336 („*Lachk de Hatysow/ Hotysow*“).⁴⁴ Bol synom Tomáša; okrem Kotešovej mal rodové majetky v Prílese (dnes časť Trenčianskej Teplej) a pôsobil ako kráľovský splnomocnenec pri štatúciách a introdukciách na území Trenčianskeho španstva.⁴⁵ Z členov rodu Kotešovských poznáme aj Lackových synov, príbuzných (brata?) Dominika a (bratanca?) Močka („*Mochk*“), syna Stojšu.⁴⁶ Z rokov 1244 – 1336 nemáme o členoch oboch rodov nijakú zmienku a chýbajúcim ohnivkom sú jedna až dve generácie.⁴⁷ Lackov otec Tomáš a Močkov otec Stojša by mali byť synmi alebo azda skôr vnukmi jedného z Čepanových (či Želinových) vnukov spomenutých v listinách z rokov 1234 a 1244. Genealogický vzťah medzi Čepanovcami a Kotešovskými nevieme s určitosťou dokázať, ale je tu niekoľko indícií, ktoré svedčia v pro-

⁴⁰ MARSINA, ref. 13., s. 115-116, č. 148.

⁴¹ *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. II.* Bratislava : Veda, 1977, s. 320 (Dlhé Pole). BEŇKO, ref. 2, s. 16. Podľa prameňov sa v prvej polovici 14. storočia Lacko a Ladislav používali súběžne ako to isté meno. Porovnaj SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica nen non epistolaria Slovaciae. I.* Bratislava : Veda, 1980, s. 134, č. 258.

⁴² SEDLÁK, ref. 41, s. 272-273, č. 597.

⁴³ LUKINICH, Imre. *A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára.* V. Budapest : MTA, 1943, s. 9. Za upozornenie na prvú zmienku aj pramennú edíciu autorka ďakuje Mgr. Drahomírovi Veličkovi, PhD.

⁴⁴ FEKETE NAGY, ref. 12, s. 285. Maďarský národný archív v Budapešti, Maďarský krajinský archív, Diplomatikai levéltár (ďalej DL), DL 72818, DL 72886.

⁴⁵ NAGY, Imre. *Anjoukori okmánytár.* V. Budapest : MTA, 1887, s. 493, č. 293 (rok 1351). LUKINICH, Imre. *A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. I.* Budapest : MTA, 1937, s. 4, č. 2.

⁴⁶ NAGY, ref. 45; LUKINICH, ref. 45; NAGY, Imre. *Anjoukori okmánytár. VI.* Budapest : MTA, 1891, s. 353, č. 217 (rok 1355).

⁴⁷ Žiaľ, fond Rod Príleský uložený v Štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči neprináša k problematike nové informácie, pretože najstaršia listina z roku 1324 zachovaná v odpise z roku 1802 síce spomína Príles, ale iba ako hraničný majetok a bez udania jeho majiteľov. Vieme, že nimi vtedy boli Kotešovskí, avšak z hľadiska ich genealógie sme sa z listiny nič nedozvedeli. Za poskytnutie digitalizátov stredovekých listín z fondu Rod Príleský autorka ďakuje pani riaditeľke PhDr. Jane Kurucárovej a kolektívu pracovníkov Štátneho archívu v Žiline so sídlom Bytči.

spech tejto hypotézy. V prvom rade si nemožno nevšimnúť opakovanie a dedenie tých istých osobných mien v oboch rodoch, ktoré nás upozorňuje jednak na súvislosť medzi nimi, a jednak na ich starobylosť.⁴⁸ Mená Ladislav (Lacko), Stojša a Ondrej spájajú oba rody, Želin sa dedil iba u Čepanovcov v 13. storočí a Tomáš iba u Kotešovských v 14. storočí. Ďalšou indíciou je poloha rodových majetkov. U Kotešovských aj Čepanovcov leží časť rodových majetkov v blízkom okolí Trenčianskeho hradu, čo znamená, že aj v prípade predkov Kotešovských môže ísť o starý rod hradných jobagiónov.

Tretou indíciou je patronátne právo nad Kostolom sv. Lucie v Zemianskej Kotešovej, ktorý musel byť postavený najneskôr na prelome 13. a 14. storočia. Spomína sa v roku 1355 v súvislosti s testamentom Stojšovho syna Močka, na ktorého dedičnom podiele stál a nad ktorým mal preto Močko/ Moček ako zástupca rodu patronátne právo.⁴⁹ Kotešovskí museli svoj majetok v tejto lokalite užívať už niekoľko generácií, počas ktorých sa postupne drobil na menšie časti, až kým sa kostol nedostal na dedičný podiel jedného vlastníka. Patrocínium sv. Lucie je v rámci stredovekých uhorských patrocínií jedinečné, nie je zatiaľ doložené z nijakej inej lokality.⁵⁰ Jeho pôvod je taliansky, a keď sa zamyslíme nad spôsobom, ako sa mohlo do Kotešovej dostať, pomôže nám to spresniť aj možný čas postavenia kostola. Patrocínium sv. Lucie poznáme z dalmátskeho ostrova Krk z lokality Jurandvor, kde v stredoveku stál benediktínsky kláštor s románskym kostolom sv. Lucie.⁵¹ Geograficky je to presne tá oblasť, kam sa uchýlil Belo IV. po úteku z Uhorska počas mongolskej invázie v roku 1241. Ako vieme, po prehratej bitke pri Mohi na brehoch Šajavy sa Belo IV. s menším vojenským oddielom dostal cez Gemer, Novohrad, Hont a Tekov do Nitry. Tam sa k jeho skupine pridali ďalší muži z nitrianskej a trenčianskej hradnej posádky.⁵² Medzi týmito mužmi bol pravdepodobne trenčiansky župan Bohumír a hradní jobagióni z rodu Čepanovcov.⁵³ Belo IV. s nimi pokračoval v úteku cez územie dnešného Rakúska a Chorvátska až na pobrežie Dalmácie. Ani tam sa necítil bezpečne, preto sa preplavil na dalmátske ostrovy.⁵⁴ Je pravdepodobné, že úkryt našiel práve na ostrove Krk v spomenutom benediktínskom kláštore v Jurandvore, kam ho sprevádzali aj Čepanovci. Ako spomienku na toto dobrodružstvo a iste aj z vďaky za bezpečný a šťastný návrat domov sa potom rozhodli zasvätiť kostol na ich majetku v Zemianskej Kotešovej práve sv. Lucii. Kostol bol teda s veľkou pravdepodobnosťou postavený už v druhej polovici 13. storočia. Ako sme už spomenuli, v 14. – 15. storočí sa mohol stať farským kostolom pre obyvateľstvo usadené na majetkoch rodu, teda nielen pre Kotešovú, ale aj Velké Rovné, prípadne Dlhé Pole.

Do vlastníckych vzťahov v Hornom Trenčíne koncom 13. a v prvej štvrtine 14. storočia zasiahol Matúš Čák Trenčiansky, ktorý nemal rozpaky majetky šľachty násilím zabrať. Jeho oligarchické postavenie malo vplyv na úbytok majetkového zázemia

⁴⁸ NOVÁKOVÁ, Mária. *Najstaršie uhorské osobné mená a pomenovacia prax na Slovensku v 13. – 14. storočí* (dizertačná práca). Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Katedra histórie, 2010, s. 147.

⁴⁹ NAGY, ref. 46, s. 353, č. 217.

⁵⁰ MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest : Magyar egyháztörténeti enciklopédia munkaközösség, 2003, s. 235.

⁵¹ Informácia z webového sídla. Dostupné na: <<http://www.visitkrk.hr/en/gallery/monastery-and-the-church-of-st-lucia/>> [cit. 30. 11. 2018].

⁵² MARSINA, Richard. Úvod. In MARSINA, Richard – MAREK, Miloš. *Tatársky vpád*. Bratislava : Veda; Budmerice : Rak, 2008, s. 15–17.

⁵³ K Bohumírovi pozri BUCHTA, ref. 33, s. 33.

⁵⁴ MARSINA, Úvod, ref. 52, s. 16–17.

rodu Čepanovcov – Kotešovských, ako to bolo bežné aj v iných regiónoch Slovenska v záujmovej sfére Matúša Čáka.⁵⁵ Kolárovice v roku 1312 kolonizoval istý Henrich z dovolenia kastelána Košeckého hradu Loranda, ktorý bol familiárom Matúša Čáka.⁵⁶ Rovnako v katastri dnešného Dlhého Poľa v susedstve Lackovej v roku 1320 na lesnom teréne založil novú dedinu istý Sidelman, stúpenec Matúša Čáka.⁵⁷ Čepanovci – Kotešovskí si však udržali Zemiansku Kotešovú a Velké Rovné. Po praslici (po dcére Lacka z Kotešovej) z nich pravdepodobne pochádza rod Príleských, ktorý mal až do 15. storočia majetky v Kotešovej a vo Velkom Rovnom.⁵⁸

---

⁵⁵ LUKAČKA, Ján. Stredná a nižšia šľachta na Slovensku koncom stredoveku. In KOVAČKA, Miloš a kol. *Zemianstvo na Slovensku v novoveku. I.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 15; FEJEŠOVÁ, Mária. Dejiny obce Dubová v rokoch 1287 – 1590. In FEJEŠOVÁ, Mária – TURCSÁNY, Juraj (eds.). *Dubová. Monografia o dejinách obce* (v tlači).

⁵⁶ Informácia z obecnej monografie Kolárovice 1312 – 2002, ktorá je bez bližších bibliografických údajov dostupná na oficiálnom webovom sídle Obecného úradu v Kolároviach. Dostupné na internete: <<http://www.kolarovice.eu/obec-2/historia/historicky-vyvoj-do-17-storocia/>> [cit. 30. 11. 2018].

⁵⁷ SEDLÁK, ref. 41, s. 272-273, č. 597.

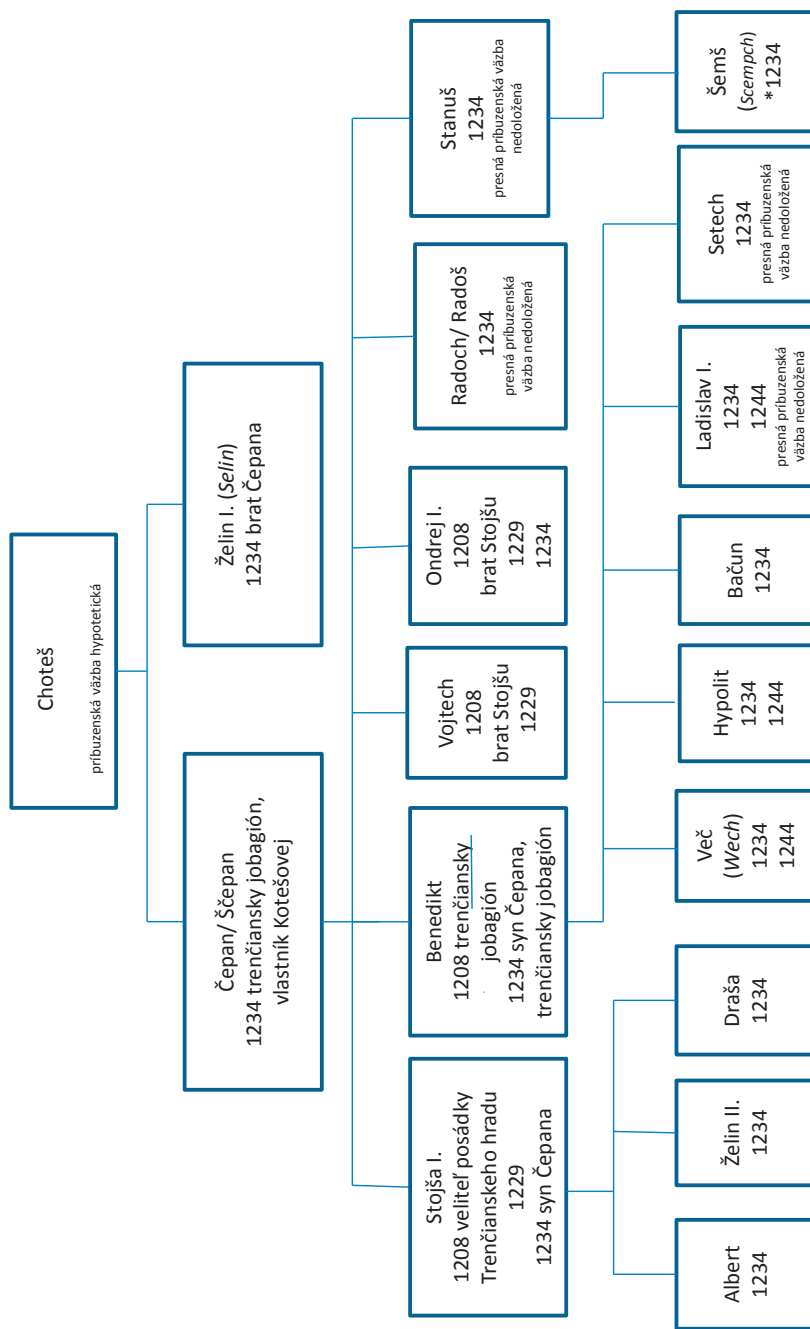
⁵⁸ ZEMENE, Z dejín obce Velké Rovné, ref. 16; HARANTOVÁ, Jana. Polnohospodárstvo, vývoj vlastníctva a socializácia obce. In *História obce Kotešová*, 1984. Dostupné elektronicky (bez ďalších bibliografických údajov) na oficiálnom webovom sídle Obecného úradu v Kotešovej: <<http://www.kotesova.info/article/default/2276>> [cit. 30. 11. 2018].

SUMMARY

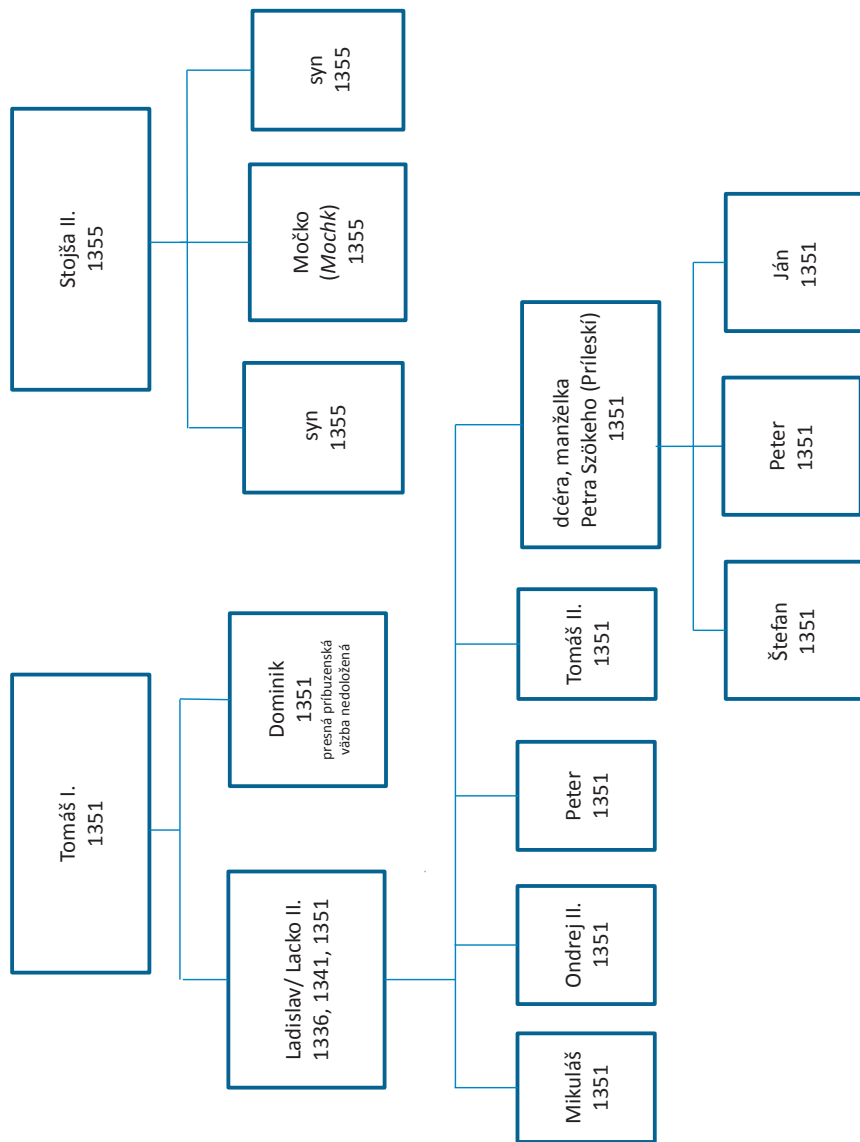
THE KOTEŠOVSKÝ FAMILY IN MEDIAEVAL HISTORY OF THE UPPER
TRENČÍN AND THE EARLY HISTORY OF THE TERRITORY
OF VILLAGE VEĽKÉ ROVNÉ

From the point of view of church administration, village Veľké Rovné was a part of the Diocese of Nitra and within it a part of the Archdeaconry of Trenčín and the Diaconate of Žilina. The center of the parish organization in western region of the Upper Trenčín was a parish in Bytča. However, it could be also parish in Kotešová in the 14th and 15th centuries, although direct written records regarding it have not been preserved. Village Veľké Rovné together with the surrounding villages Kotešová, Dlhé Pole, Vysoká nad Kysucou, Kolárovice, Petrovice and Makov, or their parts have been a part of a large property complex Chotešov owned by the family of castle soldiers (*iobagiones castri*) Čepán (*Csépán*) from Trenčín since the second half of the 12th century. The first known family member Čepan (*Ščepan*) is mentioned in the charter from 1234 in connection with the donation (testamentary) of what became later Veľká Kotešová to the Diocese of Nitra. In the document, also a mention on delimitation (*metatio*) of donated property can be found. Several authors considered the Rovňanka River in the northern Hungarian-Moravian frontier to be the property's border. However, the description of Veľká Kotešová's borders can be located westward and the Lednica River can be found in cadaster of today's villages Kolárovice, Petrovice or Makov.

The family property of Čepan family consisted of the plots near the Trenčín Castle. They acquired other estates in the Upper Trenčín. These findings together with the knowledge on properties of further families of castle soldiers (Vratislav and Piškin, family of the head of the county Bohumír) throw a light on the transformation process of the county's plots into servant tenure and later into noble tenure in the 12th and 13th century. At the end of the 13th century, Matúš Čák (*Máté Csák*) stepped into ownership relations in the Upper Trenčín. In that period, several villages established by the Čepan family on their estates and after whom they got their name (Lacková in the cadaster of Dlhé Pole) ceased to exist or changed their owners. However, the Čepan family managed to retain their possessions in village Kotešová, where their descendants have been known as the Kotešovský family since the 14th century. The genealogical link between the two families can be shown by the arguments obtained by anthroponomastics research (inheritance of the same name in both families), by analysis of the properties owned by the two families near the Trenčín Castle and by the hypothesis on the origin of the patronage of St. Lucy to whom the church in what is now called Zemianska Kotešová was consecrated and which was documented in 1355 for the first time. The St. Lucy's Church was built by members of the Čepan family on their estates, probably after their return from the Island of Krk in Dalmatia, where they accompanied king Béla IV on his run from Mongols in 1241.

Rodokmeň Čepanovcov – pravdepodobných predkov rodu Kotešovských v 12. a 13. storočí.

Rodokmeň Kotešovských v prvej polovici 14. storočia.

LISTY PRE JÁNA TOMKU-SÁSKYHO

JANKA HRIČOVSKÁ

HRIČOVSKÁ, Janka. Letters to Ján Tomka-Sásy. In *Archívny almanach*, 2019, vol. II, pag. 52-56.

More than forty letters addressed to Ján Tomka-Sásy have been preserved in the archives of the Adony family held in the Slovak National Archives. It can be assumed that they are held there because he was in a relationship with the Adony family. Interestingly, there are the written documents there related to the work of Ludwig Schedius and the Schwantner Foundation, which Schedius helped to administer. Ludwig Schedius was a scientist, a member of the Academy of Sciences, who worked with Samuel Blaschnek on the map of the Kingdom of Hungary. He was a Lutheran who also studied at the Lutheran Lyceum in Bratislava. The Lutheran Lyceum in Bratislava has a long history and many significant people studied there. Letters to Tomka-Sásy help to take a look at the professional and private life of the rector of this lyceum.

Keywords: Lutherans in the Kingdom of Hungary, education, geography

Mgr. Janka Hričovská, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, 817 01 Bratislava 11

Vo fonde rodu Adony v Slovenskom národnom archíve v Bratislave sa zachovali listy adresované slovenskému evanjelickému kňazovi, vedcovi a učiteľovi Jánovi Tomkovi-Sásyemu. Ján Tomka-Sásy (2. 10. 1692 Zvolen – 26.8. 1762, Bratislava)¹ pochádzal zo zemianskej rodiny. Študoval na viacerých školách v Uhorsku a filozofiu, politické vedy a právo na univerzite v nemeckej Jene. Po ukončení štúdia sa zamerával na činnosť vo viacerých oblastiach. Okrem geografie sa venoval napríklad aj histórii, historickej geografii, vyučovaniu na evanjelickom lýceu v Bratislave. Na bratislavskom lýceu pôsobil ako učiteľ viacerých predmetov (vrátane vyučovania jazykov). Na škole mal spočiatku funkciu konrektora a neskôr bol uvedený do funkcie rektora. Evanjelické lýceum v Bratislave bolo založené v roku 1606, rovnako za podpory početnej bratislavskej evanjelickej komunity bol postavený aj evanjelický kostol (napriek odporu vrchnosti a cisárskeho dvora). Evanjelické lýceum zažilo počas svojej existencie slávu i úpadok. Je známe, že na tomto lýceu študovali viacerí významní slovenskí dejatelia. Matej Bel, konfesionálne evanjelik, sa stal rektorom lýcea a za svojho pôsobenia sa mu podarilo túto školu povzniesť. Ján Tomka-Sásy nastúpil neskôr po Belovom pôsobení na tomto lýceu, bol však jeho spolupútnik a spolupracovník. Zasiahol do vyučovacích metód evanjelického lýcea (napríklad ako konrektor spolupracoval pri zavedení vyučovania matematiky vo vyšších triedach, ako rektor zaviedol vyučovanie dejín Uhorska).²

¹ PRAVDA, Ján. *Stručný lexikón kartografie*. Bratislava : Veda, 2003, s. 281.

² *Pedagogická encyklopédia Slovenska P-Ž*, 2 zv. (zost.) Ondrej Pavlík. Bratislava : Veda, 1985, s. 446; PRAVDA, ref. 1, s. 281-282.

Prvé jeho dielo vôbec bolo vydané počas pôsobenia na lýceu v Györi, v roku 1729, kde pôsobil ako rektor lýcea a kňaz, pod názvom *Progymnasma de periodo* (Základy rétoriky). Po smrti vyšli, ako už bolo uvedené, dve práce – prvá v Bratislave v roku 1781 *Introductio in geographicam Hungariae antiqui et medii aevi* (Úvod do zemepisu starovekého a stredovekého Uhorska), druhá vo Viedni 1789 pod názvom *Comentario historica et politica de commitiis incliti regni Hungariae* (Historická a politická rozprava o snemoch slávneho Uhorského kráľovstva).

Z jeho životopisu, ktorý uvádzajú viaceré tu citované diela, sa môžeme dozvedieť, že Matej Bel bol nielen jeho učiteľom, ale Tomka-Sásky sa stal jeho spolupracovníkom pri vydávaní známeho diela Historicko-zemepisné vedomosti o súvekom Uhorsku (*Notitia Hungariae novae historico geographica*, ktoré vychádzalo v rokoch 1732 – 1745). Ak by sme sa mali vrátiť k niektorým jeho prácam, je zaujímavé pripomenúť, že Ján Tomka-Sásky vydal až po smrti Mateja Bela Zemepisnú príručku Uhorska (*Compendium Hungariae geographicum*), pričom ide o výber z Belovho diela a sám ju doplnil.⁸ Ján Tomka-Sásky je považovaný za tvorca slovenskej zemepisnej terminológie, ako príklad možno uviesť odborné názvy v latinskom, nemeckom, maďarskom jazyku preložené v následnom slovenskom ekvivalente a uvedené v práci *Introductio in orbis antiqui et hodierni Geographiam, in duos tomos divisa, quorum prior continent, cum praecognitis, Europam, posterior Asiam, Africam, et Americam*; vydanom v Bratislave a v Košiciach v roku 1777 (spomínaná práca vyšla štyrikrát 1748, 1750, 1777, 1793 – čiže dvakrát po smrti Jána Tomku-Sáskyho).⁹ Na ilustráciu jeho snáh možno uviesť preklad názvov svetových strán z latinského, nemeckého a maďarského jazyka do slovenského:¹⁰

<i>Septentrio</i>	<i>Nord</i>	<i>Ejszaka</i>	<i>Pul Nocy</i>
<i>Oriens</i>	<i>Ost</i>	<i>Nap-kelet</i>	<i>Wychod</i>
<i>Meridies</i>	<i>Süd</i>	<i>Dél</i>	<i>Poledne</i>
<i>Occidens</i>	<i>West</i>	<i>Nap-nyugot</i>	<i>Západ</i>

alebo tiež ako príklad môže slúžiť v § V. *Quae in terrae superficie, consistunt aquae dicuntur* (Stojaté vody)¹¹ návrh jeden z odborných termínov:

Pelagus die See Tenger Hlubokost morská

prípadne v § X. *Telluris superficii profunde subsunt* (Podzemné útvary):¹²

Fodinae das Bergwerk Bányák

Je to však len niekoľko ukážok návrhov slovenskej terminológie v práci Jána Tomku-Sáskyho.

Viaceré listy sa týkajú prosieb o podporu a pomoc vo vedeckej práci či štúdiu. O Tomkovi-Sáskym je známe, že podporoval chudobných žiakov. V rámci všeobecných otázok týkajúcich sa vyplácania rôznych podlžností, listy jemu adresované obsahujú aj konkrétne sumy, upozorňujú prípadne na spory týkajúce sa týchto záležitostí – naznačené však väčšinou všeobecne (adresát im pravdepodobne dobre rozumel). Nemožno

⁸ Slovenský biografický slovník, ref. 4.

⁹ PRIKRYL, Ľubomír Viliam. *Vývoj mapového zobrazovania Slovenska*. Bratislava: Veda, 1977, s.195, 414-418; Pedagogická encyklopédia Slovenska, ref. 2.

¹⁰ PRIKRYL, ref. 9, s. 414.

¹¹ PRIKRYL, ref. 9, s. 415.

¹² PRIKRYL, ref. 9, s. 417.

DEJINY POŠTY V LIPTOVE

PETER VÍTEK

VÍTEK, Peter. Postal History in Liptov. In *Archívny almanach*, 2019, vol. II, p. 57-68.

Delivering of messages was important already in the Middle Ages, when the royal messengers were in charge of this activity. Emperor Maximilian II. commissioned Franz von Thurn und Taxis to set up a permanent postal route from Vienna to Brussels in 1516 and king Ferdinand I. commissioned Anton von Thurn und Taxis to establish postal route from Vienna to Prague via Brno in 1527. That was when the postal history in Austria as well as in the Kingdom of Hungary has begun. Since the Middle Ages, Liptov was a part of the important trade route leading from Spiš to the southern part of the Kingdom of Hungary. It was certainly the reason why the first postal stations were established on the Hungarian oldest postal route including Liptov as well in the middle of the 16th century. The first ones were built in Ružomberok, Liptovský Mikuláš and Hybe. Later, more of them were set up – the station in Východná, that took over the tasks from Hybe station and also station in Dechtáre which replaced the station in Liptovský Mikuláš. Their history is linked to the history of several gentry families such as Míticzky, Madochány and Lányi.

Keywords: post, postmaster, Liptov, station, route

PhDr. Peter Vítek, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Parková 13, 031 01 Liptovský Mikuláš

Dôležité správy si ľudia v praveku odovzdávali ohňovými a dymovými signálmi, zvukmi trúb, hlásnic, píšťal, či bubnov. Po vynáleze písma a vzniku prvých starovekých štátov bolo rýchle odovzdávanie písaných správ nevyhnutné pre fungovanie štátu. Správy sa dopravovali pomocou bežcov a jazdcov na koni. Skutočne organizovaná pošta vznikla v Rímskej ríši vybudovaním siete pravidelne rozložených poštových staníc. Z nášho územia je z obdobia Veľkej Moravy doložené diplomatické spojenie veľkomoravských kniežat s Byzanciou, pápežským dvorom v Ríme aj s ďalšími okolitými krajinami prostredníctvom rýchlych poslov – beharov. Po zániku Veľkomoravskej ríše realizovali prepravu správ mestá a kláštory. Posolstvá si odovzdávala aj šľachta a v mestách cechy. Kráľovský dvor organizoval poštové spojenie prostredníctvom kuriérov a zriaďoval poštové linky medzi dôležitými mestami v krajine.

Cisár Maximilián I. poveril v roku 1516 Františka Thurn-Taxisa, aby zriadil stále poštové spojenie Viedeň – Brusel a v roku 1527 kráľ Ferdinand I. poveril Antona Thurn-Taxisa, aby zriadil poštové spojenie na trase Viedeň – Praha, cez Brno. Za tieto služby dostal od kráľa titul najvyššieho dvorného poštového majstra. Anton Thurn-Taxis v roku 1528 zriadil poštovú trasu Viedeň – Budín a v roku 1530 poštovú trasu Viedeň – Bratislava.¹

¹ HOUDEK, Ivan. Pošta a dopravné prostriedky v starom Ružomberku. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1938 – 1939, roč. XXXII. – XXXIII., zošit 1 – 8, s. 67-85.

Neskôr v uhorskej časti monarchie (aj na území dnešného Slovenska) prevzal túto úlohu taliansky rod Paarovcov (*de Parre*). Paarovci boli v rokoch 1538 – 1613 správcami pošty v Bratislave a od roku 1558 sa stali správcami uhorskej pošty. Od roku 1690 dostali dedične do svojej správy celú správu pôšt v Uhorsku.²

Náklady spojené s prevádzkou pošty hradila viedenská dvorská komora, v Uhorsku od roku 1555 bratislavská kráľovská komora. Kráľovskí poštovní majstri v Bratislave mali zároveň dozor nad všetkými poštami v Uhorsku. Od 17. storočia užívali titul hlavného uhorského poštového majstra. Jednotlivé poštové stanice boli od seba vzdialené 3 – 4 míle a viedli ich poštovní majstri (*postae magister*), menšie podriadené stanice viedli poštovní úradníci (*veredarius*).

Počnúc rokom 1722 začal panovník Karol IV. proces preberania pošty do štátnej správy, keď za 66 tisíc zlatých kúpil všetky pošty v rakúskej časti monarchie od Párovcov (*Paár*). V Uhorsku bola definitívne poštátnená pošta až v roku 1813, keď sa Párovci, najvyšší dediční ríšski a dvorní poštovní majstri, zriekli posledných výsad v poštovníctve.

Ani panovníci Mária Terézia a Jozef II. neobišli vo svojom úsilí o reformu krajiny oblasť poštových služieb. Mária Terézia v roku 1743 poštátnila všetky poštové služby. Poštové úrady v Uhorsku aj naďalej ostávali podriadené viedenskému poštovému úradu. Mária Terézia zreorganizovala poštovníctvo, zvýšila presnosť, rýchlosť, pravidelnosť a istotu doručenia. V roku 1783 správu uhorských pôšt prideliť kráľovskej miestodržiteľskej rade v Budíne.³

Po roku 1783 sa postupne v Uhorsku vytvorilo osem prefektúr pre dozor a riadenie prepravy poštových zásielok. Na území dnešného Slovenska boli prefektúry v Bratislave a Košiciach. Až do konca 18. storočia osobnú dopravu zabezpečovali prostredníctvom koní, povozov a dolu Váhom aj na pltiach. Cestovanie povozom bolo náročné pre trvalo zlý stav ciest. Krajinské cesty boli bez pevného podkladu, kľukaté a málo udržiavané. Od polí v susedstve boli oddelené len malými násypmi. Močaristé úseky ciest boli vystielané kmeňmi stromov. Málo frekventované cesty zarastali trávou. Hlavnou dopravnou tepnou, prechádzajúcou Liptovom bola krajinská cesta, vybudovaná na podnet kráľa Ludovíta I. v roku 1364 medzi Žilinou a Košicami. V lete bola veľmi prašná a v čase dažďov sa na nej vytvorili veľké mláky. Aj napriek tomu, že na ceste boli už od stredoveku viaceré mýtné stanice, z ktorých výnosu sa mala zabezpečovať údržba cesty, nikto sa o údržbu nestaral. Župa nariadila úpravy cesty len v prípade návštevy panovníka, či iných významných hostí. Podobný problém bol s mostami, ktoré boli väčšinou úzke a nedokázali odolávať častým povodňami. Situácia sa začala meniť až od začiatku 19. storočia, keď sa začali stavať cesty s kamenným podkladom zo skál, štrku a piesku, po stranách s priekopami na odvedenie dažďovej vody. V roku 1808 liptovský župan nariadil mestu Ružomberok, aby vo svojom chotári opravilo cesty aj mosty.⁴

² HENNEY, Vilmos. Pósta. In *Téchnika vívmányai*, Budapest, 1905, s. 269-302; K dejepisu pošty. In *Slovenské noviny viedenské*, 1852, č. 79-80; Pošty v Uhorsku. In *Národné noviny*, 1883, č. 7; O vývine pošty. In *Hornouhorské Slovenské noviny*, 1887, č. 140; Vyvinutie pošty. In *Nový domový kalendár*, 1888, s. 35-40.

³ CRUSIUS, Christian. *Topografisches Post-Lexikon*, č. IV. (*Ungarn und Siebenburgen*), zv. I. Wien : 1804, s. 29.

⁴ HOUDEK, ref. 1, s. 73; DIVÉKY, Adorján. *Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal főleg a XVI – XVII. szd.-ban*, 1905, s. 2; Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej ŠA ZA), pracovisko Archív L. Mikuláš (ďalej pA LM), fond Mesto Ružomberok, kurentálny protokol, 1808.

Prvé kryté poštové vozy na prepravu ľudí (*diligence*) začali premávať v okolí Viedne už v roku 1749 a v roku 1750 bola na správu tejto služby zriadená osobitná kancelária – cisársko-kráľovská hlavná poštová vozová expedícia (*K. k. Postwagen Haupt Expedition*). Poštová doprava osôb na trase Bratislava – Košice za začala až od 11. júna 1805. Cez Liptov takéto poštové vozy prechádzali obidvoma smermi raz za dva týždne. Ťahali ich dva páry koní, ktoré sa vymieňali na poštových prepriahacích staniach. Takýto koč viedol tzv. *postilion* s trojhranným klobúkom a vysokými čizmami. Bol vybavený zvláštnou trúbkou, ktorou pri príchode a odchode dával signál. Na napájanie koní boli určené miesta, ktoré nazývali „*Wasseštácie*“, obyčajne pri riekach a potokoch. V Liptove bolo takéto miesto pri Vlaškách. Priemerná rýchlosť takejto vozovej prepravy bola približne jedná míľa za hodinu. Cena prepravy závisela od počtu staníc na trase. Cestujúci mal predpísanú aj výšku prepitného kočišovi a príspevok na mazanie kolies. Až do roku 1824 premávali poštové vozy na osobnú dopravu len vo dne. Potom boli nasadené aj ľahšie vozy tzv. *dostavníky* (*Stellwagen*), ktoré išli kontinuálne, aj v noci. Popri cestách slúžili na občerstvenie tzv. *zázajzdové* hostince. V Liptove boli známe viaceré: Vlčia jama v Sestrči, Nakol pri Paludzi, pod Velínkom (*U Jenky*) v Podturni, na Šmýkanci pri Kráľovej Lehote, Bielansko medzi Východnou a Važcom, Hlboké na rázcestí medzi K. Lehotou a Hybami a iné.

Počas Bachovskej éry v roku 1850 zaviedli v Uhorsku opäť rakúsky poriadok v správe pôšt a uhorskú poštu podriadili rakúskemu ministerstvu obchodu. V roku 1850 zaviedli potom prvé rakúske poštové známky a poštové poukážky. Od počiatku sa známky znehodnocovali pečiatkami, na ktorých bol zo začiatku len dátum, bez letopočtu. Až od 60. rokov 19. storočia sa začali používať pečiatky s dátumom aj rokom. Zavedením poštových známk sa stalo zbytočným podávať listy len na poštách, a tak sa zaviedli drevené zberné poštové schránky natreté čiernymi a žltými pásmi.⁵

Počiatky pošty a doručovania správ v Liptove nájdeme v pôvode názvu obce Liptovské Beharovce. Najstaršia písomná zmienka o území neskoršej obce Beharovce je z roku 1231, keď kráľ Ondrej II. vyčlenil územie s rozsahom šiestich popluzí a daroval ho Beharovi, synovi Semela.⁶ Behar žil vo Zvolene, bol kráľovským vyslúžilcom a podľa mena býval rýchlym poslom.

Poštová trasa cez Liptov z Bratislavy do Košíc bola dokončená v roku 1558. Jej vznik si vyžiadala najmä turecká expanzia v 16. storočí. Poštová trasa z Bratislavy do Košíc v rokoch 1558 – 1560 mala v Liptove tri stanice: Ružomberok, Liptovský Mikuláš a Hybe. Od roku 1711 sa už okrem uvedených staníc uvádzajú aj Vyšné Dechtáre a Okoličné. Tieto pošty však existovali len do roku 1850, keď boli zrušené. Súčasne v tom istom roku opäť zriadili aj poštu v Liptovskom Mikuláši.⁷

V priebehu 17. a 18. storočia viedla Liptovom poštová trasa (*kurz*) z Viedne cez Bratislavu, Bernolákovo, Blatné, Trnavu, Hlohovec, Veľké Ripňany, Topoľčany, Žabokreky nad Nitrou, Nolčovo do Ružomberka, Vyšných Dechtár, Okoličného, Východnej a pokračovala cez Lučivnú, Hôrku, Levoču, Bijacovce, Bertotovce, Prešov, Lemešany,

⁵ HOUDEK, ref. 1, s. 77.

⁶ MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 270, č. 378.

⁷ MUNKÁS, László. Paar Péter és fiai mint pozsonyi póstamesterek. In *Magyar gazdaságtörténelmi szemle*, 1899, 6, s. 100; MADOCSENYI, Imre. *Historia Domus inclityae familiae Madocsanyi, II*, 1832 – 1866, rukopis, s. 31. Liptovské múzeum v Ružomberku.

Košice, Seňu a ďalej cez Villman v Maďarsku až do Sibiu v Rumunsku.⁸ Na konci 18. storočia príručka Hansa Ottokara Reicharda uvádza v Liptove pošty v Ružomberku, Vyšných Dechtároch (*Pertendorf*), Okoličnom a Východnej. Stanica vo Vyšných Dechtároch nahradila zrušenú poštu v Liptovskom Mikuláši a pošta z Hýb sa presunula do Východnej.⁹

V Uhorsku boli v tom čase poštové stanice rozdelené do ôsmich poštových správnych okresov (*Postverwaltungs-Bezirke*), z ktorých sa bratislavský, košický a časť budínskeho nachádzali na území dnešného Slovenska. Hlavné kráľovské a cisárske poštové úrady (*K. k. Oberpostamt*) boli v Bratislave a Košiciach. Medzi nimi a miestodržiteľskou radou v Budíne bol ešte úrad poštovej správy (*Postverwaltungs-Amt*) na čele s prefektom.¹⁰

V rámci poštových služieb boli stanovené tarify až v čase, keď sa začali dopravať aj súkromné zásielky. Výška poplatku závisela od vzdialenosti prepravy a hmotnosti zásielky. Platil ho posielajúci pri odoslaní (*franco*), alebo preberajúci (*porto*). Porto listy s mimoriadnou poštou, alebo štafetami sa označovali ako rýchle, čo najrýchlejšie (*cito, citissime*). Doprava listov obyčajnou poštou z Nitry do Ružomberka v roku 1810 trvala štyri a pol dňa. Štafetová pošta v roku 1762 trvala z Bratislavy do Ružomberka dva dni a dve noci. Pri posielaní zásielok za hranice platil odosielateľ celé porto až po hranicu. Úradná pošta sa dopravovala bezplatne (*ex officio*). Poštové tajomstvo v 18. a začiatkom 19. storočia prakticky neexistovalo. Listy sa balili zvláštnym spôsobom a zapečatili. Až od začiatku 19. storočia sa začali používať obálky. Poštové zásielky z pošty na poštu prepravovali v zapečatených balíkoch alebo uzavretých kožených vreciach. Na poštových križovatkách boli zriaďované tzv. rozdeľovacie stanice.

Poštovní poslovovia mali predpísaný čas, za ktorý uskutočnili cestu zo stanice do stanice. Rovnako mali určený čas, koľko sa mohli na tej – ktorej stanici zdržať. Vystavili im kontrolné pasy (*Stunden-Pass, currens*), do ktorých im poštovní majstri zaznačovali príchod a odchod, či príčinu oneskorenia.¹¹

Najstaršiu známu poštovú lúpež v Liptove spáchali koncom roku 1865 na trase medzi Ružomberkom a Liptovským Mikulášom, keď sa zlodejom podarilo ukradnúť 5340 zlatých. Vinníka, istého Tretjaka, zakrátko chytili v Liptovskej Osade a v roku 1866 ho odsúdili na 5-ročné väzenie.¹²

Dejiny pôšt sú úzko zviazané s dejinami viacerých zemianskych rodov, pretože poštovými majstrami mohli byť len zemanovia. Platy dostávali v hotovosti, prípadne aj v naturáliách. Obyčajne však tieto výplaty meškali a to bolo príčinou viacerých sťažností. Aj z tohto dôvodu mali poštovní majstri aj iné zamestnanie. Okrem platu mali aj rozličné výsady. Neplatili nijaké dane, dávky či poplatky. Boli oslobodení od mýtného, od povinnosti ubytovania vojska, od odvodovej povinnosti (*insurrekcia*) a iných. Pošta

⁸ OVŠONKA, Rastislav. *Pošta na území Slovenska v roku 1776*, [citované 31. 3. 2019], Dostupné na internete: <<https://kfpoprad.es-tranky.sk/file/282/posta-1776.pdf>>; ako podklad autorovi poslúžila príručka cirkevných a svetských hodnostárov v Uhorsku z roku 1776 - *Ecclesiasticae et seculares Regni Hungariae dignitates pro anno 1776*. Okrem iných úradov sú v knihe vymenovaní všetci vyšší poštovní úradníci a poštmajstri, ako aj všetky poštové linky v Uhorsku v danom roku.

⁹ REICHARD, Hans, Ottokar. *Gudie de la Russie et de Constantinople*. 1793.

¹⁰ CRUSIUS, ref. 3; KORABINSKÝ, J. K. *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Bratislava : 1786; WINDISCH, Karl. *Geographie des Königreichs Ungarn*. Bratislava : Löwe, 1780.

¹¹ HOUDEK, ref. 1, s. 71-72.

¹² MADOCŠÁNYI, ref. 7, s. 296.

v tomto období dopravovala len listy, ktoré doručovali poslovia pešo, alebo na koni, prípadne na vozoch. Rýchla pošta sa dopravovala štafetovo na koňoch vo dne aj v noci. Preto každá poštová stanica musela mať k dispozícii vždy oddychnuté pripravené kone na výmenu. Plat poštového majstra závisel od počtu koní, udržiavaných v pohotovosti. Zatiaľ čo hlavné poštové stanice v Bratislave a Košiciach disponovali v roku 1632 každá piatimi koňmi, stanice v Ružomberku, Liptovskom Mikuláši a Hybiach mali k dispozícii každá po dva kone.¹³

Pošta v Ružomberku

Poštová stanica v Ružomberku bola najstaršou poštovou stanicou v Liptove. Vybudovali ju v polovici 16. storočia Paarovci, ktorí si aj v Ružomberku dosadzovali svojich poštových majstrov. Už v roku 1553 sa v Ružomberku spomína istý Gorik ako kráľovský poštový majster (*pocztar kralewsky*).¹⁴ V roku 1585 sa spomína Ján Lorenci (*Lorenczy*) ako „*Pocztar ... Geho Milosti Cysarské*“. Zomrel 2. septembra 1601 počas morovej epidémie v Ružomberku a okolí.¹⁵ V roku 1610, po potlačení Bočkajovho povstania, bola opäť obnovená ružomerská pošta a poštovým majstrom sa ešte v tom istom roku stal Ján Pertold (*Pertholdt*). Zakrátko ho vystriedal Joachim Omulkus (aj *Omrik* aj *Omulczy*), ktorý bol ružomerským poštovým majstrom až do roku 1619. Súčasne vykonával funkciu poštového majstra aj v L. Mikuláši, Vesteniciach a bol aj dozorcom baní Lazara Henkla (*Henckl*).¹⁶ Štefan Bornemisa, ako hlavný poštový majster a prefekt v Bratislave, v roku 1622 vymenoval za poštového majstra v Ružomberku Vavrinca Andaházyho.¹⁷

Ružomerskými poštmajstrami boli približne od polovice 17. storočia Mitickovci z Trenčianskych Mitíc, ktorí vlastnili majetky v Ružomberku a susednej Liptovskej Štiavnici.¹⁸ Z ružomerskej vetvy rodu bol najvýznamnejší Štefan Mitický (†1660), ktorý bol zatiaľ poštového majstra Joachima Omulkusa. Štefan Mitický bol od roku 1649 poštmajster v Ružomberku, bývalý kastelán hradu Likava a neskôr kontrolór tvrdošínskeho vyberača tridsiatkov. Liptovský župan a držiteľ Likavského panstva Juraj Ilešházi (*Illésházy*) oslobodil Štefana Mitického od všetkých poplatkov a cisár Leopold I. v roku 1671 povýšil jeho dom vo Veľkej Podhore¹⁹, tzv. „*stará pošta*“ na zemiansku kúriu, čím ho prakticky oslobodil od krajiných, stoličných a mestských daní. S povýšením do zemianskeho stavu Štefana Mitického a jeho synov Ondreja a Jána Mitických ináč Juračka (*Gyuracska*) mu doživotne udelil titul majstra ružomerskej pošty.²⁰

Druhým ružomerským poštovým majstrom bol Mikuláš Mitický. V roku 1694 si od neho a jeho manželky Anny Mitickej, rodenej Gilániovej mesto požičalo 100 zlatých. Ondrej Mitický prevzal vedenie pošty po svojom otcovi.²¹ Oženil sa v Turíku v roku

¹³ HOUDEK, ref. 1, s. 69-70.

¹⁴ HOUDEK, Ivan. *600 rokov minulosti bývalého výsadného mesta Ružomberok 1318 – 1918*. Ružomberok, 1918, s. 16.

¹⁵ ŠA ZA, pA LM, f. Mesto Ružomberok, mestský protokol 1598 – 1706, s. 24.

¹⁶ MUNKÁS, ref. 7, s. 110; Joachim Omulkus Rosenbergensis in Nolzova et St.-Miklós, Ref. 15, s. 113.

¹⁷ MUNKÁS, ref. 7, s. 3.

¹⁸ FEDERMAYER, Frederik – PONGRÁČZ, Denis. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. : Trenčianska stolica*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2000, s. 150-151; autori uvádzajú, že v prípade liptovských Mitickovcov išlo o tretiu samostatnú vetvu rodu z Mitíc.

¹⁹ Dnešná Mostová ulica. V čase reformácie slúžila kúria ako modlitebňa pre katolíkov, ktorým protestanti odobrali chrám.

²⁰ ŠA ZA, pA LM, f. Mesto Ružomberok, mestský protokol (1527) 1544 – 1701, s. 21; HOUDEK, ref. 1, s. 70; LAVOTTA Ján. *Rózsagegy város multjára vonatkozó adatok*, rukopis v správe Liptovského múzea v Ružomberku, s. 14.

²¹ Staršia literatúra ho považovala za syna Štefana Mitického (†1660); ĐURIŠKA, Zdenko – KENDERA, Radislav – VÍTEK, Peter. *Ružomberok II. : Rody a osobnosti*. Banská Bystrica : Harmony, 2014, s. 221.

1667 s Katarínou Turanskou, dcérou Gabriela Turanského. Na poverenie bratislavskej kráľovskej komory zriadil Ondrej Mitický v roku 1677 novú poštovú trasu z Nolčova cez Žilinu a Kysuce do Sliezska, až po Tešín.²² Počas povstania Imricha Tököliho (*Thökölyi*) sa poštový majster Ondrej Mitický ukryl za múrmi hradu Likava, ktorý obsadili cisárske vojská. Odtiaľ v roku 1682 hlásil kráľovskej komore v Bratislave, že poštové zásielky do Spiša nemôže zasielať pre kurucké ohrozenie. Žiadal, aby mohol zásielky posielť cez Oravu a Poľsko a aby mu majitelia Oravského zámku poskytli pomoc. Ondrejova dcéra Anna Mitická sa vydala za Adama Madočániho, ktorý sa usadil v Ružomberku a prevzal vedenie pošty.²³

Podľa rodovej kroniky dostali ružomerskú poštu od roku 1691 dedične do správy Madočániovci (*Madocsányi*) z Madočian.²⁴ Iné pramene (Kráľovské knihy) uvádzajú rok 1699.²⁵ Ružomerský poštový majster (*Magister postae rosenbergensis*) Adam Madočáni kúpil od Anny Mitickej, r. Gilániovej (*Ghillányi*), vdovy po spomínanom Štefanovi Mitikom kúriu s miestnou poštovou stanicou. Adam Madočáni sa potom ako poštový majster v Ružomberku spomína až do roku 1728.²⁶ Madočániovci boli bohatí, často požíčovali na úrok peniaze aj mestu Ružomberok, keď sa dostalo do finančných ťažkostí.²⁷ Počas 18. storočia sa v rámci ružomerskej pošty objavujú už aj pomocní zamestnanci. V roku 1774 sa spomína ako poštový expedítor istý Samuel Chypanides (*Clibanides*).²⁸

Imrich Madočáni (†1752) bol ďalším z rodu poštových službách. Ako poštový majster v Ružomberku sa spomína v rokoch 1731 – 1749. V roku 1760 počas požiaru Ružomberka zhorela aj madočániovská kúria spolu s bočnými stavmi. Ďalším poštovým majstrom, ktorý sa spomína v ružomerských protokoloch, bol František Madočáni (*1737 – †1801).²⁹ V roku 1769 sa sedrii sťažoval na zlý stav poštových ciest v Liptove.³⁰ Posledným z rodu bol začiatkom 19. storočia Františkov syn Imrich Madočáni (*1779 – †1871). V poštových službách bol v rokoch 1802 – 1865. Počas jeho pôsobenia bola zavedená aj osobná poštová preprava. Ako expedítor cisársko-kráľovskej poštovej stanice v Ružomberku (*Caes. Reg. Postae Rosenbergensis*) sa v rokoch 1837 – 1838 spomína Maximilián Matiašovský.³¹

Pri požiaru Ružomberka zhorela 28. júla 1807 aj strecha pošty, ktorá sa nazývala aj Madočániovskou kúriou. V roku 1840 ju aj s príslušnými stavmi a pozemkami dal Imrich Madočáni do prenájmu Židovi Markovi Fischerovi. Fischer mal potom na starosti aj poštové stajne a poštové kone. Pošta sa tak presťahovala do susednej budovy (tzv. *Wissowský dom* na Veľkej Podhore), ktorá tiež patrila Madočániovcom.³²

²² MUNKÁS, László. A magyar kir. pósta a XVII. sz. második felében. In *Magyar gazdaságtörténelmi szemle*, 1903, 10, s. 250, 253.

²³ MUNKÁS, László. Az utolsó magyarországi főpóstamester és kora. In *Magyar gazdaságtörténelmi szemle*, 1903, 10, s. 389; ĐURIŠKA – KENDERA – VÍTEK, ref. 21, s. 221.

²⁴ MADOCŠÁNYI, ref. 7, s. 294.

²⁵ Magyar nemzetli levéltár Budapest, Országos levéltár, A 57, Kráľovské knihy, zv. 24, s. 624-625.

²⁶ ŠA ZA, pA LM, f. Mesto Ružomberok, mestský protokol V, 1721 – 1780, s. 68.

²⁷ ŠA ZA, pA LM, f. Mesto Ružomberok, mestský protokol VI, 1700 – 1781, s. 105, 311; HOUDEK, ref. 1, s. 71.

²⁸ HOUDEK, ref. 1, s. 71.

²⁹ ŠA ZA, Zbierka cirkevných matrik (ďalej ZCM), inv. č. 964, Ružomberok, s. 148/1801; s. 176/1806, dňa 16. decembra 1806 pochovali v Ružomberku Annu Františku Madočániovú, vdovu po Františkovi, ktorá zomrela vo veku 56 rokov.

³⁰ ŠA ZA, pA LM, f. Mesto Ružomberok, mestský protokol VI, s. 105; III, s. 647; V, s. 371, tam i agenda ku tzv. „šustríkovskému sporu“ a ku sporu „štyroch ulíc“; ŠA ZA, f. Liptovská župa I (ďalej LŽ), inv. č. 1745, r. 1769, šk. 1080.

³¹ ŠA ZA, pA LM, f. Mesto Ružomberok, mestský protokol XII, s. 213, agenda ku sporu „štyroch ulíc“.

³² ŠA ZA, pA LM, f. Mesto Ružomberok, mestský protokol VIII, s. 733. V rokoch 1832 – 1866 písal v latinčine rodinnú kroniku, ktorá zachytáva viaceré významných udalostí v Ružomberku a okolí. Kronika sa dnes nachádza v správe Liptovského múzea v Ružomberku. S manželkou Teréziou, rod. Marcibániovou (Marcibányi) mali päť detí.

Keď v revolučných rokoch 1848/1849 prevzala správu uhorskej pošty revolučná vláda, stal sa vtedajší poštový majster Imrich Madočáni jej horlivým prívržencom. Expedítom ružomberkej pošty bol v roku 1849 Ján Fridrich. Keď sa ku Ružomberku blížili hurbanovskí dobrovoľníci, zo strachu zakopal vo svojej záhrade svoju hotovosť 800 zlatých a ušiel ku svojim vydatým dcéram do Zadiela.³³ Jozef Miloslav Hurban ho krátko na to pozbavil úradu, ale nový župný komisár Ladislav Vietoris ho už v marci 1849 vrátil späť na čelo ružomberkej pošty.³⁴ Po potlačení revolúcie ho pre jeho politické postoje prenasledovali. Preto si vybavil písomné vyjadrenie troch farárov o tom, že sa počas revolúcie správal lojálne ku viedenskej vláde. V roku 1850 ho predvolali pred bratislavský súd. Nedostavil sa, vyhovárajúc sa na svoj zlý zdravotný stav. Nakoniec sa na celú vec akosi zabudlo.³⁵ Jeho syna Pavla Madočániho (*1807 – †1875), ktorý bol košúťovským komisárom, zatkli, odsúdili na smrť, ale neskôr mu trest zmiernili na 16-ročné väzenie. V roku 1856 ho pustili na amnestiu.

V druhej polovici 19. storočia premávala cez Liptov pošta denne. Expedítom pošty v Ružomberku bol Štefan Stolár a poštovým sluhom Peter Stano. V tom istom roku cisársko-kráľovské riaditeľstvo pôšt v Bratislave poslalo Františka Madočániho po 64-ročnej službe do penzie a na jeho miesto menovalo jeho syna Pavla Madočániho. Ten bol zároveň posledným poštovým majstrom ružomberkej pošty. Imricha Madočániho cisár František Jozef I. za jeho zásluhy v roku 1866 vyznamenal Rádcom zlatého záslužného kríža. Pavlom Madočánim rod vymrel po meči.³⁶

Pavol Madočáni nebol dlho ružomberkým poštovým majstrom. V roku 1865 ho zvolili za snemového poslanca dolnoliptovského okresu. V roku 1872 mesto Ružomberok kúpilo Madočániovskú kúriu (tzv. *starú poštu*) aj s celým nehnuteľným majetkom za 30 tisíc zlatých a Pavla Madočániho zvolili za čestného mešťana Ružomberka. Túto starobylú budovu potom prenajímali židovským krčmárom až do roku 1911, keď ju zničil požiar.³⁷ Keď sa po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867 uhorská pošta vymenila spod vedenia viedenského poštového úradu a začala sa jej dôsledná modernizácia, poštový úrad v Ružomberku umiestnili na Malej a neskôr Velkej Podhore.³⁸

Prvá telegrafická linka bola v Ružomberku zriadená v roku 1865. Mesto požiadalo v roku 1864 cisársko-kráľovský komisariát telegrafie, aby zriadil v Ružomberku telegrafickú stanicu. Ku novej telegrafickej stanici v Ružomberku (*K. k. Telegraphen – Station*) patrili aj ďalšie: v Dolnom Kubíne, Námestove, Tvrdošine, Martine a Sučanoch.³⁹ V roku 1887 bol z úsporných dôvodov zlúčený v Ružomberku poštový a telegrafický úrad.

Prvý telefón v Ružomberku si zriadila továreň na celulózu Jakuba Kleina a spol. v roku 1898. Krátko potom zaviedli na poštovom úrade aj verejnú telefónnu linku. V tom čase sa poštový úrad presťahoval do Jančekovského domu na Zelenej ulici. Prednostom pošty bol Juraj Burger a od roku 1912 až do roku 1919 Henrich Gál. Po vzniku Československej republiky ho vystriedal slovenský prednosta Karol Málík. V roku

³³ HOUDEK, Ivan. Ružomberok v revolučných rokoch 1848/49. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1937, s. 67.

³⁴ MADOCŠÁNYI, ref. 7, s. 31.

³⁵ MADOCŠÁNYI, ref. 7, s. 58.

³⁶ MADOCŠÁNYI, ref. 7, s. 93, 294, 289.

³⁷ Počas požiaru na povale zhorel aj archív pošty. Časť z neho zachránil Julius Kürti a zaradil ho do zbierok vznikajúceho múzea.

³⁸ MADOCŠÁNYI, ref. 7, s. 289; HOUDEK, ref. 1, s. 78-79.

³⁹ *Tátravidéki híradó*, 1882, I, č. 11, 12.

1929 sa pošta presťahovala do novej budovy na Madočianskej ulici.⁴⁰

Pošta v Liptovskom Mikuláši

V Liptovskom Mikuláši existovala poštová stanica od roku 1558 a po Ružomberku bola druhou najstaršou poštovou stanicou v Liptove. Najstarším známym poštovým majstrom v Liptovskom Mikuláši a Ružomberku bol v rokoch 1599 – 1602 Ján Lorenci (*Laurontio, Lorentzy*). V rokoch 1603 – 1610 sa spomína Jakub Reisinger. Po ňom až do roku 1619 bol poštovým majstrom Joachim Omulkus (*Omulczy*), ktorý zastával aj úrad poštového majstra v Ružomberku a Vesteniciach.⁴¹ Až do roku 1640 sa ako liptovský poštový majster, bez bližšieho označenia pošty, uvádza Daniel Bohuš z Vyšných Dechtár (*de Vidafölde*) st., neskôr tvrdošínsky tridsiatnik a v rokoch 1640 – 1675 ho vystriedal jeho príbuzný Daniel Bohuš ml.⁴² V rokoch 1680 – 1689 zastával funkciu liptovskomikuláškého poštového majstra Ján Okoličáni, ktorý bol neskôr až do roku 1711 tvrdošínskym tridsiatnikom.⁴³ V roku 1704 Rákociho generál František Bertóty (*Berthóty*) listom zo 4. januára 1704 ponechal poštmajstrov v Ružomberku a Hybiach a na mikulášsku poštu vymenoval Martina Nemešániho (*Nemessányi*), ináč zvaného aj Klimant.⁴⁴ V roku 1711 bola mikulášska poštová stanica zrušená a nahradila ju pošta vo Vyšných Dechtároch.

Dejiny mikulášskej pošty pokračujú v roku 1850, keď po 139 rokoch zrušili dechtársku poštu. Nie je možné zistiť, v ktorých domoch v centre Liptovského Mikuláša pošta sídlila v druhej polovici 19. storočia. V roku 1893 dostavali vo Vrbičkom Huštáku dom, ktorý v roku 1897 dostal súpisné číslo 118. V roku 1893 časť nehnuteľnosti na 10 rokov prenajali Uhorskej kráľovskej pošte (*Magyar királyi pósta és tavirola kincstár*) za 950 zlatých ročne. V roku 1903 zmluvu predĺžil až do roku 1913.⁴⁵

Ďalším známym vedúcim pošty v Liptovskom Mikuláši je Emanuel Scholz, pochádzajúci z Kežmarku, ktorý vo veku 35 rokov zomrel na tuberkulózu 5. mája 1884 a bol pochovaný v Liptovskom Mikuláši. Ostala po ňom vdova Paulína, rodená Zambéliová (*Zambély*) von Bibersheim. Krátko potom zomrel 4. júla 1884 aj ich polročný syn Pavol. Jeho nástupcom bol Jozef Venser z Púchova, ktorého ešte v tom istom roku zabila horúčka, keď vo veku 32 rokov zomrel v Liptovskom Mikuláši 29. augusta 1884.⁴⁶ Do úradu uhorského kráľovského poštmajstra v Liptovskom Mikuláši bol namiesto neho menovaný Aladár Mojš. Mikulášska rímskokatolícka matrika zomrelých zachytáva 14. marca 1885 úmrtie jeho syna Štefana Mojša, ktorého mal s manželkou Františkou Mojšovou, rodenou Tagániovou (*Tagányi*).⁴⁷

⁴⁰ Liptó, 1898, V, č. 27; *Rózsáhegyi újság*, 1912, č. 4, 12; Liptó, 1912, č. 15; HOUDEK, ref. 1, s. 79 – po K. Málíkovi boli aj ďalší prednostovia: Štefan Renner (1921 – 1925), Alfréd Laufer (1925 – 1926), Ján Štífter (1926 – 1933), Karol Strejček (1933 – 1938), od r. 1938 opäť Štefan Renner.

⁴¹ MUNKÁS, ref. 7, s. 110.

⁴² FALLENBÜCHL, Zoltán. *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*. Budapest : OSZK, Osiris, 2002, s. 56.

⁴³ FALLENBÜCHL, ref. 42, s. 171, 217; MUNKÁS, ref. 23, s. 388.

⁴⁴ ŠA ZA, LZ, kongregačné, inv. č. 20, s. 170; HYROŠ, Štefan, Nikolaj. *Zámok Lykava a jeho páni, poťahom na državie Liptov a okolie*. Martin : 1876, s. 367.

⁴⁵ ŠA ZA, pA LM, Okresný súd v L. Mikuláši, pozemková kniha L. Mikuláša 1859 – 1909, pk. vl. 492; tk 3471/1893, tk 122/1904.

⁴⁶ ŠA ZA, ZCM, R. k. L. Mikuláš, úmrtná matrika s. 276.

⁴⁷ Ref. 46, s. 278.

Mikulášska matrika prezrádza aj mená poštových úradníkov. V roku 1872 sa v Liptovskom Mikuláši sobášil expeditor tunajšej pošty Ján Toller.⁴⁸ V roku 1883 sa v L. Mikuláši oženil 32-ročný poštový úradník (*officium posta applicitus*) Martin Polák, pochádzajúci z Magyar Óváru.⁴⁹ Poštový telegrafista vdovec Anton Bednárík z Rače sa v L. Mikuláši ako 58-ročný oženil s Annou Mančiovou z Čadce.⁵⁰ Ďalším bol aj 24-ročný Ján Gere, ktorý pochádzal zo Slovenskej Vsi v Peštianskej stolici a oženil sa v L. Mikuláši v roku 1884.⁵¹

Práca v poštových službách nebola jednoduchá. Svedčí o tom aj ďalší záznam o úmrtí mikulášskeho poštového úradníka Jozefa Alexyho, dôstojníka v zálohe dňa 8. septembra 1885, ktorý skončil vo veku 27 rokov na tuberkulózu.⁵² V roku 1885 pokrstil v L. Mikuláš svojho syna Mikuláša poštový úradník Mikuláš Peter Párnický z Dolného Kubína. V roku 1889 už pôsobil opäť v D. Kubíne. Nakoniec 8. mája 1887 zomrel aj spomínaný vedúci pošty Aladár Mojš tiež v mladom veku 33 rokov.⁵³ V ten istý deň zomrel na mozgovú príhodu aj Adolf Ehrlich, 51-ročný poštový úradník z Libochovic v Českom kráľovstve, manžel Márie Francovej.⁵⁴ V roku 1891 bol predstaveným mikulášskej pošty 25-ročný Anton Zavilla zo Smolníka, ktorý sa v tomto roku oženil s Máriou Magdalénou Bednárikovou, dcérou tunajšieho telegrafistu.⁵⁵

Pošta v Hybiach

Hybská poštová stanica bola jednou z troch liptovských staníc už na prvej trase v roku 1558. Najstarším známym majstrom tejto pošty bol Jakub Haas, ktorý sa spomína v roku 1610.⁵⁶

Ďalším známym majstrom hybskej pošty je Matej Melioris. Ako majster pošty v Hybiach sa spomína v roku 1675. Jeho syn Martin bol Ferdinandom I. dňa 16. decembra 1687 povýšený do šľachtického stavu a dostal právo používať erb.⁵⁷ Martin Melioris sa okolo roku 1719 presťahoval do Demänovej a názov nového sídla začal používať v predikáte. Erb rodu Meliorisovcov z Demänovej podľa armálesu z roku 1687 obsahoval aj symbol zamestnania Mateja Meliorisa. Pozostával zo štiepeného štítu. V pravej zlatej polovici je čierna orlica, v ľavej modrej polovici je na striebornom brale ohnuté červenoodeté rameno nesúce zlatú poštovú trúbku. Toto rameno tvorí aj klenot erbu.⁵⁸

Pošta vo Východnej

Po roku 1719 sa pošta z Hýb presťahovala do Východnej. Úrad pošty aj prepriahacia stanica sídlili východne od obce pri krajinskej ceste v osade Bielansko. Majster

⁴⁸ ŠA ZA, ZCM, R. k. L. Mikuláš, sobášna matrika, č. 9/1872.

⁴⁹ Ref. 48, č. 6/1883.

⁵⁰ Ref. 48, č. 3/1884.

⁵¹ Ref. 48, č. 6/1884.

⁵² Ref. 46, č. 27/1885.

⁵³ Ref. 46, č. 12/1887.

⁵⁴ Ref. 46, č. 13/1887.

⁵⁵ Ref. 48, č. 1/1891.

⁵⁶ MUNKÁS, ref. 7, s. 110; FALLENBÜCHL, ref. 42, s. 118.

⁵⁷ ŠA ZA, LŽ, inv. č. 1624, Privilegia, II, 1-22, šk. 1038.

⁵⁸ NOVÁK, Jozef – VÍTEK, Peter. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku II. Liptovská stolica*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2004, s. 81-82.

tunajšej vozovej pošty Matej Láni z Hrabušíc (*de Káposztafalva*) sa v roku 1762 v Hybiach oženil s dcérou mikulášskeho mešťana Máriou Sklenkovou.⁵⁹

Poštovú stanicu vo Východnej mali neskôr v rukách členovia rodu Budinský (*Budaházy*) z Budiniec a Veškoviec. V rokoch 1765 – 1800 bol majstrom pošty Ľudovít Budinský (*veredarius Hybensis, posta Vichodnesis magister*). V roku 1795 pochoval farár vo Východnej jeho 52-ročnú manželku Jozefínu, rodenú Bockerovú.⁶⁰ Na začiatku 19. storočia sa majstrom hybskej pošty stal jeho príbuzný Imrich Budinský (*1728 – †1811),⁶¹ ktorý spravoval tamojšiu poštu až do svojej smrti. Jeho syn Alex Budinský (†1815) pôsobil ako poštmajster v Hôrke na Spiši.

Andrej Láni (*1786 – †1842), syn spomínaného poštového majstra Mateja Lániho bol mäsiarom v Hybiach a neskôr prevzal správu vozovej pošty vo Východnej. Jeho syn Peter Láni (*1816 – †1898) bol tiež poštovým majstrom. Spomína sa ako obyvateľ Východnej v roku 1845, neskôr bol notárom a liptovským slúžnym.⁶²

V polovici 19. storočia (1853 – 1859) pôsobil vo Východnej poštový expedítor Jozef Belopotocký s manželkou Annou, rodenou Andreánskou. Bol pozoruhodnou osobnosťou, pretože pri sobáši v roku 1846, rovnako aj v publikovaných rodokmeňoch, je uvedený ako sochár.⁶³ V rokoch 1861 – 1879 bol poštovým majstrom vo Východnej Peter Mojš (*1837 – †1884), pochádzajúci Liptovskej Štiavnice. V roku 1861 sa prvýkrát v Hybiach oženil so Zuzanou Musiovou (*Muszy*) a v roku 1862 sa v Hybiach oženil s Teréziou Kaldrovičovou (*1844), pochádzajúcou z lesníckej osady Čierny Váh. Zomrel vo Východnej 30. mája 1884.⁶⁴

Pošta v Dechtároch

Medzi najmladšie pošty v Liptove patria poštové stanice v Okolíčnom a vo Vyšných Dechtároch. V 17. storočí sa ako majster pošty v Dechtároch (*Pettendorf, Bettendorf*) spomína zeman Juraj Malatinský. Dechtárskym poštovým majstrom bol v roku 1776 bol Štefan Rakovský z Rakova a Liptovskej Štiavnice (*1728 – †1807). Neskôr (v r. 1794) bol liptovským podžupanom.⁶⁵ Ďalší majster dechtárskej pošty Ján Turanský (*Thuranszky*) z Turíka zomrel vo Vyšných Dechtároch v roku 1785 ako 30-ročný.⁶⁶ Z roku 1837 sa v stoličných písomnostiach zachovala žiadosť richtára z Liptovského Trnovca, ktorý požadoval preložiť stanicu pošty z Dechtár do osady Vrbie (súčasť Vlách).⁶⁷

⁵⁹ ŠA ZA, ZCM, Ev. a. v. Hybe, matrika sobášených, s. 44/1762.

⁶⁰ Ecclesiasticae, Ref. 8; ŠA ZA, ZCM, R. k. Hybe, matrika zomrelých, s. 28/1795; matrika narodených, s prvou manželkou Jozefínou, r. Bockerovou sa im vo Východnej narodili deti: Júlia (s. 174/1675), Mária Helena (s. 194/1771), Johana (s. 202/1773), Anna Mária (s. 217/1777) a s druhou manželkou Annou Fyziovou syna Štefana Imricha (s. 81/1799), ktorý v roku 1800 zomrel.

⁶¹ SZLUHA, *Márton. Liptó vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika kiadó, 2000, s. 103; nesprávne uvádza, že Imrich Budinský zomrel v roku 1811 v Hybiach. Vo Východnej pochovali v roku 1840 60-ročnú Evu Budinskú – ŠA ZA, ZCM, R. k. Hybe, s. 97/1840.

⁶² Magyar nemzetiség levéltár Budapest, Országos levéltár, A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Kráľovské knihy, 67. zv., s. 574.

⁶³ ŠA ZA, ZCM, R. k. L. Ondrej, s. 11/1846; R. k. Hybe, matrika zomrelých, s. 140/1853, 31. 12. 1852 pochovali na cintoríne vo Východnej jeho syna Štefana Belopotockého; Szluha ho nesprávne uviedol ako Tomáša, SZLUHA, ref. 61, s. 35.

⁶⁴ ŠA ZA, ZCM, R. k. Hybe, matrika sobášených, s. 112/1861, 113/1861; tamže, matrika narodených – 5. 1. 1865 pokrtili Peter Mojš s manželkou Teréziou, rod. Kaldrovičovou v Hybiach dcéru Máriu Teréziu Veroniku; matrika zomrelých, s. 76/1878, v roku 1878 pochovali vo Východnej 6-ročného syna Gejzu; matrika zomrelých, s. 2/1884.

⁶⁵ Ecclesiasticae, Ref. 8.

⁶⁶ ŠA ZA, ZCM, Ev. a. v. Paludza, matrika zomrelých, s. 398/1785.

⁶⁷ ŠA ZA, LZ, inv. č. 303, r. 1837, šk. 393.

Pošta v Okoličnom

O pošte v Okoličnom nie sú takmer žiadne správy. V roku 1776 bol majstrom tejto pošty tunajší zeman Anton Okoličani.⁶⁸ V roku 1813 Liptovská župa pátrala po expedítovi pošty v Okoličnom, ktorý spreneveril štátne peniaze a ušiel.⁶⁹

Pošta v Liptovskej Osade

Podľa príručky z roku 1831 v Uhorsku pribudlo množstvo nových poštových trás a zberných listov. Hlavná trasa z Viedne do Prešova mala číslo 72 a viedla cez staré pošty od Ružomberka cez Východnú. Z Banskej Bystrice do Ružomberka cez Liptovskú Osadu mala číslo 81. Trasa číslo 76 viedla z Ružomberka do Dolného Kubína a trasa číslo 77 cez Dechtáre a Liptovský Mikuláš. Zoznam pôšt sa teda v Liptove rozšíril o Liptovskú Osadu a Liptovský Mikuláš.⁷⁰

V Liptovskej Osade zriadili poštovú stanicu na južnej trase koncom 18. storočia a neskôr (1813) tam vznikla aj dostavníková stanica. Voz so štvorzáprahom sa dostal na začiatku 19. storočia do obecného pečatidla Liptovskej Osady.⁷¹

O zamestnancoch pošty v Liptovskej Osade je málo záznamov. V roku 1872 sa v Liptovskom Mikuláši sobášil Ján Toller, expedít tunajšej pošty, ktorý niekedy pôsobil v L. Osade.⁷² V matrikách L. Osady sú viaceré záznamy, týkajúce sa tamojšej pošty. Od roku 1875 bol poštovým majstrom Jozef Drobný (†1889), predtým mestský notár v Ružomberku. Vdova po ňom Zuzana, rodená Droppová, sa vydala 17. februára 1890 za Andreja Zboreka, poštového expedítora v Kunszentmártone (Maďarsko).⁷³ Ešte v roku 1890 sa stal poštovým majstrom (*postae officialis*) v L. Osade 29-ročný Karol Stanek pochádzajúci zo Zvolena, ktorý v minulosti pôsobil v L. Mikuláši. V sobášnej matrike L. Osady je v roku 1890 záznam o jeho sobáši s Izabelou Antóniou Schichovou, 23-ročnou rodáčkou z L. Hrádku, ktorá tiež žila v L. Mikuláši.⁷⁴

V úmrtných matrikách L. Osady sú uvedení aj zomrelí v neďalekých kúpeľoch Korytnica. V roku 1885 tam zomrel telegrafista (*telegraficus*) Ludovít Demetriu, 36-ročný obyvateľ Budapešti, manžel Albertíny Selméciovej.⁷⁵

V roku 1874 sa Uhorsko stalo zakladajúcim členom Svetovej poštovej únie. V 19. storočí sa trendy modernizácie života uplatnili aj v pošte. Intenzívnejšie sa začali používať poštové schránky, vynašiel sa telegrafný a telefónny prístroj, na listoch sa objavili prvé poštové známky. Poštové zásielky sa začali dopravovať železnicou a v prvej polovici 20. storočia aj lietadlami.⁷⁶

⁶⁸ Ecclesiasticae, Ref. 8.

⁶⁹ ŠA ZA, LZ, inv. č. 279, r. 1813, šk. 265.

⁷⁰ OVŠONKA, Rastislav. *Pošta na území Slovenska v roku 1831*; autor vychádza z diela viedenského poštového úradníka RAFFELSPERGER. *Der Reise-Secretar. Ein geographisches Posthandbuch für alle Reisende, Kaufleute, Post- und Geschäftsmänner. Das Itinerair und Distanzregulativ des Kaiserthumes Oesterreich, mit den Hauptstrassen durch Europa*. 1831.

⁷¹ ŠA ZA, pA LM, Poštový úrad v L. Osade, Protocolum Circularium Postalium Oszada, 1841 – 1855.

⁷² ŠA ZA, ZCM, R. k. L. Mikuláš, sobášna matrika, č. 9/1872.

⁷³ ŠA ZA, ZCM, R. k. L. Osada, sobášna matrika, č. 2/1890.

⁷⁴ Ref. 73, č. 19/1881.

⁷⁵ Ref. 73, matrika zomrelých, č. 21/1885.

⁷⁶ Dostupné na internete: <https://www.posta.sk/subory/557/historia-postovnictva.pdf> [cit. 31. 3. 2019].

Liptov bol už v stredoveku súčasťou významnej obchodnej cesty vedúcej zo Spiša do južných častí Uhorska. Zaiste aj z tohto dôvodu už v polovici 16. storočia vznikli na najstaršej poštovej trase Uhorskom aj v Liptove prvé poštové stanice. Ich existencia posilnila význam regiónu a ovplyvnila s najväčšou pravdepodobnosťou aj trasovanie hlavnej železničnej tepny – Košicko-Bohumínskej železnice Liptovom.

SUMMARY

POSTAL HISTORY IN LIPTOV

Setting up and development of postal service in the Kingdom of Hungary was a part of Liptov history already in the 16th century. Several postal routes have crossed the region since the Middle Ages and their significance became stronger when several postal stations were set up in the county. Several documents concerning the postal stations can be found in the archival fond Liptov County I (*Liptovská župa I*) which is held in the State Archives in Žilina. The information on postmasters is recorded in the church registers held in the same archives. The only preserved documents from official agenda of particular post-offices are those from Ružomberok and Liptovská Osada. In the study, author attempts to show the history of postal service as well as the history of the particular post-offices in Liptov.

VLASTNÍCKE VZŤAHY A SOCIÁLNE POMERY V PRVÝCH ROKOCH ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY NA PRÍKLADE OBCE SÚLOV-HRADNÁ

MICHAELA KEREŠOVÁ

KEREŠOVÁ, Michaela. Ownership Relations and Social Conditions in the First Years of Czechoslovak Republic: Example of Súlov-Hradná Village. In *Archívny almanach*, 2019, vol. II., p. 69-77.

In the first years following the creation of the Czechoslovak Republic, a large part of land in village Súlov-Horná (Bytča District) was owned by great landowners. The ownership of land in the village that was originally owned by noble landowners was a result of historical process. That is why the majority of local inhabitants of the village could only get the land by purchase.

Keywords: Súlov-Hradná, the first Czechoslovak Republic, Dezider Súlovský, Velká Bytča branch of Tatra banka, social conditions

Mgr. Michaela Kerešová, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Sidónie Sakalovej 106/3, 014 01 Bytča

Vlastnícké vzťahy do roku 1918

Obec Súlov-Hradná, okres Bytča, bola šľachtickou dedinou. Zemepanský rod Sirmiensis, ktorý Sebastíanom Sirmiensisom získal Súlov v roku 1550 od uhorského kráľa Ferdinanda I. za zásluhy v bojoch s Turkami, používal prídomek *Sirmiensis de Károm et Szulyo* a neskôr aj slovakizované priezvisko Súlovský.¹ Táto historická vlastnícka príslušnosť ovplyvnila život miestnym obyvateľom (bývalým želiarom a podželiarom) i po zrušení poddanstva, pretože marcové zákony z roku 1848 zrušili feudálne dávky a povinnosti urbárskych sedliakov, ktorí sa ako dovtedajší užívatelia pôdy stali jej skutočnými majiteľmi. Úprava vzťahov k pôde sa však netýkala želiarov, ktorí zostali v područí bývalých zemepánov alebo nájomcov ich majetkov i naďalej. Zo svojho postavenia sa mohli jedine vykúpiť. Táto možnosť pre zmluvných roľníkov a majerských želiarov bola určená až zákonom v roku 1896,² a preto podstatná časť domáceho obyvateľstva bola bez právneho nároku na pôdu a zadovážiť si ju mohla iba kúpou.

¹ KEREŠOVÁ, Michaela. Súlovský zemepanský rod Sirmiensis a jeho rodový kalendár. In *Slovenská archivistika*, 2004, roč., XXXIX., č. 1, s. 79-81. Donácia pre Sebastiana Sirmiensa z roku 1550 bola potvrdená v rokoch 1551 a 1554. Magyar nemzeti levéltár Budapest, Szulyovszky-Sirmiensis család, 1. cs. 1. t., N. 1-8.

² MESÁROŠ, Július. Uhorský režim a Slováci po vyrovnaní. In TIBENSKÝ, Ján (zost.). *Slovensko. Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1978, s. 565. Výkup zo želiarskeho poddanstva upravoval zákon č. 25/1896.

Väčšina pôdy bývalých zemepánov v obci Súľov-Hradná zostala i v období prvej Československej republiky v „cudzích“ rukách vo forme dvoch veľkostatkov – Horný dvor a Dolný dvor.³ V tomto období ich plocha predstavovala približne 1444 ha (Horný dvor v roku 1920 zahŕňal plochu 1102 ha⁴ a Dolnému dvoru v roku 1921 patrila plocha s výmerou 342 ha – z nich na ploche 34 ha sa rozprestierali neúrodné skaly),⁵ pričom obec má celkovú výmeru 2295 ha.⁶

V období prvej svetovej vojny vlastníkom Horného dvora, ktorého súčasťou od roku 1836 boli i majetky v Hradnej spolu s miestnym renesančným kaštieľom,⁷ bol Dezider Súľovský (*Szulyovszky*). Dezider sa narodil 7. júla 1863 v Malých Ostraticiach⁸ (časť obce Ostratice, okres Partizánske). Majetok nezdedil, ale kúpil 29. novembra 1916 od obchodníka s drevom Karola Alexandra,⁹ čím sa vrátil do rodového sídla svojich predkov.¹⁰

Dolný dvor od roku 1906 vlastnil Mikuláš Semere (*Szemere*) z Budapešti.¹¹ Mikuláš sa narodil 21. apríla 1856 v Malých Ozorovciach, okres Trebišov a zomrel 19. augusta 1919 vo Viedni. Už v mladom veku bol tajomníkom na veľvyslanectvách v Paríži, Petrohrade i v Ríme. Neskôr bol politikom, cisársko-kráľovským komorníkom a spisovateľom.¹² V Súľove sa nezdržoval, správu svojho tunajšieho majetku zveril Ludovítovi Eganovi.¹³ Predmiersky obvodný notár Kazimír Treskoň v roku 1923 mal o Mikulášovi veľmi strohé informácie, vyjadril sa o ňom, že nikdy v Súľove nebol, býval v Budapešti a súľovský majetok kúpil bez toho, že by ho niekedy videl a že až po jeho smrti sa niekedy v rokoch 1920 – 1921 dozvedel domovskú príslušnosť jeho vdovy, ktorá spravovala majetok v mene maloletého syna Štefana.¹⁴ V rokoch 1918 – 1919 mal majetok Dolného dvora v prenájme Armín Politzer¹⁵ a v rokoch 1920 – 1922 Jozef Vojtech Colner (Czoll-

³ Označenia majetkov Horný a Dolný dvor vychádzajú z geografickej polohy kaštieľov v obci Súľov, keďže oba dvory mali vlastné obývané budovy – renesančné kaštiele. Názvy Horný dvor a Dolný dvor sú historickými rozlišovacími názvami používanými aj v 20. storočí. Doteraz známa najstaršia písomná zmienka o názvoch Horný dvor a Dolný dvor pochádza z roku 1619. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej ŠA ZA), Rod Akai, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1, r. 1619, č. 6.

⁴ Archív Národnej banky Slovenska (ďalej Archív NBS), Tatra banka Martin, obchodná správa v Bratislave, Veľkostatok Súľov, inv. č. 50-000-085-774. Z uvedenej plochy tvorili lesy približne 1020 ha. ŠA ZA, Štátny lesný úrad v Trenčíne (ďalej ŠLÚ TN), r. 1920, č. 144.

⁵ ŠA ZA, Slúžnovský úrad v Bytči (ďalej SÚ BY), prezidiálne písomnosti (ďalej prez.), č. 299/1921.

⁶ *Súpis miest a obcí Slovenskej republiky*. Nová Dedinka : Kele Comp, 2005, s. 137.

⁷ KEREŠOVÁ, Michaela – HOREČNÝ, Jaromír. *Súľov a jeho nemí svedkovia dávnych čias*. Žilina : Edis, 2015, s. 110.

⁸ SZLUHA, Márton. *Árva, Trencsén és Zólyom vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2006, s. 558.

⁹ Archív NBS, výpis pozemnoknižnej vložky č. 5.

¹⁰ Deziderov prastarý otec Alexander Sirmiensiš sa narodil v Súľove 28. októbra 1744 – Archív Evanjelického a. v. farského úradu v Súľove-Hradnej, matrika narodených r. 1744. Náhrobný kameň, ktorý dal Alexander zhotoviť svojmu otcovi Karolovi, sa nachádza dodnes na evanjelickom cintoríne v Súľove.

¹¹ ŠA ZA, Krajský súd Trenčín (ďalej KS TN), urbárske a komasačné spisy obce Súľov-Hradná, inv. č. 1688. Podrobnosti nadobudnutia majetku zatiaľ nie sú známe, ako vlastník pôdy v Súľove figuruje od roku 1906.

¹² *Révai Nagy lexikona az ismeretek enciklopédiája XVII. K.* Budapest, 1910, s. 490-491. [cit. 27. 2. 2019], Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/14816.htm>>, a taktiež <<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/s-A6233/szemere-miklos-szemerei-AD381/>>. Mikuláš pochádzal zo starého šľachtického rodu. NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal X. k.* Pest, 1863, s. 595-603.

¹³ Ref. 11.

¹⁴ Príslušní boli do obce Malé Ozorovce, o. Trebišov. ŠA ZA, Okresný úrad Veľká Bytča, (ďalej OÚ VB), administratívne spisy (ďalej adm.), č. 895/1923. Zdá sa až neuveriteľné, že o významnej osobnosti, akou Mikuláš Semere bol, obvodný notár nič bližšie nevedel. Notárovi neznalosť miestnych pomerov ospravedľuje skutočnosť, že sa predmierskym obvodným notárom stal až po vojne. Úrad prebral 29. novembra 1919. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 4236/1921. V úrade nahradil Mórica Rónu, ktorý opustil svoj úrad v čase prevratu, keď bol vyrabovaný. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 5547/1920.

¹⁵ ŠA ZA, SÚ v Považskej Bystrici (ďalej PB), adm., č. 507/1919 a SÚ BY, adm., č. 5767/1921. Osoba Armína Politzera v prameňoch vystupuje aj pod rodným menom Hermann.

svojomu finančnému zázemiu si mohli kúpiť pozemky v obci ešte v uhorskom období.²⁷

Armín Politzer sa narodil 2. augusta 1867 v Prosnom (časť obce Udiča, okres Považská Bystrica). V Súlove sa venoval obchodu s drevom, hospodáreniu na pôde²⁸ a prevádzkoval miestny hostinec (od roku 1892).²⁹ Zabezpečoval i menšie stavebné práce v obci, napr. v roku 1917 mu bola vyplatená odmena za postavenie dvoch mostov na vicinálnej ceste v Súlove.³⁰ Armín Politzer sa po novembrových nepokojoch v roku 1918 do Súlova vrátil i s rodinou. V roku 1928 žiadal o opätovné pridelenie výčapníckej konfesie. Z hodnotenia žiadateľa sa dozvedáme, že Armín mal dosť prudkú a vznetlivú povahu, politicky nebol aktívny, národnosť mal slovenskú, bol židovského vierovyznania, ženatý a mal tri zaopatrené deti.³¹ Armín Politzer sa niekedy po roku 1928 zo Súlova odsťahoval. V jeho dome, v ktorom mal obchod aj hostinec, v roku 1931 býval už iný majiteľ.³²

Žigmund Neufeld bol v roku 1912 zástupcom richtára.³³ Po novembrových nepokojoch sa do Hradnej vrátil, ale zakrátko odišiel³⁴ a býval v Považskej Bystrici.³⁵

V období slovenského štátu v čase prenasledovania židov nemali v obci Súlove-Hradná trvalé bydlisko žiadni občania židovského vierovyznania, ale židia prichádzali do obce hľadať útočisko kvôli pokrsteniu i úkrytu.³⁶

Dezider Súlovský bol právnikom i politikom.³⁷ Na svojom majetku v Súlove-Hradnej sa venoval predaju dreva,³⁸ ale i poľnohospodárskej produkcii.³⁹ Od 1. septembra 1919 bol správcom jeho majetkov Stanislav Máša, pochádzajúci z moravskej obce Bohutice.⁴⁰ Po vzniku Československej republiky a následne po prijatí zákonov týkajúcich sa pozemkových majetkov šľachty⁴¹ môžeme sledovať Deziderove snahy o výhodný predaj celého veľkostatku v Súlove-Hradnej. Dezider Súlovský udržiaval osobné vzťahy s Vladimírom Jesenským, ktorý v roku 1919 vykonával funkciu hlavného slúžneho Slúžnovského úradu v Bytči. S prvým známym prejavom ich dobrých vzťahov sa stretávame v januári 1919, keď sa Vladimír Jesenský ako hlavný slúžny za-

²⁷ V roku 1891 viedol vtedajší majiteľ Pavol Andaházy spor proti Žigmundovi Neufeldovi ohľadne rozdelenia lesa. KS TN, II., č. 69/1891.

²⁸ ŠA ZA, OÚ VB, adm., č. 827/1927.

²⁹ ŠA ZA, Obvodný notársky úrad v Predmieri (ďalej ONÚ Predmier), Zápisnice obecného zastupiteľstva, zápisnica z 8. októbra 1927.

³⁰ ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 4236/1921. Prvý most pred „Mičuchom“ a druhý most na „Kapitánovskom“.

³¹ Ref. 28.

³² ŠA ZA, OÚ VB, adm., č. 1522/1931.

³³ Ref. 11.

³⁴ V roku 1919 žilo v obci Súlove-Hradná len 5 židov, čo predstavuje rodinu Armína Politzera. *Soznam miest na Slovensku dla popislu ľudu z roku 1919*. Bratislava : Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, 1920, s. 124.

³⁵ V rokoch 1921 a 1922 Žigmund Neufeld žiadal o povolenie ťažby dreva vo svojich lesoch v Súlove-Hradnej. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 7293/1921 a č. 2842/1922. Neskôr začal tunajšie nehnuteľnosti predávať. Podľa kúpno predajnej zmluvy žil ešte aj v roku 1936 v Považskej Bystrici. Archív Okresného súdu v Žiline, č. d. 442/1936.

³⁶ KERESOVÁ, Michaela. Súlove – artikulárne miesto horného Považia v priebehu storočí. In DOLEŽALOVÁ, Markéta – PAVLÍKOVÁ, Lenka (zost.) „Tu stojím, inak nemôžem...“ *Reformácia od počiatku do súčasnosti*. Bratislava : Praha, 2017, s. 71-72.

³⁷ Ref. 8. Pozri aj ŠA ZA, OÚ VB, prez., č. 520/1924.

³⁸ V obchodovaní s drevom spolupracoval od roku 1917 s filiálkou Tatra banky v Bytči, ktorá hodnotila túto spoluprácu ako vysoko výnosnú. Ref. 4 – Archív NBS.

³⁹ Napr. bol výrobcom syra. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 1246/1919.

⁴⁰ ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 1/1920. ŠA ZA, Trenč. ž. I., evidencia pasov, r. 1919, škatuľa (ďalej šk.) 122.

⁴¹ Zákon č. 64/1918 Zb. z. a n. zo dňa 10. decembra 1918 o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach na Slovensku; Zákon č. 215/1919 Zb. z. a n. zo dňa 16. apríla 1919 o zabraní veľkého pozemkového majetku; Zákon č. 81/1920 Zb. z. a n. zo dňa 30. januára 1920 o prídelení zabranej pôdy a úprave právnych pomerov k nej; Zákon č. 329/1920 Zb. z. a n. zo dňa 8. apríla 1920 o prevzatí a náhrade za zabraný pozemkový majetok.

ručil za Dezidera Súľovského a odporučil županovi Trenčianskej župy, aby vyhovel jeho žiadosti o ponechanie strelných zbraní.⁴² Nepriamy dôkaz intervencie v prospech Dezidera Súľovského predstavuje nedopísaná zápisnica z jeho výsluchu, keď bol obvinený Okresným obilným inšpektorátom zo zatajovania zásob obilia. Výsluch sa konal na Slúžnovskom úrade v Bytči 5. novembra 1920.⁴³ Na existenciu „dobrých známostí“ Dezidera Súľovského poukazuje i povolenie vývozu potravín do zahraničia, ktoré mu bolo udelené 16. decembra 1920 v čase potravinovej núdze.⁴⁴ Následne 17. decembra 1920 je datovaná kúpnopredajná zmluva uzatvorená medzi Deziderom Súľovským a Tatra bankou, ktorej predal celý svoj majetok v Súľove-Hradnej.⁴⁵

Dezider Súľovský po predaji majetku v Súľove-Hradnej odišiel z územia Československej republiky a zdržiaval sa vo Viedni.⁴⁶ Z jeho konania je zrejmé, že nemal žiadny vzťah k novému štátu, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že v roku 1926 odovzdal rodové písomnosti svojich šľachtických predkov Maďarskému národnému múzeu v Budapešti.⁴⁷

Tatra banka sa venovala, podobne ako Dezider Súľovský, poľnohospodárskej výrobe i obchodu s drevom.⁴⁸ Popri správcovi Stanislavovi Mášovi banka zamestnala 1. júla 1924 Emanuela Císařovského ako nadlesného. Po prepustení Stanislava Mášu zodpovedal Emanuel Císařovský od 1. decembra 1927 nielen za lesné, ale i za poľné hospodárstvo. Napriek jeho návrhom na rozvoj a zlepšenie výnosov veľkostatku sa banka rozhodla veľkostatok predať. Pravdepodobne k tomuto rozhodnutiu prispeli výsledky vnútorného preverenia kúpy veľkostatku od Dezidera Súľovského. Zo správy Dr. Michala Horvátha z roku 1928 sa dozvedáme, že iniciátorom kúpy bol Vladimír Jesenský, bývalý hlavný slúžny Slúžnovského úradu v Bytči a vtedajší riaditeľ filiálky Tatra banky v Bytči. Kúpa i vyplatenie sa konalo v krátkom čase „na súrenie a presvedčovanie Súľovského“, pričom posudzovateľ kúpy vyhodnotil kúpu za predraženú o 1,5 milióna korún. Zároveň upozornil, že hodnota majetku bola znížená ťažkými podmienkami

⁴² Po jesenných nepokojoch v roku 1918 boli úradne odoberané zbrane, v Bytči sa odovzdávali zbrane 1. československému pešiemu pluku vo Vršoviaciach 8 poľnej stotine 28. novembra 1918. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 154/1919. Zbrane, ktoré musel Dezider Súľovský v novembri odovzdať, mu boli v decembri 1918 vrátené, avšak novým rozkazom župana č. 141/1919 bol opätovne vyzvaný na odovzdanie zbraní. Na držanie zbrane vo svojej žiadosti udal Dezider Súľovský tieto dôvody – ako majiteľ rozsiahlych nehnuteľností potreboval zbrane na osobnú ochranu a na reguláciu premnožených diviakov. Župan jeho žiadosti vyhovel. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 155/1919.

⁴³ Nie sú známe skutočné dôvody, prečo sa vo vyšetrovaní nepokračovalo. Z neúplnej zápisnice samozrejme nie je vyhotovený spis. Zápisnica sa zachovala ako druhotne použitý papier pre úplne iné podanie. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 5917/1920.

⁴⁴ Hospodársky úrad pre Slovensko v Bratislave 16. decembra 1920 povolil Deziderovi Súľovskému vyviezť do Grazu (Štajerského Hradca) v Rakúsku 150 kg múky, 25 kg pohánky, 25 kg jačmeňa, 1 šunka = približne 10 kg, 5 kg slaniny, 10 kg masla čerstvého alebo prevareného, 10 kg marmelády, 10 litrov malinovej šťavy a 100 ks vajec. Vývoznú povolenie mu mala vydať Komisia pre zahraničný obchod v Bratislave. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 4835/1920. Povolenie neuvádza dôvody kladného vybavenia žiadosti ani dôvody žiadateľa. Z Grazu pochádzala Deziderova manželka. ŠA ZA, OÚ VB, prez., č. 520/1924.

⁴⁵ Ref. 4 – Archív NBS, zmluvu schválil Štátny pozemkový úrad v Prahe 22. decembra 1920.

⁴⁶ Ref. 11. Zo Súľova do Viedne cestoval viackrát v priebehu roka 1920 i začiatkom roku 1921. ŠA ZA, Trenč. ž. I, evidencia pasov, r. 1920 – 1921, šk. 123 a 138.

⁴⁷ Dnes je fond Rodový archív rodu Súľovský-Sirmiensi uložený v Národnom archíve v Budapešti o objeme 2,40 bm. BAKÁCS, István - DÁVID, Lászlóné. *P szekció: Kisebb családi és személyi fondok, 2. kotet. P 646 Szulyovszky-Sirmiensi család, s. 435*. Dostupné na internete: <https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_LevLelt_47/?pg=435&layout=s>[cit. 3. 3. 2019].

⁴⁸ Napr. v novembri v roku 1921 žiadala Tatra banka o povolenie výrubu približne 15,15 ha lesa, v tomto roku vysadili rovnakú plochu mladými stromčekmi. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 1368/1922 pozri aj ŠA ZA, ŠLÚ TN, r. 1922, č. 93. Vo februári i v máji 1921 sa banka sťažovala na neschodnosť jedinej cesty vedúcej zo Súľova do Predmiera kvôli predmierskemu mlynárovi, ktorý neudržiaval brehy mlynskeho náhonu a voda sa vylievala. Cestou využívala Tatra banka na prepravu dreva zo Súľova na železničnú stanicu. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 1803/1922.

Štátneho pozemkového úradu – 15% z územia pripadlo štátu, len 142 ha bolo voľných a zvyšok majetku mala banka odovzdať štátu po 20 rokoch. Predajca Dezider Súľovský bol opísaný ako „mazaný“ človek. Bývalý riaditeľ Vladimír Jesenský obhajoval kúpu faktom, že v čase kúpy banka disponovala veľkým finančným kapitálom peňazí, ktorý potrebovala investovať do nehnuteľností a za opodstatnením kúpy si stál. V roku 1928 ďalej banka zisťovala mieru korupcie svojich zamestnancov, a to vo forme nedovoleného poľovania v revíroch v Súľove-Hradnej, využívania letného bytu Tatra banky v obci a poskytovania naturálií z veľkostatku zamestnancom banky v Bytči.⁴⁹ Tatra banka svoj veľkostatok v Súľove Hradnej predala 29. marca 1933 Vincentovi Mičurovi, ktorý v Súľove-Hradnej pracoval od roku 1929 ako správca⁵⁰ pod dozorom Emanuela Císařovského.⁵¹

Domáce obyvateľstvo

Už v polovici roku 1919 prejavilo 17 miestnych obyvateľov záujem o pôdu Mikuláša Semeryho. Obrátili sa na hlavného slúžneho so sťažnosťou na nájomcu veľkého semerovského majetku Armína Politzera, ktorý, podľa sťažovateľov, mal dostatok svojich pozemkov a nestačil poriadne obhospodarovať prenajatý majetok. A na druhej strane ostatní občania mali len po niekoľko meríc majetku, preto žiadali hlavného slúžneho, aby v tejto veci zakročil.⁵² Táto záležitosť sa riešila až v apríli 1921. Slúžnovský úrad nariadil, aby v každej obci bol zriadený poľnohospodársky obecný výbor. Hlavnou úlohou výboru bolo zabezpečiť, aby všetky pozemky boli vhodným spôsobom obhospodarované. Z tohto dôvodu mal poľnohospodársky výbor právomoc opustené alebo z rôznych príčin neobrobené pozemky odovzdať roľníkom do nájmu.⁵³ Nemáme bližšie informácie, akým spôsobom došlo k zmene nájomcu majetkov Dolného dvora. Isté je, že v polovici roku 1921 už polia semerovského majetku užívali miestni obyvatelia. Veľkým problémom však zostali lesy patriace k Dolnému dvoru o výmere 85 ha, pretože majiteľ nezaobstaral ich hájenie a vtedajší nájomca majetku Jozef Vojtech Colner sa v Súľove zdržiaval len sporadicky. Na podnet Tatra banky sa začalo vyšetrovanie rozkrádania lesov obyvateľmi okolitých obcí. Keďže nedošlo k navrhovaným opatreniam Štátneho lesného úradu, nariadením trenčianskeho župana bola správa lesov Dolného dvora zverená Tatra banke.⁵⁴

V roku 1921 bola veľmi slabá úroda spôsobená neobvyčajnými horúčavami a suchom, čo sa odzrkadlilo i na množstve sena („ani seno sa nevrátilo“). Z tohto dôvodu protestovalo 21 obyvateľov obce proti predpísanému množstvu obilia určenému na odovzdanie. V sťažnosti uviedli, že kvôli slabej úrode budú oni sami pri siatí odkázani

⁴⁹ Ref. 4 - Archív NBS.

⁵⁰ Vincent Mičura sa narodil 11. apríla 1900 v obci Zárieč-Keblov, časť obce Svederník, okres Žilina. Ref. 7, s. 112. Vincent Mičura bol synovcom JUDr. Martina Mičuru, ktorý bol v rokoch 1920 – 1922 ministrom Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska. Dostupné na internete: <http://www.monografia.sk/?page_id=1408> [cit. 3. 3. 2019].

⁵¹ Ref. 4 - Archív NBS. Po predaji veľkostatku sa Emanuel Císařovský zamestnal v Starom Měste u Uherského Hradišta na Morave.

⁵² ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 5767/1921. 1 merica ako plošná miera predstavovala približne 918 štvorcových metrov.

⁵³ Ref. 52, č. 2940/1921. Obecný poľnohospodársky výbor tvorili členovia zložení zo starostu, 1 člena obecného výboru a z dvoch roľníkov.

⁵⁴ Ref. 52, č. 5901/1921. Až od roku 1927 má Dolný dvor vlastného lesného správcu Rudolfa Dóciho (Dóczy), ktorý sa narodil 5. novembra 1897 v obci Preseľany (okres Topoľčany). ŠA ZA, ZCM, Rím.-kat. farský úrad v Súľove-Hradnej, rodná matrika, r. 1927. ŠA ZA, ONÚ Predmier, Zápisnice obecného zastupiteľstva, zápisnica z 21. marca 1939.

na pomoc štátu a že predpísanou dávkou majú odovzdať pšenicu a raž, čo nebude možné, keďže v obci sa sialo málo oziminy. Z uvedených predpísaných dávok sa dozvedáme, že len niekoľko miestnych obyvateľov hospodárilo na väčších plochách pozemkov. Armín Politzer mal najvyššiu predpísanú dávku, mal odovzdať až 7q a 50 kg (1 q = 100 kg), 4 q a 60 kg mal odovzdať miestny katolícky kňaz a ďalší piati obyvatelia do 3 metrických centov, ostatní sťažovatelia len okolo 100 kg obilia.⁵⁵

Zvyšní obyvatelia vlastnili polia s plochou 2 – 4 merice, k tomu drevený dom (pozostávajúci z 1 – 2 izieb) a 1 – 2 úžitkové zvieratá.⁵⁶ V novembri 1921 bolo z celkového počtu 797 obyvateľov až 472 odkázaných na štátne zásobovanie. Pre 448 obyvateľov zásobovanie sprostredkovala obec, pre 19 potravinový spolok v Bytči a pre piatich železničiarov konzum v Žiline.⁵⁷ Dodávanie potravín do jednotlivých obcí bolo zverené obchodníkom, ktorých určil slúžnovský úrad.⁵⁸

Mnohí obyvatelia obce pracovali ako nádenníci na miestnom veľkostatku. Plat za oranie so záprahom volov pre orača a pohoniča bol vo výške 40 – 50 korún na deň so stravou, za oranie 1 párom koní 120 korún na deň so stravou, práca trvala od pol siedmej hodiny ráno do šiestej až siedmej hodiny večer.⁵⁹ Tatra banka v roku 1926 vyplácala bírešom 250 korún za štvrtrok (po odpočítaní 25 korún na nemocenské poistenie). Bíreš pri koňoch zarobil 300 korún. Ročný deputát bíreša pozostával zo 16 meríc obilia (žito, pšenica, jačmeň), 1 merice strukovín, 6 litrov petroleja, 6 fúr dreva („klesniny“ – konáre z osekaných kmeňov stromov) a 2100 štvorcových metrov pôdy na výsadbu zemiakov. Manželky bírešov zarobili denne 5 korún. Sluhovia pri ovciach k rovnakému deputátu, ako mali bíreši, dostávali ešte 2 litre mlieka denne a 100 korún mesačne. Zmluvní nádenníci mali plat 8 korún denne, z nich 50 halierov bolo určených na nemocenské poistenie. Ich deputát za 6 týždňov tvorilo 35 kg múky (25 kg jačmennej a 10 kg ražnej), 7,5 kg hrachu, 1,5 kg soli, 1,5 kg sadla, 15 kg zemiakov a 0,5 l octu. Na celú sezónu mali v držbe 1050 štvorcových metrov pôdy na výsadbu zemiakov a 2 fúry dreva. Ženy s rovnakým deputátom zarobili 4,40 korún denne, z čoho sa odvádza 25 halierov na nemocenské poistenie.⁶⁰

Na zaobstaranie si živobytia iným spôsobom ako hospodárením na pozemkoch veľa možností nebolo. Prehľad živnostníkov v obci v roku 1921 uvádza v Súľove len 1 krčmára (Štefan Šefara prevádzkoval hostinec a trafiku), ďalší živnostníci – kolár i mlynár – neboli miestni obyvatelia a v Hradnej bol tiež len jeden krčmár Štefan Boško.⁶¹

⁵⁵ Ref. 52, č. 9876/1921.

⁵⁶ Údaje vychádzajú zo zápisníc o majetkových pomeroch rodín nezvestných vojakov pochádzajúcich z obce Súľov-Hradná. Stav ich majetku sa zisťoval kvôli úhradám súdnych výdavkov za vyhlásenie ich príbuzného za mŕtveho. ŠA ZA, KSTN, skupina M, vyhlásení za mŕtvych, napr. č. M III a 169/1924-174/1924.

⁵⁷ Ref. 52, č. 870/1922.

⁵⁸ Obyvateľom Súľova-Hradnej túto službu poskytoval Štefan Gašo, obchodník zo susednej obce Jablonového. Ref. 52, č. 5452/1921 a 8325/1921.

⁵⁹ Ref. 52, č. 2940/1921. Pre lepšiu predstavu o hodnote zárobku uvádzame dostupné ceny tovarov. Nakoľko z tohto obdobia nemáme k dispozícii miestne ceny tovaru v obchodoch, uvádzame údaje o cenách tovaru v miestnych krčmách – v roku 1921 stála 1 fľaška piva 2 koruny a 50 halierov, 1 fľaška tokajského vína 16 korún a 1 fľaška sladkej sódy 1,60. Ref. 52, č. 3920/1921.

⁶⁰ ŠA ZA, OÚ VB, prez., č. 307/1926. Tatra banka nemusela poskytovať týmto zamestnancom ubytovanie, pretože všetci boli miestni a bývali vo vlastných domoch. Sociálne pomery poľnohospodárskych robotníkov v okrese boli zisťované i na majeroch v Kotešovej, Hričovskom Podhradí a v Bytči. Podnetom preverovania životných podmienok pracujúcich na veľkostatkoch bol článok „Najúbohejší proletariát – zemélské robotníctvo“ uverejnený v časopise Slovenské slovo č. 12. Okrem zárobku a ubytovacích podmienok bola overovaná i hygienická stránka zamestnancov veľkostatkov, z hľadiska ktorej bolo obyvateľstvo v Súľove-Hradnej kladne hodnotené.

⁶¹ Ref. 52, č. 3602/1921. V roku 1924 k nim pribudol Ondrej Blaško, keď ako vojnový invalid kvôli zníženej práceschopnosti dostal povolenie na prevádzku malého obchodu so zmiešaným tovarom. ŠA ZA, OÚ VB, adm., č. 4670/1924.

Niektoré rodiny riešili núdznu situáciu tak, že dávali svoje staršie deti do služieb bohatším rodinám. Zachovali sa dva prípady, ktoré v súvislosti so služobníckou prácou u Armína Politzera riešil slúžnovský úrad. V prvom prípade Armín Politzer až na zákrok úradu vyplatil celú dohodnutú odmenu za prácu.⁶² V druhom prípade četníci zadržali 11-ročné dievča zo Súlova, ktoré Armín Politzer obvinil, že svojvoľne opustilo službu u neho. Vyšetrením prípadu vysvitlo, že dohoda medzi dotýčnými nebola ešte uzatvorená a že dievča chcelo ísť pracovať do Čiech.⁶³

Ani práca v Čechách nebola vždy vhodne zaplatená. Napr. vdova po nezvestnom vojakovi zo Súlova pracovala v Čechách už od roku 1921, kde sa živila navliekaním korálikov. Pracovala bezplatne, pretože hodnota jej práce sa rovnala cene za bývanie a stravu pre ňu a jej syna.⁶⁴ Preto viacerí miestni obyvatelia odchádzali i do vzdialenejších krajín napr. do Nemecka,⁶⁵ ale i do Ameriky.⁶⁶

Ak sa miestnym ľuďom podarilo nadobudnúť dostatok finančných prostriedkov, investovali ich do kúpy pôdy vo svojom rodisku. Pozemky kupovali od Tatra banky, napr. v rokoch 1925 – 1927.⁶⁷ Aj v súvislosti s komasáciou v obci sa miestni obyvatelia v roku 1926 dostali k pôde určenej na pridel.⁶⁸ V plnej miere využili príležitosť získať pôdu v roku 1930, keď Štefan Semere, syn nebohého Mikuláša, z Budapešti rozpredal celý svoj majetok (Dolný dvor), spoločnou kúpnopredajnou zmluvou majetok predal 112 fyzickým osobám a jednej právnickej osobe.⁶⁹ Taktiež vlastník Horného dvora Vincent Mičura, keďže kvôli obchodovaniu s drevom boli pre neho lesy dôležitejšie, umožňoval kúpu poľnohospodárskej pôdy.⁷⁰

Záver

Odkupovaním veľkostatkov v obci Súľov-Hradná v 30. rokoch 20. storočia končí ich existencia a pôda bývalých zemepánov sa dostáva do rúk tých domácich obyvateľov, ktorí mali finančný kapitál na jej kúpu. Touto zmenou voľná a stáročia nezastavaná plocha v intraviláne obce zástavbou rodinných domov nových vlastníkov mení celkom svoju tvár. Najmarkantnejšie sa zmena „výzoru“ dotkla centra obce, kde ešte v roku 1929 stáli iba dva kaštiele, jedna kúria (s príslušími hospodárskymi budovami), dva kostoly, dve fary a dve školy.⁷¹

⁶² Ref. 52, č. 1111/1921.

⁶³ Ref. 52, č. 3002/1921.

⁶⁴ ŠA ZA, KS TN, skupina M – vyhlásení za mŕtvych, č. M III a 38/1924.

⁶⁵ Ref. 52, č. 2080/1921. Sprostredkovateľom mal byť istý Pavlík z Vrchteplej, okres Považská Bystrica.

⁶⁶ Napr. Štefan Kocian cestoval do Severnej Ameriky dvakrát v priebehu roka 1920. ŠA ZA, Trenč. ž. l., evidencia pasov z roku 1920, šk. 144.

⁶⁷ Ref. 4 – Archív NBS. Archív Okresného súdu v Žiline, č. d. 1242/1927.

⁶⁸ Ref. 4 – Archív NBS a ref. 11. Už v roku 1921 sa prihlásili štyria obyvatelia obce na pridel zabranej pôdy určenej na stavenie. ŠA ZA, SÚ BY, adm., č. 1045/1921.

⁶⁹ Archív Okresného súdu v Žiline, č. d. 1799/1930.

⁷⁰ Ref. 69, č. d. 1906/1937. Pozemky v Hradnej predávala Vincentova manželka.

⁷¹ Ref. 7, s.119.

PROTIŠTÁTNA LETÁKOVÁ ČINNOSŤ V OKRESE MARTIN V OBDOBÍ SLOVENSKEHO ŠTÁTU (1939 – 1945)¹

JÁN ŽUCHA

ŽUCHA, Ján. The Anti-State Leaflet Activity in the Martin District during the Existence of the Slovak State (1939 – 1945). In *Archívny almanach*, 2019, vol II., p. 78-89.

The study deals with the distribution of anti-state leaflets and campaigning printed materials in the Martin District in the period of the Slovak state in 1939 – 1945. In the study, the reasons for distribution of such printed materials are discussed, the political and apolitical groups as well as the individuals that stood behind this illegal activity are presented and, of course, the consequences that such persons had to face in the case of detection are explained. They included mainly persecution, permanent police surveillance or a restriction of a personal freedom.

Keywords: leaflet, the Communist Party, the Martin District

PhDr. Ján Žucha, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin, 038 04 Bystrička 155

Po Mnichovskej dohode, ktorá mala za následok rozpad Československej republiky a vznik samostatného Slovenského štátu 14. marca 1939 ako satelitu hitlerovského Nemecka sa začína s postupným upevňovaním moci ľudáckeho režimu vo všetkých oblastiach spoločenského života. Vzniká autonómna vláda s monopolným postavením jednej politickej strany, a to Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ), ktorá pristúpila k postupnej likvidácii opozície, teda všetkých politických strán, ktoré pôsobili počas existencie prvej republiky.

Celkový vývoj situácie mal za následok to, že sa začali ku slovu hlásiť rôzne politické ale aj apolitické zoskupenia, ktoré ostro vyjadrovali svoj nesúhlas s vtedajšou mocou. Nakoľko však takáto činnosť bola protizákonná, a dokonca často charakterizovaná ako rozvratná, boli šíritelia protištátnych hesiel bezpečnostným aparátom prenasledovaní a v prípade zadržania dodaní do súdnej väzby. Aby sa predišlo prípadnému odhaleniu šíriteľov a propagátorov týchto hesiel, bola ich činnosť vykonávaná tajne, teda neverejným vystupovaním a to hlavne cyklickým šírením rôznych letákov, plagátov a brožúr s textom, ktorý bol namierený proti vtedajšiemu ľudáckemu režimu, proti vládnym činiteľom a proti tzv. nemeckej ochrane samostatnej Slovenskej republiky. Ako sa uvádza vo vyhláske Prezídia Ministerstva vnútra v Bratislave zo dňa

¹ Texty letákov použitých v štúdiu sú opisy, či už z ich zachovaných originálov, ktoré boli súčasťou správ žandárskych staníc z jednotlivých obvodov zasielaných na Okresný úrad v Martine (1923 – 1945), alebo v prípade nezachovania originálneho letáka, bola kópia jeho doslovného textu súčasťou spisu.

S prácou organizácie „Revolučná mládež Slovenska“ súvisela aj činnosť tajnej komunistickkej tlačiarne v Turanoch. Jej vedúcim bol Štefan Hromek, typograf českej národnosti. Činnosť tlačiarne sa ale podarilo v priebehu júna roku 1939 odhaliť, pričom bolo zatknutých 14 osôb.⁹ Zo spolupráce s organizáciou bolo obvinených niekoľko študentov a robotníkov z Martina, Vrútok, Priekopy a Turian. Podľa rozhodnutia Štátneho zastupiteľstva v Ružomberku z októbra 1939 boli obvinení zo združovania sa v štátu nepriateľskom spolku, z členstva alebo podpory tajnej protištátnej komunistickej organizácie a zo šírenia tajných protištátnych letákov a plagátov rôzneho druhu, takže verejne poburovali proti štátu, proti jeho vzniku a proti jeho samostatnosti. Keďže touto svojou činnosťou vzbudili obavu, že by boli prekážkou pri budovaní Slovenského štátu, prokurátor navrhol, aby boli určitú dobu pod policajným dozorom.¹⁰

Odhalenie tajnej komunistickej tlačiarne v Turanoch spustilo aj vlnu domových prehliadok u bývalých komunistických činovníkov. Razia sa koncom júla uskutočnila aj v obci Mošovce, kde podľa správy miestnej žandárskej stanice boli preverovaní štyria bývalí členovia komunistickej strany. U dvoch z nich neboli objavené žiadne letáky ani plagáty, ktoré by bolo možné spájať s akoukoľvek protištátnou činnosťou. U ďalších dvoch, konkrétne u Jána Turanca a Františka Mizeru, sa však už našlo niekoľko protištátnych tlačív. U Jána Turanca to bolo sedem letákov s nadpisom „Československý pionier“, ktoré údajne našiel jeho 12-ročný syn pohodené pri ceste. Okrem toho bol u neho nájdený aj leták s názvom „*Dedictvo otcov zachovaj nám pane*“. Tento leták, ako tvrdil sám Turanec, našiel na krajinskej hradskej vedúcej z Mošoviec do Karlovej asi kilometer severne od obce Mošovce. Vložil si ho do vrečka kabáta a tam ho zabudol. U Františka Mizeru bol zas v jeho kabáte nájdený leták s nápisom „*Slovenské desatoro*“. Tvrdil, že leták mu na okno kuchyne položil neznámy páchatel.¹¹ Voči obom obvineným bolo začaté trestné konanie na Okresnom súde v Martine pre neodovzdanie a prechovávanie protištátnych letákov.¹²

Výber obce Mošovce na vykonanie razie nebol náhodný. S prípadom rozširovania komunistických protištátnych letákov sa tu zaoberali už na začiatku júna. V noci z 10. na 11. júna v obci rozširoval neznámy páchatel letáky s nadpisom: „*Znamená koniec československej demokracie, koniec demokracie vôbec?!*“. Text letáku napísaný na štyroch stranách bol páchatelom umiestnený cez otvorené okná alebo dvere do štyroch miestnych domov. Dotknutí obyvatelia podozrivé letáky odovzdali na miestnu žandársku stanicu, s tvrdením, že nevedia kto v noci letáky roznášal, nakoľko nič podozrivé nepočuli a letáky ani nečítali, pretože boli nečitateľné.¹³

Protištátna činnosť sa však nevymedzovala len na rozširovanie rôznych agitačných letákov, ale aj na rozširovanie, písanie a kreslenie rôznych protištátnych hesiel na verejné priestranstvá. Podobný prípad sa stal na prelome mája a júna v obci Priekopa, časti Nová kolónia. Ráno 1. júna príslušníci Žandárskej stanice vo Vrútkach objavili protištátne heslá a vyobrazenia na cestách, chodníkoch, plotoch a stenách

⁹ Ref. 7.

¹⁰ ŠA ZA pA MT, OÚ MT 1923 – 1945, prez. II. Agenda, inv. č. 814, 1939, šk. 62, Sledovanie študentov obvinených z protištátnej činnosti.

¹¹ Ref. 7.

¹² ŠA ZA pA MT, OÚ MT 1923 – 1945, prez. II. Agenda, inv. č. 825, 1939, šk. 64, Rozširovanie komunistických letákov v Mošovciach.

¹³ ŠA ZA pA MT, OÚ MT 1923 – 1945, adm., II. Agenda, inv. č. 2003, 1939, šk. 247, Rozširovanie protištátnych letákov v Mošovciach.

verejnou zosmiešniť a vyhlásiť za nepriateľa a škodcu národa. Takéhoto divadla sa mali dokonca v civilnom oblečení zúčastniť aj členovia Hlinkovej mládeže. Pri odvádzaní obvineného mali vykrikovať aj rôzne heslá, ako napríklad: „*Chudoba nemá nič, Vy máte veľa, ste škodcom národa*“ a podobne.¹⁹

Bolo však nutné najskôr vypracovať zoznamy osôb nespoľahlivých a pre činnosť štátu nebezpečných. Súpisy sa vykonávali aj na jednotlivých žandárskych staniach martinského okresu. Najviac osôb podozrivých z protištátnej činnosti sa nachádzalo v obvode Žandárskej stanice vo Vrútkach. V dvoch zoznamoch pochádzajúcich zo septembra a októbra 1940 bolo uvedených celkovo 32 mien. Vo väčšine prípadov sa jednalo o bývalých funkcionárov, členov alebo sympatizantov komunistickej strany. Približne polovičný počet mien obsahoval zoznam spísaný príslušníkmi Žandárskej stanice v Sučanoch. Jeho súčasťou bolo 14 mien. Boli medzi nimi aj správca miestnej pily Samuel Kraus a dokonca miestny evanjelický a. v. farár Vojtech Hruška. Zoznam, ktorý pochádzal zo Žandárskej stanice v Mošovciach zase obsahoval šesť mien. Išlo o osoby, ktoré sa hlásali k československej ideii. Päť osôb obvinených z komunistickej a protištátnej činnosti a taktiež z rozširovania nepravdivých správ bolo uvedených v zozname, ktorý pochádzal zo Žandárskej stanice v Slovenskom Pravne. Z paktovania s komunistami tu bol obvinený aj miestny učiteľ Štefan Hnát. Pekársky majster Anton Holas, ktorý pochádzal z Kláštora pod Znievom a bol obvinený z protištátneho zmýšľania, sa ako jediný nachádzal na zozname protištátnych živlov, ktorý vypracovali príslušníci miestnej žandárskej stanice. Ďalšie žandárske stanice, a to v Turčianskych Tepliciach, Necpaloch a Príbovciach nehlásili žiadnu činnosť nepriateľov štátu v ich obvode.²⁰

Dôvod na vykonanie domovej prehliadky u osôb vyššie uvedených žandárskych zoznamov sa naskytl už koncom novembra 1940, keď sa podľa správy Ústredne štátnej bezpečnosti v Bratislave na Slovensku objavil leták s komunistickým obsahom a nadpisom: „*Priklincujte k stĺpu potupy a hanby terajší Tuko-Machovský režim*“. A rukou dopísaný dodatok: „*Preč s vládou krvavého teroru! Prepustte politických väzňov! Nech žije vláda ľudu! Nech žije SSSR!*“²¹ Pri domových prehliadkach sa okrem príslušníkov miestnych žandárskych zborov ako výpomoc zúčastnili aj miestni gardisti. U Antona Holasa v Kláštore pod Znievom bol prítomný aj samotný veliteľ miestnej Hlinkovej gardy Kornel Ďurana. Pátranie po vyššie uvedenom letáku v okrese bolo aj tak neúspešné.

V mesiaci november sa však našli letáky protištátneho obsahu (pravdepodobne nie komunistického) v obvode obce Sučany. Išlo o letáky rôznych veľkostí, napísaných na písacom stroji fialovým atramentom a dvojakým textom. Prvý text znel: „*Proklamácia. Za republiku Československú hanba zradcom. Na zdar.*“ Druhý text bol rovnaký, s tým rozdielom, že chýbalo slovo proklamácia. Letáky sa rozširovali tak, že ich páchatelia pripieňovali na stĺpy elektrického a telefónneho vedenia a na dvere budovy miestneho potravného družstva. Letáky najskôr spozoroval člen miestnej Hlinkovej gardy Viliam Bukovský zo Sučian. Následne svoj objav nahlásil na miestnu žandársku stanicu, kde sa v tom období nachádzaj aj okresný žandársky veliteľ Ján Sládek, ktorý bol práve v obci

¹⁹ ŠA ZA pA MT, OÚ MT 1923 – 1945, prez. II. Agenda, i. č. 839, 1940, šk. 65, Prevádzanie domových prehliadok u osôb nespoľahlivých a štátu nebezpečných.

²⁰ Ref. 19.

²¹ ŠA ZA pA MT, OÚ MT 1923 – 1945, prez. II. Agenda, inv. č. 847, 1940, šk. 65, Rozširovanie protištátnych letákov.

Obsahovo zdôrazňoval, že slovenský národ nemá žiadnu politickú, národnú a ani kultúrnu samostatnosť a taktiež, že hospodársky život Slovenska je v neslovenských rukách.³³ Až do decembra 1943 bolo takto po okrese doručených celkovo sedem čísel letáku „*Hlas národa*“. V jednotlivých číslach boli zosmiešňovaní vládni činitelia Slovenského štátu, bola vyjadrená nespokojnosť slovenského ľudu so štátnym zriadením, v ktorom žili, texty hanobili prezidenta republiky, vysvetľovali vtedajšiu vojnovú situáciu, a to v tom zmysle, že porážka mocností osi je neodvratná, venoval sa aj opisom života na Slovensku, ale aj aktuálnemu daniu na jednotlivých vojnových frontoch, príchodu britských a amerických vojsk na európsku pôdu, pádu fašizmu v Taliansku atď. Do veľkej miery sa venoval obhajovaniu režimu bývalej Československej republiky, ako aj jeho vládnych činiteľov na čele s prezidentom dr. Eduardom Benešom. Posledné číslo letáku bolo venované 26. výročiu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a hlavne úspechom a víťazstvám Červenej armády na východnom fronte.

Leták, ktorý pripomínal 25. výročie vzniku Československej republiky bol doručený Škôldozornému úradu v Martine, riaditeľstvu Štátneho slovenského gymnázia v Martine, Rímsko-katolíckemu farskému úradu v Martine, riaditeľstvu Štátnej meštianskej školy chlapčenskej v Martine a riaditeľstvu Štátnej meštianskej školy dievčenskej v Martine. Text letáku bol jednoduchý. V hornej časti bol zobrazený dátum 28. 10. 1918 a rok 1943. Pod nimi text: „*Nech žije Československá republika*“ a v spodnej časti zase veta v dvoch riadkoch: „*Buď pripravený a pamätaj: PRAVDA VÍŤAZÍ.*“³⁴

Jozefovi Cígerovi Hronskému ako správcovi Matice Slovenskej a dr. Silvestrovi Jungovi, ako rímskokatolíckemu dekanovi z Turčianskeho Michala boli v novembri 1943 doručené obálky, v ktorých sa nachádzal protištátny leták s nadpisom: „*Ohlas – Noviny Bratstva slobody na odhalenie utajenej pravdy.*“ Obsah letáku bol orientovaný silne protinemecky. Vyjadroval sa hlavne k vtedajšej ekonomickej situácii na Slovensku, ktoré bolo roky zneužívané nacistickým Nemeckom, odsudzoval prísluhovačov režimu, ktorí ho využívali na vlastné obohatenie, venoval sa aj kritike HSLS a ľudáckeho režimu vôbec. Súčasťou bol aj text, ktorý zdôrazňoval vieru v čo najskoršie ukončenie vojny, o čom podľa pisateľov svedčil aj postupný úpadok moci Nemecka aj jeho spojencov.³⁵

O rozširovanie letáku, ktorý štváľ proti Čechom a vyzýval k pripojeniu Slovenska k Maďarsku sa zaslúžili Viliam Jesenský a Jozef Mórica z Vrútok.³⁶ Druhý menovaný ukázal leták v hostinci Štefana Zimaňa vo Vrútkach rušňovodičovi Júliusovi Plackovi, ktorý mu však leták vrátil a na druhý deň túto skutočnosť oznámil na miestnu žandársku stanicu. Okamžite bola u Jozefa Mórica vykonaná domová prehliadka a bol u neho nájdený jeden protištátny leták, ktorý údajne dostal od Viliama Jesenského. Ten to však poprel. Po tomto odhalení sa ale do vyšetrovania zapojili aj detektívi Ústredne štátnej bezpečnosti v Bratislave a vykonali domovú prehliadku aj u Viliama Jesenského. V jeho byte boli zhabané viaceré písomnosti, medzi nimi aj koncept prosby,

³³ Ref. 30, Rozširovanie protištátneho letáku „Hlas národa“ v Martine.

³⁴ Ref. 30, Rozširovanie letákov pri príležitosti osláv vzniku ČSR 28. októbra.

³⁵ Ref. 30, Rozširovanie protištátneho letáku „Ohlas“ v Martine.

³⁶ Leták bol napísaný v slovenčine. Nadpis znel: „Čítaj a daj ďalej. Z ruky do ruky, Z domu do domu. Z dediny do dediny.“ Za ním nasledovalo oslovenie: „Slováci Slovenky.“ Následne bol text na konci, ktorého bolo uvedené: „Hviezdo nebeská, Pani anjelská, Ó patrónka naša uhorská.“

*vybojuje partyzán! Už ti prihára!*⁴² Letáky boli zabalené v úradnej modrej obálke a boli doručené vlakom, ktorý išiel po trase Prešov – Žilina.

V marci roku 1945 bol vo Vrútkach rozširovaný propagačný protištátny leták s názvom „*Hlas Slovenska*“. Dialo sa tak za výraznej pomoci Alexandra Vašinu, miestneho predajcu novín na železničnej stanici. Prvých približne 50 kusov letákov mu bolo doručených z Bratislavy 9. marca. Nasledujúci deň ich rozdal pri predaji spoločne s novinami neznámym kupujúcim, preto voči nemu začal Okresný súd v Martine trestné konanie pre rozširovanie protištátnej tlače. Aj napriek tomu približne o dva týždne obdržal opäť od neznámeho páchatela z Bratislavy ďalších približne 50 kusov rovnakých letákov. Obsah dvojstranového letáku bol štvavý proti Nemecku a nemeckej armáde, ktorá spôsobila obrovské škody na našom území. Ostro kritizoval prezidenta dr. Jozefa Tisa, ktorý povolal nemeckú armádu na potlačenie národného povstania a kritizoval sovietske vojská, za neposkytnutie včasnej pomoci povstalcom. Okrem toho vyzdvihoval význam vzniku Československej republiky a jeho autor (popríklad autori) sa zamýšľali aj nad povelovou spoluprácou s víťaznými mocnosťami.⁴³

Záver

Rozširovanie protištátnych letákov a agitačných tlačív naplno prebiehalo aj okrese Martin už od prvých mesiacov existencie ľudáckeho Slovenského štátu. Podľa obsahu ich môžeme rozdeliť do troch skupín. Prvou najsilnejšou boli letáky rozširované členmi alebo sympatizantami rozpustenej komunistickej strany. V nich sa pravidelne objavovali kritické ohlasy na vtedajšiu politickú situáciu na Slovensku, nevyhýbali sa kritike vládnych činiteľov a taktiež samotného prezidenta republiky a zároveň žiadali a vyzývali na pomoc Sovietsky zväz, priamo jeho vodcu Jozefa Vissarionoviča Stalina. Verili v oslobodenie krajiny spod útlaku nacistického Nemecka, ktoré mali zaistiť vojská Červenej armády. Vyzývali nebojovať proti ruským bratom na východnom fronte a taktiež robotníkov a roľníkov k sabotovaniu svojej výroby a produkcie pre Nemecko. Druhou najrozšírenejšou skupinou boli protištátne letáky, ktoré hlásali obnovu spoločného štátu Čechov a Slovákov a obhajovali režim bývalej Československej republiky. Poslednou skupinou, ktorá sa v okrese objavila, boli letáky sympatizujúce s Maďarskom a žiadajúce vytvorenie veľkého Uhorska. Okrem agitácie však ich význam spočíval aj v informovanosti obyvateľstva napríklad o dianí na jednotlivých frontoch, o víťazstvách spojeneckých vojsk a vôbec o takých témach, ktoré boli pre stabilitu ľudáckeho režimu, ovládajúceho vtedajšiu spoločnosť, neprípustné a hlavne nebezpečné. Letáky vytvárali a rozširovali nielen miestne „protištátne živly“, ale do okresu sa dostávali aj z iných miest prostredníctvom pošty a hlavne železničnej dopravy, nakoľko mesto Vrútky bolo významným železničným uzlom už v období prvej Slovenskej republiky. Význam vytvárania a rozširovania protištátnych letákov nie je možné poprieť, nakoľko dávali jasne na vedomie, že viera v oslobodenie spod útlaku nepriateľa bola v mysliach obyvateľstva stále aktuálna a stále živá.

⁴² Ref. 39, Rozširovanie protištátneho letáku v Turčianskych Tepliaciach.

⁴³ ŠA ZA pA MT, OÚ MT 1923 – 1945, prez. II. Agenda, inv. č. 925, 1945, šk. 73, Rozširovanie protištátneho letáku „Hlas Slovenska“ vo Vrútkach.

LITERATÚRA

RECENZIE A ANOTÁCIE

DASTON, Lorraine (ed.). *Science in the Archives : past, presents, futures*. Chicago – London : The University of Chicago Press, 2017, 397 s. ISBN- 13: 978- 0- 226- 43253- 3 (e-book)

Zamysleli ste sa niekedy nad otázkou: Čo je to archív a komu má slúžiť? Pre archivárov a historikov na prvý pohľad možno ľahká odpoveď – archív dokumentuje minulosť a slúži ľuďom, ktorí chcú túto minulosť odhaľovať. Vedecká pracovná skupina s názvom *Archives of Sciences*, ktorá zasadala v lete 2013 a 2014 na *Inštitúte Maxa Plancka pre dejiny vedy* v Berlíne však túto problematiku rozpracovala z rôznych uhlov pohľadov viacerých vedeckých disciplín, s dôrazom na minulosť, súčasnosť a vyhlídkami pre budúcnosť. Pojem archív nemožno vnímať len ako inštitúciu. Aj pôvodný medzinárodný archívny terminologický slovník z roku 1984 ho vníma v ďalších dvoch významoch – ako budovu a súbor záznamov.¹

Súbor rôznych dát predstavuje najširšiu formu vnímania pojmu archív a v takejto podobe sa archív stáva nosnou témou celej anotovanej publikácie. Dáta sa zhromažďujú tisíce rokov, od papyrusov cez dierne štítky až po rôzne elektronické úložiská digitálneho veku. Pracovná skupina reprezentujúca popredných angloamerických vedcov vníma vytváranie archívov určitými vedeckými aktivitami, po ktorých nasleduje potreba zhromažďovať určité špecifické dáta v závislosti od povahy výskumu. Každá veda, nielen historiografia, ale aj astronómia, medicína, filozofia, geológia, meteorológia – tie všetky potrebujú uchovávať výsledky svojho výskumu. Ich vlastné špecifické „archívy“ ukladajú rôzne dáta, ich obsah a štruktúra závisí od toho, čo jednotlivá vedná oblasť pokladá za dôležité. Editorka tejto monografie L. Daston spolu s kolektívom autorov medzi ne zaraďuje herbáriá botanikov,² observatórne záznamy astronómov, dátové banky genetikov, kompendia „fosíl“ geológov, mikrofiše antropológov, digitálne dáta meteorológov, samozrejme archívy v našom ponímaní, ale i knižnice s originálnymi stredovekými rukopismi, tlačnými knihami a elektronickými knihami. To všetko je zahrnuté do pojmu „archívy vied“ (*archives of the sciences*).

Úvod nesie zaujímavý názov: tretia úroveň (*third nature*). Editorka vysvetľuje tento pojem nasledovne: „vedecký empirizmus premieňa prvú úroveň na úroveň druhú“. V izolovaných podmienkach vedeckého výskumu, v laboratóriách a výskumných centrách sa snažíme o získanie druhej úrovne – v zmysle ľudského vnímania, vedomia a chápania určitých špecifických javov. Ale raz nastane čas, keď výsledky týchto zistení

¹ WALNE, Peter (ed.). *Dictionary of Archival Terminology, ICA Handbooks Series Volume 3*. New York; London; Paris : K G SAUR München, 1984, s. 25.

² Ide o veľké botanické ústavy.

fosílny artefakt vytrhneme z tohto „originálneho archívu“, spretrháme pevné väzby (toto myslenie veľmi nápadne pripomína provenienciu v „klasických archívoch“ – archívnych fondoch). Sepkoski uvažuje nad tvorbou „paleobiologického archívniectva“ pre systematický výskum sériou viacerých krokov – budovaním systematických zbierok hornín, ich zhromažďovanie, vytváranie synoptických tabuliek a publikovanie dát.

Posledným autorom v tomto bloku je Andrew Mendelsohn zaoberajúci sa dejinami medicíny. Na rozdiel od predošlých dvoch vied, medicínu považuje za „knižničnú vedu“, v tom zmysle, že lekárska dokumentácia bola a je po stáročia zhromažďovaná najmä „klasickým spôsobom“. Prepojenie medzi pozorovaním a poznaním, teda medzi systematickým zhromažďovaním dát, ich šírením a najmä využívaním, sa začalo pomerne neskoro. Mendelsohn sa venuje histórii medicínskych prípadov špecifických ochorení publikovaných rôznymi lekármi. Pre archívy (napr. aj súkromných osôb, lekárov, ale aj medicínskych ústavov) bola príznačná nejednota a chaos v zhromažďovaní informácií, rovnako ako v postupoch ich vyhodnocovania. Vo svojich záveroch sa stotožňuje s predošlými autormi – zachované dáta (archívy), ktoré tvoria konklúziu medzi pozorovaním a vedením tvoria základ medicíny ako vedného odboru.

V druhom bloku príspevkov sa autori venujú vývoju archívov od staroveku až po súčasnosť. Liba Taub z univerzity v Cambridge píše o archivácii vedeckých myšlienok v starovekom Grécku a Ríme. Aj vyspelé staroveké civilizácie čelili potrebe uchovávať informácie zo všetkých oblastí, ktorým sa venovali: astronómii, fyzike, matematike, medicíne a i. Vyslovene archívnu funkciu mali niektoré typy textov, ktoré boli písané práve s cieľom ďalšieho využitia. Za tvorcu prvej veľkej súkromnej knižnice je považovaný Aristoteles. Veľké množstvo písomností, ktoré zhromažďoval, slúžili nielen pre jeho vlastný výskum, ale mali funkciu aj uchovávanía výskumu pre ďalšie generácie. Taub pod pojmom archivácia (*archiving, archiving activity*) chápe skladovanie dát s cieľom získať retrospektívny pohľad, možnosť ich ďalšieho použitia a využitia. Archivovanie vníma ako nadčasovú úlohu, rozhodujúce je podľa nej nielen zachovávať a hromadiť, ale zároveň poskytovať zdroje, ktoré budú prístupné a používané pre intelektuálnu prácu. Túto špecifikáciu spĺňajú doxografické texty antických autorov. Okrem Aristotela autorka skúma charakter diel u Theophrasta a Galena, ktorí sa obzvlášť venovali zhromažďovaniu názorov iných. Ich práce obsahujú množstvo prebratých informácií od iných autorov, pričom funkcia sekundárnej literatúry nie je hlavná. Doxografické texty totiž obsahujú aj špeciálne pasáže o tom, akým spôsobom sa zhromažďovali, hodnotili a prezentovali jednotlivé informácie. Z dnešného pohľadu nám tak umožňujú lepšie porozumieť mysleniu antických autorov, ako aj analyzovať ich vedecké postupy. Doxografiu možno teda chápať ako formu archivovania vedeckých informácií, napriek tomu, že ich výber bol značne selektívny a ovplyvnený individuálnymi aspektmi.

Suzanne Marchand sa zaoberá vývojom antickej historiografie a zmenami jej metód a interpretácií v dobe rozrastajúceho sa archívneho výskumu koncom 18. a začiatkom 19. storočia. Rozvoj kritiky zdrojov (nem. *Quellenkritik*), teda súhrnu metód skúmajúcich okolnosti a podmienky vzniku prameňa, zásadne zmenil tvár (nielen) antickej historiografie. Tento postup priniesol spochybnenie tvrdení antických autorov, ktorí boli dovtedy viac-menej idealizovaní (Thúkydídés, Herodotos). Historici 19. storočia využívali archívy ako hlavný zdroj pre písanie svojich prác. V poznaní prameňov

vplyvom politických doktrín verili, že veda je najlepšou protilátkou proti predsudkom a rasizmu (ale napr. v nacistickom Nemecku práve naopak). Neskôr sa vymanili spod politickej línie, čo vyvrcholilo realizáciou rozsiahleho projektu *Human Genome Diversity Project*, kde genetici zhromažďovali dáta slúžiace na pochopenie ľudskej migrácie a vývoja. Veľká časť odbornej aj laickej verejnosti však neprijala spôsob smerovania výskumu, najmä v súvislosti s fetišizáciou genetického materiálu domorodých kmeňov, čo sa v priebehu 90. rokov ukázalo ako oprávnené. Gere poukazuje na asymetrickú prax vo vývoji genetiky ako ľudskej archívnej vedy (*human archival science*).

Posledným v tomto bloku je Vladimír Jankovič, ktorý sa zaoberá archiváciou klimatologických dát a činnosťou Národného klimatického programu Spojených štátov Amerických. Rovnako ako predošlé dva príspevky i tento sa nesie v podobnom duchu. Klimatológia, ako ďalšia experimentálna veda s veľmi podobným vývojom v priebehu 20. storočia, spojená s odbornými a morálnymi problémami. Zber a vyhodnocovanie klimatologických údajov, ako aj narábanie s nimi, súviselo a súvisí s požiadavkami veľkého množstva zainteresovaných strán (politický rozmer). Jankovič hodnotí, že vytváranie infraštruktúry výskumu v USA zmenilo samotnú jeho podstatu. Archivácia údajov nesmeruje prioritne k ďalšiemu rozvoju vedy, ale najmä smerom k potrebám verejného sektora a národného hospodárstva. Vynárajú sa tu viaceré problémy v súvislosti s premyslenosťou celého projektu, s typom dát (napr. ohľadom určenia tzv. surových dát – *raw data*), a problémom ich komplexného využitia.

V záverečnom bloku sa dostávame k problematike archívov nového milénia. Rebecca Lemov sa zaoberá zaujímavým fenoménom „samoarchivácie“ v historickom vývoji. Opisuje tri zaujímavé príbehy. Prvým je experiment Richarda Buckminstera Fullera s názvom *Dymaxion Chronofile*. Tento Američan sa rozhodol zdokumentovať si vlastný život prostredníctvom rozsiahleho denníka zloženého zo 140 000 listov papiera, zahrňajúceho všetky jeho účty, fotografie a rôzne ďalšie digitálne záznamy. Jeho osobný mediálny archív tvorí 64 000 stôp filmu, 1500 hodín zvukovej pásky a 300 hodín videozáznamu z rokov 1920 – 1983. Podobné aktivity dôslednej archivácie vlastného života sleduje a porovnáva na mladších prípadoch Gordona Bella (*MyLifeBits*) a Chris Dancy (*InnerNet*). Starostlivosť o zachovanie údajov vychádza z vnímania samého seba ako subjektu archivácie. Lemov skúma ako a v akom zmysle sa „ja“ stáva archívom vytvoreným zo všetkých okamihov ľudského života, s cieľom zachovania objektivity. Je zrejmé, že „samoarchivácia“, úzko súvisiaca so „samosledovaním“, je javom príznačným pre túto dobu. Podľa Lemov však nie je spôsobená len rozvojom technológie na zachytávanie života, ale historickým vývojom techniky určenej na zhromažďovanie údajov.

Daniel Rosenberg rozoberá súčasný fatalistický spôsob súčasnej archivácie písaného slova v spoločnosti. Deliaci čiara medzi napísaným a archivovaným sa prakticky zotrela, písanie v sieťovom priestore sa automaticky ukladá, teda spoločnosť už „viac nemaže, ale archivuje“. To je v zásade aj nosná myšlienka celej tejto kapitoly – archivácia ako fenomén 21. storočia. Rosenberg rozoberá počítačovú technológiu a jej súvis so spracúvaním údajov. Opisuje problematiku „*the stop list*“ (zakázané slová), teda zoznam vylúčených, odfiltrovaných slov z počítačového spracovania. Tie predstavujú najbežnejšie slová, ktorým sa väčšina vyhľadávačov vyhýba, čím šetrí priestor a čas pri

(napr. databázovou formou), hlbší prienik do informačných technológií, kladenie väčšieho dôrazu na materiál nepísomnej povahy, to všetko sú aspekty práce archivára, ktoré by sa mali rozvíjať aj v kooperácii s inými vedami a najmä modernými dejinami vedy a techniky.

Štefan Hrivňák

DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava : Veda, 2017, 526 s. ISBN 978-80-224-1608-5

Slovensko je krajina posiatá hradmi v rôznom štádiu zachovalosti. Niektoré sa dominantne týčia na návršiach, pozostatky iných sú ukryté hlboko v lesoch a o existencii mnohých svedčia už len písomné pramene. Kolektív autorov na čele s Danielou Dvořákovou sa preto rozhodol zamerať na tento typ stavby v období stredoveku a v anotovanej publikácii poskytnúť prostredníctvom svojich výskumov čo najkomplexnejší pohľad na hrad ako kultúrno-spoločenský fenomén. Kniha je rozdelená na dve hlavné časti – *I. Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*; obsahujúcu okrem úvodu 17 štúdií a *II. Lexikón stredovekých hradov na Slovensku*.

V úvode zostavovateľka Daniela Dvořáková osvetľuje moderné trendy pri výskume hradov, uplatňujúce sa v súčasnosti v Európe, a tiež aktuálny stav v slovenskej historiografii. Následne v štúdiu *Fenoném hrad* hľadá odpoveď na otázku, aký bol vzhľad stredovekých hradov? Hrad bol nielen rezidenciou, ale aj symbolom postavenia svojho pána, jeho dôležitým aspektom bolo bezpečie a ochrana. Predstavuje veľmi zaujímavý zdroj archívnych prameňov, ktorý obsahuje aj informácie o hradoch zo stredovekého Slovenska, a to Archív apoštolskej penitenciárie. Memoáre Heleny Kottannerovej, dvornej dámy kráľovnej Alžbety Luxemburskej, spísané okolo roku 1450 zasa poskytujú cenné údaje o živote ženských obyvateľiek hradov, na čo tiež autorka upozorňuje. Jozef Bátora zhŕňa výsledky troch systematických archeologických výskumov opevnených sídlisk zo staršej doby bronzovej vo vybraných lokalitách juhozápadného Slovenska. Podľa jeho záverov v Rybníku existovalo sídlisko strážneho a kontrolného charakteru, v Santovke kultové a náboženské centrum a vo Vrábľoch sídlisko „mestského“ charakteru.

Ján Steinhübel sa zaoberá problematikou postavenia županov na Veľkej Morave, v Chorvátsku, Českých krajinách a Uhorsku a úlohou hradov. Morava i Nitriansko sa členili na niekoľko malých kniežatstiev, ktorých centrami boli hrady. Knieža si spomedzi najvernejších spoločníkov vyberal županov a prepožičiaval im časť svojej moci. Vo všetkých sledovaných krajinách mali župani v podstate rovnaké spoločenské postavenie, išlo o poradcov vladára, zastávajúcich vysoké dvorské i hradske hodnosti. Autor tiež analyzuje, aké pomenovanie sa pre túto funkciu objavuje v zachovaných listinách. Vysvetľuje aj pojmy hradske župan, hradske župa, hradske obvod a hradske vojsko.

Ján Lukačka skúma úlohu hradov pri ochrane a správe stredovekých sídiel v Nit-

typom hradu *motte* (z latinského slova priekopa). Išlo o drevené stavby na umelo vyvýšených návršiach obohaných priekopami so symbolickou a reprezentatívnou úlohou. Hrady *motte* sa rozšírili do Belgicka, Holandska, Nemecka i Dánska, ich koncepcia najdlhšie pretrvala v Británii, kde ich Normani stavali po roku 1066 pri dobýjaní územia Anglosasov ako oporné body a útočiská, i ako ofenzívnu zbraň.

Robert Šimůnek sa venuje výskumu vyobrazení hradu v stredoveku. Sústreďuje sa na hrad ako pilier rodovej a osobnej identity a hrad ako symbol vrchnosti. Podľa jeho názoru sa s vyobrazením hradu stretávame v dvojakom kontexte: hrad ako stereotypný komponent krajinného rámca a hrad ako zástupný symbol konkrétnej stavby. Hrady boli už od stredoveku nedeliteľnou súčasťou zobrazenia kultúrnej krajiny, vyobrazené boli tiež v rodových genealógiách, rodových kronikách, na portrétoch či epitafoch. Stravu a technológiu varenia na stredovekých hradoch približuje vo svojej štúdií Dana Dvořáčková-Malá. Pre pochopenie a identifikovanie stredovekej stravy sú podľa nej kľúčové nasledujúce hľadiská: dostupné a dobové potraviny, možnosti úpravy stravy a od nich odvíjajúca sa kvalita stravy. Tieto aj bližšie rozoberá. Pozornosť venuje tiež zachovaným receptom, z ktorých uvádza vybrané príklady. Najstaršie stredoveké recepty z európskeho prostredia pochádzajú z obdobia okolo roku 1300 a najstaršia česká kuchárska kniha – tzv. Staročeská kuchárka – z prelomu 15. a 16. storočia. Oblasťou hygieny na stredovekých hradoch z pohľadu novších výskumov vybraných lokalít západného a stredného Slovenska sa zaoberá Martin Bóna. Oblasť hygieny rozdeľuje na osobnú hygienu (toalety, kúpeľ a medicínska starostlivosť) a hygienu životného prostredia (čistenie, kanalizácia a odpadové hospodárstvo). Zameriava sa pritom na existenciu toaliet v hradných areáloch. Najpokrokovejšou formou hradných záchodov v stredoveku boli prevéty, pri ktorých sa rozlišujú tri základné typy: výklenkový, arkierový a prevétové rizality. Prezentuje podoby prevétov na niektorých slovenských hradoch a opis dokladá aj bohatou obrazovou prílohou. Druhou líniou, ktorú sleduje, je spôsob odvádzania tekutého odpadu z hradných areálov.

Otázke existencie dvoch konkrétnych mestských hradov v období stredoveku sa venuje Martin Štefánik. Ako predmet svojho záujmu si vybral mestské hrady v Banskej Štiavnici a Kremnici, pričom kombinoval výsledky archeologických výskumov so zachovanými písomnými prameňmi. V štúdií upozorňuje na to, že dôležitou otázkou v súvislosti s existenciou a účelom hradov banských miest je ich charakter ako sídla komorských grófov a miesta ukladania drahých kovov. V Banskej Štiavnici vznikli dva mestské hrady, prvý okolo polovice 13. storočia na najvyššej polohe vrchu Glanzenberg, ktorý je dnes len archeologickou lokalitou a druhý známy ako Starý hrad, ktorý je v podstate opevneným horným kostolom. V súvislosti s hradom v Kremnici si autor kladie otázku, či mohol byť aj sídlom mincovne. Pavol Maliniak predstavuje životný osud dvoch kastelánov na kráľovských venných majetkoch, ich vzostupy a pády. Konkrétne ide o Jošta z Küssowa a Petra Kolera, ktorí stáli v službách kráľovnej Alžbety v zápase o moc v krajine. Jošt dostal do zálohu hrad Viglaš, Peter bol zvolenským a neskôr šášovským a revišťským kapitánom. Autor sleduje ich podiel na určujúcich politických rokovaníach po smrti kráľovnej. Po skone Ladislava Pohrobka obaja stáli v protihuňadyovskom zoskupení, podporovali cisára Fridricha III. Habsburského, avšak neskôr Jošt prešiel na stranu Mateja Korvína, čo mu zabezpečilo udržanie majet-

KERESTEŠ, Peter (ed.). *Najstaršia kniha mesta Nitry (1671) 1681 – 1693. Pramenná edícia najstaršej zachovanej mestskej knihy so štúdiami k starším dejinám mesta*. Nitra : mesto Nitra, 2018, 239 s. ISBN 978-80-972662-5-7

Po niektorých starších edíciách mestských kníh¹ sa konečne dočkalo aj jedno z najvýznamnejších slovenských miest, starobylá Nitra. Vydaniu predchádzalo znovuobjavenie časti starého mestského archívu a v roku 2017 aj najstaršieho zachovaného mestského protokolu autorom a zároveň editorom P. Kerestešom. Vo svojom rodákovi, ktorý sa v práci v archíve skutočne našiel, získala Nitra vlastného regionálneho historika. Ako lokálpatriot aj v anotovanom diele dokazuje, že popri odbornom vzdelaní a nespornej akribii odovzdáva rodnému mestu aj niečo navyiac. Plne to dokumentujú obsiahla štúdia i samotná edícia mestskej knihy.

Celá práca pozostáva z úvodných štúdií, edície prameňa a povinných doplnkov – menného, miestneho a vecného registra, zoznamu použitých skratiek, zoznamu použitej literatúry, záverečného resumé (v maďarskom, nemeckom i anglickom jazyku) a navyiac je tu zaradený tiež archontologický prehľad najvýznamnejších funkcionárov Dolného mesta v rokoch 1526 – 1711. Publikácia je okrem kvalitného obsahu riešená veľmi pekne a vkusne aj po grafickej stránke, textová časť je doplnená množstvom ilustračného materiálu – reprodukciami písomností, máp, odtlačkov pečatí, vedutami či fotografiami mesta. Po predhovore editor v úvodnej kapitole ozrejmil genézu doneďavna domnelo strateného, resp. nezachovaného mestského archívu i jeho znovuobjavenie. Detailne popisuje nielen jeho pohnuté osudy, ale ozrejmuje aj jeho súčasnú podobu a obsah. Konštatuje, že najvýznamnejšou súčasťou starého mestského archívu sú úradné knihy, ktoré tvoria takmer polovicu objemu zachovaných písomností. Mestské knihy sa zachovali s jedným hiátom (1693 – 1738) až do roku 1922. Zachovali sa aj niektoré súdne protokoly, prevody nehnuteľností, účtovné či daňové knihy, evidencie a ďalšie, ktoré už však vykazujú vyššiu fragmentárnosť. Po predstavení mestského archívu nasleduje kapitola *O najstaršej mestskej knihe, jej obsahu, jazyku a edovaní*. V nej si všima tento prameň po stránke formálnej i obsahovej, analyzuje jednotlivé druhy zápisov, v jej závere sa dotýka jazyka prameňa (maďarčina) a pravidiel, podľa ktorých postupoval pri edovaní textu mestskej knihy. Rozsahom najväčšia z úvodných kapitol je časť *O živote mesta Nitry, o jeho správe, mestských elitách a o obyvateľoch so zreteľom na 16. a 17. storočie* (s. 37 – 141). Táto kapitola spolu s nasledujúcou edíciou mestskej knihy tvoria jadro celej práce. V nej, ako už naznačuje samotný názov, P. Keresteš rozanalyzoval mnohé aspekty života v Nitre v sledovanom období. Venuje sa v nej zápasu mešťanov o vlastné výsady a autonómiu, ďalej mestskej správe, súdnictvu, majetku a príjmom mesta, topografii, sporom medzi Horným a výsadným Dolným mestom a napokon tunajšiemu obyvateľstvu. Dejinná situácia Nitry bola špecifická v tom, že v nej sídlil cirkevný prelát (biskup), ten bol zároveň najvyšším predstaviteľom stoličnej samosprávy (v roku 1318 sa stal dedičným županom Nitrianskej župy) a od roku 1288

¹ Napr. CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Kniha žilinská*. Bratislava : Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy, 1934, 239 s.; LEHOTSKÁ, Darina – ORLOVSKÝ, Jozef (eds.). *Najstaršia Jelšavská mestska kniha 1566 – 1710*. Martin : Osveta, 1976, 474 s.; PIIRAINEN, Ilpo Tapani – ZIEGLER, Arne (eds.). *Das älteste Gerichtsbuch der Stadt Käsmark/Kežmarok aus den Jahren 1533 – 1553*. Levoča : Polypress, 1998, 232 s.; RÁBIK, Vladimír (ed.). *Mestská kniha Trnavy (1392/1393) 1394 – 1530*. Trnava : FF Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, 399 s.; KUCHAR, Rudolf (ed.). *Žilinská právna kniha*. Bratislava : Veda, 2009, 208 s. atď.

BIBLIOGRAFICKÝ PREHLAD DOMÁCICH A ZAHRANIČNÝCH
ARCHÍVNYCH PERIODÍK

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Praha : Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR, 2018, roč. 68, č. 1 – 4.

Č í s l o 1. Úvodné číslo tradičného českého periodika obsahuje dva články, päť správ, sedem osobných správ a tri anotácie. V prvom príspevku sa Mojmir Krejčířík venuje veku a pôvodu spisovateľky Boženy Němcovej (*Príspevek k věku a původu Boženy Němcové*, s. 5 – 40). Autor polemizuje s niektorými inými bádateľmi predovšetkým o skutočnosti, či bol Johann Pankl biologickým otcom B. Němcovej, pretože sa narodila ako nemanželské dieťa a až o pol roka bola legitimizovaná svadbou svojich rodičov. M. Krejčířík je presvedčený, že J. Pankl bol skutočným otcom poprednej českej spisovateľky. V článku sa venoval určeniu jej rodného domu, ktorý našiel v IX. viedenskom okrese na dnešnej Lackierergasse 8, všima si jej príbuzenské vzťahy či školskú dochádzku. Autorské duo Lucie Dorko – Branislav Dorko sa zaoberá Zátorskou farskou knižnicou (*Zátorská farní knihovna. Príspevek k problematice farních knihoven uložených ve státních archívech*, s. 41 – 56), ktorá môže byť modelovým príkladom k problematike záchranu a spracovania farských knižnic uložených v štátnych archívoch. Knižnicu v súčasnosti spravuje Štátny okresný archív Bruntál so sídlom v Krnove. Autori uviedli celú genézu toho, ako sa archív dostal k časti knižnice farského úradu v Zátore (385 zväzkov, ostatné ostali na fare). V roku 2014 archív ponúkol Sliezskej univerzite v Opave katalogizáciu knižnice v rámci diplomovej práce, z ktorej vychádzal aj tento príspevok.

Rubrika *Zprávy* začína správou Martina Nekolu o archívnych zbierkach českého rodáka Josepha S. Roucka. Ako konštatuje, vzhľadom na to, že v Českej republike (ČR) sa nachádza len nepatrná Roučkova pozostalosť, v USA sú uložené hneď dva, pomerne objemné fondy k tejto osobnosti: 1. v Hoover institute na Stanford University v Kalifornii, 2. v Immigration History research center na University of Minnesota v Minneapolis. V správe uvádza aj detailný súpis fondov. Věra Smolová predstavuje sprístupňovanie archíválií v archíve Západného Frízsku v Hoorne (Westfries archief). V roku 1974 sa západofrízske obce dohodli na premiestnení svojich archívov do spoločného regionálneho archívu v Hoorne, kde bola v roku 2006 otvorená nová budova. Klimatizované depozitáre majú úložnú kapacitu 9 km a podľa prepočtov by mali postačovať na ďalších 20 rokov. V súčasnosti archív spravuje 4,5 km archíválií. Pri archíve funguje Nadácia Priateľov archívu. Aleš F. Plávek referuje o celoštátnej konferencii *Digitalizace v paměťových institucích 2017*, ktorá sa konala v SOBA Třeboň 18. – 20. 9. 2017 pri príležitosti 10. výročia trvania digitalizácie v juhočeských archívoch, ktoré boli v tomto smere v ČR priekopníkmi. V programe vystúpil aj niekdajší riaditeľ slovenskej archívnej správy P. Kartous. Martina Pekařová predstavila celoštátny seminár *Vodní mlýny VI*, ktorý v dňoch 16. – 18. 10. 2017 zorganizovalo regionálne múzeum vo Vysokom Mýte. Daniel Doležal a Dalibor Státník prispeli správou z konferencie *Dejiny archívov – archívny dejín*, ktorá sa konala 19. – 20. 9. 2017 v priestoroch letohrádku

v Mojmírovciach pri Nitre a ktorý organizoval práve Štátny archív v Nitre. V osobných správach si českí kolegovia pripomenuli životné jubileá Milady Hlochovej, Antonína Barcucha, Renaty Piskovej ako aj nedávno zosnulých: poľského archivára prof. Andrzeja Tomczaka, historika, vysokoškolského pedagóga Mečislava Boráka, archivárov Blaženu Przybylovú a Jana Olejníka. Rubriku Anotácie tvoria tri príspevky.

Č í s l o 2. Prvým príspevkom je štúdia Thomasa Justa a Irmgarda Pangerla *Habsbursko-lotrinské rodinné archívy ve Vídeňskom domácom, dvorském a štátnim archívu* (s. 117 – 130), ktorú do češtiny preložil Jan Kahuda. Autori skonštatovali, že vytvorenie jednotného rodinného archívu vo Viedni bolo dynastiou Habsburgovcov dlho zanedbávané. Až v polovici 18. storočia sa začali práce na zlúčení archívnych pokladníc vo Viedni, Štajerskom Hradci, Innsbrucku a Prahe. Archív Habsbursko-lotrinského rodu vo Viedni je veľmi bohatý, avšak vykazuje aj isté medzery. Napr. sa tu nenachádza korešpondencia cisára Františka Jozefa a cisárovnej Alžbety či archívy arcivojvodov Karola Ludovíta a jeho syna cisára Karola I. Z hľadiska rakúskeho štátneho archívu možno tiež ľutovať, že rodina Habsburg-Lothringen sa rozhodla pozostalosť po Ottovi von Habsburg uložiť v Budapešti. Na záver štúdie je pripojená štruktúra habsburského rodinného archívu uloženého vo Viedni. Veľmi zaujímavý je článok Daniela Doležala, Nikolý Michňovej a Jaroslava Šulca *Dobrovolníci pro archiv. Program dobrovolnické činnosti ve Štátnim oblastním archívu v Praze* (s. 131 – 154). Začiatkom roka 2016 uviedol SOBA v Prahe do prevádzky svoj dobrovoľnícky program, ktorý ponúka záujemcom z odbornej i laickej verejnosti možnosť podieľať sa na plnení niektorých úloh archívu, ako napr. starostlivosť o archíválie, ich spracovanie a využívanie, správa knižničného fondu a pod. Príspevok uvádza aj konkrétne príklady dobrovoľníckej činnosti z Prahy a SOKA Mělník. Prílohou článku je služobný predpis pre dobrovoľníkov v SOBA Praha, ukážka dobrovoľníckeho projektu, vzor zmluvy o dobrovoľníckej činnosti či Kódex práv a povinností dobrovoľníka. Správy sú tentokrát skutočne obsahovo bohaté. Ivana Ebelová referuje o 36. medzinárodnej konferencii Archívu hlavného mesta Prahy „*Město a jeho hradby*.“ Vladimíra Hradecká prináša pohľad na interdisciplinárnu konferenciu zorganizovanú Modrým štítom v konferenčnej sále Národného archívu pod názvom *Krizové plány v paměťových institucích v současných podmínkách*. Obsiahlou správou o konferencii asociácie latinskoamerických archívov a Medzinárodnej archívnej rady v Mexiko City prispeli Petr Dvořáček a Michal Wanner. Tomáš Pražák rozoberá 26. Konferenciu konzervátorov a reštaurátorov, ktorú zorganizovalo Metodické centrum konzervácie Technického múzea v Brne so spoluorganizátormi v Litomyšli. Podobne 26. ročník seminára západočeských archivárov v Chebe si všíma Michal Rys. Gabriela Krejčová Zavadilová referuje o praktickej sťaži v Archíve českej dediny v Berlíne a tiež o prvom ročníku dňa berlínskych archívov. O workshope *Formy a přeměny diplomatické produkce v novověku* (II), ktorý sa konal na pôde FF Masarykovej univerzity v Brne informuje Martina Vodová. Posledným príspevkom je správa Zdeňka Kravara o šiestom archívnom stretnutí v Bad Kissingene. Tie sa organizujú od roku 2010 v stredisku Heiligenhof pre archivárov z krajín, ktoré spravujú archíválie nemecky hovoriaceho obyvateľstva. V osobných správach sa môžeme dočítať o životných jubileách jihlavského archivára a historika Vlastimila Svěráka a riaditeľa Zemského archívu v Opave

Karla Müllera. Rubrika spomína na život a dielo archivára a historika doc. Vojtěcha Cekotu. Napokon je v čísle anotovaných 11 knižných titulov, z nich môže slovenského archivára zaujať napr. anotácia Pavla Koblasu na prácu *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi mátködésének oklevéltára I.-III.*

Č í s l o 3. Úvodný príspevok pochádza z pera Daniela Kovára a zaoberá sa stratenou pečatou z listiny Jana Žižku z Trocnova v mestskom archíve v Trhových Svinoch (s. 229 – 241). Autor aj na základe osobného fondu Karla Kúrku, niekdajšieho mestského archivára a historika Trhových Svinov rekonštruje kedy a za akých okolností mohlo k strate pečate dôjsť. Vyvracia i obvinenia, ktoré smerovali na osobu K. Kúrku. Karel Řeháček sa zameril na zmapovanie pôsobenia Československej historickej spoločnosti a jej pobočiek v rokoch 1957 – 1990, so zameraním sa na Západočeskú pobočku. Išlo o jediné celoštátne profesijné združenie historikov vo vtedajšom Československu. Spoločnosť, až na krátke úseky, úplne ovládali exponenti marxistickej historiografie a komunistickej strany. Zameriavala sa na podporu organizovaného historického výskumu, kongresové, prednáškové a publikačné aktivity, na výchovu mladých historikov i odbornú pomoc učiteľom dejepisu. Pomerne významnou však bola činnosť regionálnych pobočiek. Nasleduje štúdia Martina Nekolu *Činnost novináře Rudolfa Nekoly ve světle archivních pramenů* (s. 258 – 265). Pedagóg, publicista, prekladateľ Rudolf Nekola patrí medzi polozabudnuté osobnosti českého novinárstva. Už v rokoch 1926 – 1929 pôsobil medzi krajanmi v Chicagu. Po návrate do vlasti redigoval viaceré časopisy a noviny, prekladal z angličtiny a vyučoval. V roku 1939 po nemeckej okupácii ušiel do Francúzska, kde sa zapojil do výcviku československých jednotiek. Pôsobil vo vojenskej misii v Kanade, neskôr v Brazílii. Po komunistickom prevrate emigroval do Kanady, usadil sa v Toronte, kde založil dvojtyždenník *Nový domov*. Zomrel v roku 1969 v Hamiltone. Mikuláš Čtvrtník prispel veľmi zaujímavým a podnetným článkom – *Právo být (ne)zapomenut, výmazy dějin, inflace historických pramenů, ochrana soukromí, vy(zne)užívání a překerní situace archivů v mladém 21. století – podněty k diskusi* (s. 266 – 297). Venuje sa v ňom v ostatnej dobe veľmi diskutovanej smernici EÚ o ochrane osobných údajov známej pod skratkou GDPR a jej vplyve na archívnicstvo. Článok je rozhodne vhodné odporučiť do pozornosti aj slovenskej archivárskej komunite. Ten istý autor sa v rubrike *Diskuse* zamýšľa nad bohom Ianusom ako patrónom archivárov (s. 298 – 309), kladie otázky a zároveň odpovedá, prečo by práve toto rímske božstvo malo byť tým vhodným kandidátom. *Zprávy* otvára príspevok Lucie Večerníkovej *Archívni fond Společnost vlasteneckých přátel umění*. Je to vlastne určitý opis fondu, kde nájdeme jeho históriu, archívnu charakteristiku, opisy jednotlivých celkov fondu a pod. Martin Stejskal referuje vo svojej správe o spisovej rozluke Národného bezpečnostního úřadu, ku ktorej došlo v priebehu roka 2017. Lucie Janáčková informovala o záchrane vzorkovníkov látok z textilnej továrne Karnola v Krnově, kde došlo v decembri 2017 k požiaru a vzorkovníky (najstaršie pochádzali ešte z poslednej štvrtiny 19. storočia) bolo treba odborne reštaurovať. Na túto úlohu bol oslovený Zemský archiv v Opavě, ktorého súčasťou je novovybudované Oddelenie pre konzerváciu a reštaurovanie archiválií. Medzinárodná konferencia *Čtvřstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus* v Národnom archíve v Prahe bola predmetom sprá-

vy Lucie Hoľanovej. Michal Wanner referuje o členskom zasadnutí fóra DLM v Talline, ktoré sa konalo v dňoch 29. mája – 1. júna 2018 a zároveň predstavuje novú budovu estónskeho Národného archívu v Tartu. Posledným príspevkom čísla je správa Ireny Krčilovej o medzinárodnej konferencii *Československo v letech 1978 – 1985*, ktorá sa konala v Českých Budějoviciach na konci mája 2018.

Číslo 4. Ostatné číslo ročníka 2018 začína štúdiou Jiřího Roháčka *Ke kontextu studia nejstaršího českého nápisového fondu* (s. 341 – 354). Autor sa venuje zdrojom, teritoriálnemu vymedzeniu výskumu a stručne predstavuje niektoré nápisy. Na záver prezentuje zmysel generálneho súpisu najstarších nápisov z hľadiska epigrafiky a pomocných vied historických. Príspevok Artura Stögmana sa zaoberá rodinným archívom vládnucich kniežat z Lichtenštajnu so zameraním na moravské fondy. Štúdia je upravenou a doplnenou verziou prednášky prednesenej v marci 2017 v Moravskom zemskom archíve. Autor prezentuje vývoj a osudy tohto rodinného archívu, zaujímavosťou je, že archív sa v roku 1945 dostal z hradu Lichtenštajn zásluhou sovietskych jednotiek do vtedajšieho Sovietskeho zväzu. Odtiaľ bol v rámci výmeny za Sokolovský archív dovezený do Vaduzu v júli 1997, v roku 2002 bol prevezený do oddelenia Domáceho archívu vo Viedni. V rubrike *Zprávy* sa nachádzajú dva príspevky: Martin Nekola predstavuje fond novinára a historika Stanislava Brzobohatého-Bertona, ktorý bol do Prahy získaný z Austrálie. Jeho pozostalosť tvorí zmes korešpondencie, novinových výstrižkov, kópií článkov, vydania exilových novín a knihy. Autor popisuje aj jednotlivé zložky z pozostalosti. Vladimíra Weinlichová pripravila prehľad zahraničných ciest odboru archívnej správy a spisovej služby, Národného archívu, Moravského zemského a Zemského archívu a ostatných štátnych oblastných archívov za rok 2017. V *Osobných zprávach* si kolegovia pripomínajú životné jubilea Ireny Veverkovej, Václava Rameša, Evy Fialovej a Miloslava Sovadinu. V rovnakej rubrike sú publikované rozlúčky s Radomírom Ševčíkom, Janou Indrovou a June Pachuta Farris, archivárkou Archívu Čechov a Slovákov v Regensteinovej knižnici Chicagskej univerzity. Obsah tohto čísla zakončuje prehľad zaujímavej odbornej literatúry prostredníctvom obsiahlejších či stručnejších anotácií.

Drahomír Velička

HUDOBNÝ ARCHÍV 17. Martin : Slovenská národná knižnica, 2018. ISBN 978-80-8149-098-9

Slovenská národná knižnica vydala po dlhšej prestávke zborník Hudobný archív 17. Zborník prezentuje výsledky bádania hudobných prameňov, ktoré sa nachádzajú v Literárnom archíve SNK, ich autormi sú pracovníci vedeckých, dokumentačných a pedagogických pracovísk, ktorí sa venujú výskumu hudobných rukopisov.

Príspevky sú zaradené do 5 častí. V prvej časti *Hudobno-historické štúdie a pramene* autorka Zsuzsa Czagány v štúdií *Ofícium sv. Michala vo Varadínskom antifonári*.

Posledná, piata časť, prináša informáciu o nových prírastkoch archívnych dokumentov hudobného charakteru v Literárnom archíve SNK.

Mária Weinbergerová

LEVÉLTÁRI SZEMLE. A Magyar Nemzeti Levéltár a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa folyóirata, 68. évfolyam 2018/1.-4. szám.

Číslo 1. – Odborný štvrťročník archivárov z Maďarska prichádza od roku 2018 v zmenenej podobe. Vydávanie časopisu prevzala nová redakčná rada, ktorá si dala za cieľ informovať o aktuálnom dianí v archívoch v Maďarsku. Hlavnou redaktorkou odborného časopisu sa stala Eleonóra Kovács, pracovníčka Maďarského krajinského archívu (súčasť Maďarského národného archívu) a zodpovedným redaktorom sa stal Tomás Szalkai z Maďarského národného archívu Župného archívu Hajdú-Bihar.

Hneď v úvode (s. 5 – 6) nová hlavná redaktorka vyzvala archivárov, aby svoje pripomienky k vynovenému obsahu smelo posielali, aby spoločne zlepšili úroveň odborného časopisu.

Prvý príspevok od autora Cseh Gergő Bendegúz *Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2017. évi munkájáról és tapasztalatáról* (Správa o činnosti Komisie pre dozor nad archívami) (s. 7 – 22) obsahuje súhrn skúseností získaných z činnosti odbornej komisie za rok 2017. Komisia si na kontrolu vybrala 44 verejných archívov a 11 súkromných archívov, prístupných verejnosti. V Maďarsku je ich spolu 40, komisia ich kontroluje najmenej raz za 3 roky. V roku 2017 boli predmetom kontroly zo súkromnej sféry Primaciálny archív v Ostrihome, Arcidiecézny archív v meste Szombathely a Kalocsa, Archív Premonštrátskeho prepošstva v Csorne, Archívy reformovanej cirkvi v Nyíregyháze, v župe Baranya, Sárospataku, Soproni a v Debrecíne a Archív srbskej ortodoxnej cirkvi v Budíne. Odborná komisia posúdila podmienky uloženia archívnych dokumentov spolu v 44 verejných archívoch, najmä ich priestorové podmienky, ako aj množstvo prevzatých archívnych dokumentov. V rámci kontroly archívov patriacich do siete verejných archívov komisia zistila, že archívy boli umiestnené v 120 budovách, z čoho vyplýva, že každý archív má približne 2 – 3 budovy. Zo 120 budov sú inštitúcie patriace pod Maďarský národný archív umiestnené v 83 budovách, najviac skladových budov má Archív župy Csongrád (na 10 miestach) a Archív Novohradskej župy (8). Tri archívy sú umiestnené v jednej budove. Mnohé z budov nespĺňajú požiadavky kladené zákonom a slúžia len ako provizórne priestory na uloženie archívnych dokumentov. V správe odbornej komisie sú údaje aj o rekonštrukciách skladových priestorov za ostatné roky, napr. pre Archív župy Fejér pribudol sklad na 16 km materiálu, pre novohradský archív sklad na 5 km materiálu a pod.

Verejné archívy v roku 2017 uchovávali 398 km archívnych dokumentov. Voľná kapacita vo verejných archívoch je v rozsahu 89 km. Keďže v Maďarsku by archívy mali preberať všetky dokumenty, ktorým uplynula 15-ročná úložná lehota, komisia

zistila, že u pôvodcov sa v roku 2018 nachádzalo 79,4 km archívnych dokumentov, ktoré vznikli pred 15 rokmi, čiže mali by byť prevzaté do archívov. Niektoré verejné archívy majú vo svojich skladoch uložené aj registratúry, za ktoré pôvodca platí. V roku 2017 to bolo spolu 18,3 km materiálu.

Odborná komisia posudzuje aj vhodnosť a kvalitu archívnych skladov. Najlepšie podmienky má Archív národno-bezpečnostných služieb, za ním nasleduje Archív hl. mesta Budapešť. Na treťom mieste sa umiestnil Archív mesta Vác a Archív Technickej univerzity v Budapešti. Predmetom kontroly bolo aj umožnenie on-line prístupu v súkromných (cirkevných) archívoch. Z 11 kontrolovaných archívov takéto služby neposkytuje 7, ostatné majú svoje databázy k dispozícii v elektronickej podobe.

V rubrike *Forrás és érték* (Pramene a hodnoty) Ádám Kurucz v príspevku „*A Magyar Nemzeti Levéltár önkormányzati hivataloknál szerzett gyűjtőterületi tapasztalatai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*“ (s. 23 – 44) píše o skúsenostiach archivárov pri správe registratúry samospráv v Borsod-Abaúj-Zemplínskej župe. V zmysle právnych noriem aj maďarskí archivári kontrolujú usporiadanie záznamov podľa registratúrneho plánu a zaradenie záznamov, spisov do vecných skupín, ako aj evidenciu a pomôcky k evidenciám záznamov. Borsod-Abaúj-Zemplínsky archív ročne vykoná 30 – 60 kontrol. Z hľadiska kontroly správy registratúry v zmysle právnych predpisov musí mať každý archív presnú a aktuálnu evidenciu pôvodcov registratúry, ktorá sa vedie od roku 2014 v elektronickej systéme *Scop archiv*. Vedenie údajov v tomto systéme však priamo nekorešponduje s každodennou prácou archívu, údaje do tohto systému je potrebné doplniť z iných databáz. Pracovníci archívov zo samospráv sa snažia preberať archívne dokumenty usporiadané na úrovni spisu. Preberacie zoznamy na úrovni spisov umožňujú aj preberanie bez vonkajšej kontroly, keďže je možné posúdiť hodnotu každého jedného spisu, ďalej umožňujú po prevzatí do archívu vytvoriť databázy, ktoré je možné využiť ako pomôcky pri bádani. Z príspevku odborného archivára vysvitá, že ani v Maďarsku nie je vyradovanie bezproblémové, naráža najmä na personálne problémy, keďže v mnohých samosprávach po 1. januári 2003, keď boli v Maďarsku opätovne vytvorené okresné úrady, správcovia registratúr prešli do týchto inštitúcií a v samosprávach zostalo málo odborníkov. V Maďarsku na obecných úradoch dodnes pôsobia notári – odborníci, ktorí dohliadajú na správu registratúry. Podľa autora príspevku však samotní notári často nepovolajú pre nekvalifikovanosť prístup k vyradovaciemu konaniu. Od roku 2018 archív preberá aj elektronicke dokumenty.

V rámci rubriky *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) Attila András Szabó v príspevku *Osztérák-magyar kolonizációs kísérlet Nyugat-Afrikában – 1899/1900, Rio de Oro* (s. 45 – 60) uverejnil príspevok o kolonizačných pokusoch Rakúsko-Uhorska v západnej Afrike v Rio de Oro v rokoch 1899 – 1900. O tejto snahe Rakúsko-Uhorska vie len málokto. Bolo by to znamenalo veľké možnosti najmä pre obchodné kruhy. Autor článku podrobne rozoberá jednotlivé zachované dokumenty. Napriek neúspechu tejto misie v rokoch 1901 – 1902 bola uzavretá obchodná zmluva medzi Marokom a Rakúsko-Uhorskom.

V úvode rubriky *Kilátó* (Rozhľadňa) zodpovedný redaktor pod názvom *Műhelybeszélgetés külföldi levéltárakban zajlott tanulmányutakról, iratfeltárásról* píše o dôležosti získavania skúseností pre archivárov v zahraničných inštitúciách (s. 61 – 62). Ako

prvý je v tejto rubrike zverejnený článok o skúsenostiach troch maďarských archivarov v nemeckých archívoch, ktoré navštívili v októbri 2017. Ide o Saský štátny archív v Drážďanoch, Archív Humboldtovej univerzity v Berlíne, Krajinský archív v Berlíne, Archív Akadémie v Berlíne, Spolkový archív v Berlíne, Krajinský archív v Berlíne a Evanjelický centrálny archív (s. 63 – 83). Z uvedených archívov je zverejnená štatistika celkového množstva archívnych dokumentov a počet pracovníkov, ako aj počet fotografií ktoré sú v úschove jednotlivých archívov. Len pre zaujímavosť uvádzame, že v Spolkovom archíve v Berlíne na jedného pracovníka pripadá 528 bm materiálu, v Evanjelickom centrálnom archíve na jedného pracovníka pripadá 473 bm archívnych dokumentov. Účastníci študijného pobytu podrobne oboznamujú čitateľa aj s aktivitami jednotlivých archívov na popularizovanie ich práce. V niektorých archívoch boli, alebo sú k dispozícii špeciálni zamestnanci – učitelia. Zverejňovanie krátkych filmov na internetových stránkach je bežnou praxou. Niektoré z navštívených archívov sú priamo zainteresované na vyučovaní dejepisu, dokonca spolkový prezident je sám vyhlasovateľom najväčšieho historického kvízu, ktorý sa pripravuje v spolupráci s archívmi. Niektoré školy navštevujú archívy pri doučovaní dejín. Účastníci študijného pobytu oboznamujú čitateľov aj s prácou v predarchívnej oblasti. V Nemecku po uplynutí 30 rokov jednotlivé spolkové inštitúcie ponúkajú svoje dokumenty archívu. Archivári majú právo rozhodnúť o archívnej hodnote dokumentov. Po odovzdaní dokumentov sa zmení ich vlastníctvo. Prestanú patriť pôvodcovi a prechádzajú do vlastníctva archívu. Saský archív uchováva dokumenty pochádzajúce z činnosti miestnych krajinských úradov a ich predchodcov, okresy a mestá uchovávajú písomnosti z vlastnej činnosti, ako aj písomnosti pochádzajúce z činnosti miestnych štátnych podnikov, ale napríklad aj z činnosti poľnohospodárskych družstiev. Všetky orgány, ktoré vykonávajú verejné úlohy, sú povinné po 30 rokoch všetky svoje písomnosti ponúknuť archívu. Potom má archív k dispozícii 6 – 12 mesiacov, aby sa vyjadril a začal s presunom dokumentov do archívu. Spolkový archív v rámci predarchívnej starostlivosti preberá výlučne dokumenty s trvalou hodnotou, pod ktorými zákon rozumie dokumenty nevyhnutné pre pochopenie nemeckých dejín, písomnosti zaručujúce práva občanov a písomnosti nevyhnutné z hľadiska správy a práva. Autori v správach na konci svojho príspevku podávajú podrobný prehľad aj o zákonoch vzťahujúcich sa na jednotlivé archívy v Nemecku.

V rubrike *Správy* prináša Czege Petra Gabriela informácie o konferencii Békeškého župného archívu MNA, ktorá sa konala v októbri 2017 (s. 84 – 88).

V bibliografii archívov *A 2017. évi levéltári kiadványok adatai* je podrobný zoznam 54 samostatných publikácií vydaných archívmi, údaje o 7 periodikách vydaných archívami a údaje o 6 elektronických archívnych periodikách (s. 89 – 95).

V rubrike *In memoriam* je spomienka na Lászlóa Szücsa, pracovníka Maďarského krajinského archívu (s. 96 – 97). Na konci prvého čísla sú podrobné informácie pre (budúcich) autorov príspevkov, zverejnil ich nový autorský kolektív časopisu (s. 98 – 103).

Č í s l o 2. – István Herman v príspevku *Levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlatai* (s. 5 – 34) zverejňuje svoju prácu, ktorá odznela na Putovnom zasadnutí Spolku

maďarských archívárov o životnej dráhe archívnych pracovníkov s dôrazom na služobný postup, vzdelávanie a finančné ohodnotenie. Autor príspevku podnecuje diskusiu na danú tému.

V rubrike *Műhelymunkák* je zverejnená práca Tamása Szalkaiho *Nem életpályamodell: temetkezési vállalkozóból megbízott levéltárvezető – Részeg Lajos „életei“* (s. 35 – 51), opisujúca životný príbeh Lajosa Részeghiho, ktorý bol pôvodne živnostníkom vykonávajúcim pohrebné služby, no neskôr sa vypracoval až na vedúceho archívu. V tejto rubrike je zverejnená aj práca Andrása Molnára *Deák Ferenc és az evangélikus tanintézetek diáktárságainak betiltása elleni tiltakozás, 1845 – 1849* (s. 52 – 69), v ktorej autor píše o zakázaných protestoch evanjelických škôl.

V rubrike *Rozhľadňa* Csaba B. Stenge opisuje svoje skúsenosti o ceste do Iraku pod názvom *Kutatóút Irakban 2019. Szeptember 15. – 19.* (s. 70 – 79), kde sa zúčastnil misie na záchranu kultúrneho dedičstva. V rámci rubriky *Hírek* (Správy) Dávid Világi pod názvom *Krónika* (s. 79 – 86) zverejňuje súhrn udalostí v archívoch za rok 2017 a prináša správu o udelení ocenenia „Archívna publikácia za rok 2017“ (s. 86 – 90). V tejto rubrike sa nachádza aj správa Kristíny Erős *Közkinccsé lett családi ereklyék* (s. 91 – 97) (*Rodinné klenoty ktoré sa stali verejným pokladom*), o úspešnej výstave Župného archívu Zala (archívu MNA) z dokumentov získaných darom od rodín a jednotlivcov.

V rubrike *In memoriam* je spomienka na pracovníka vesprémskeho archívu Andrása Lichnerckerta (s. 98 – 100), autorkou nekrológu je Réka Jakab. Taktiež spomienka na Évu Éltes Kovácsné (s. 101 – 102), knihovničku Maďarského krajského archívu. Autorkou nekrológu je Aranka Konrád.

Číslo 3. – V úvode Viktor Haraszi pod názvom *Adatvédelem és nyilvánosság – Szemelvények a személyes adatok védelme és a levéltári kutatás, nyilvánosság konfliktusai köréből* (s. 5 – 26) píše o ochrane osobných údajov v archívoch. Ponúka pohľad na túto problematiku z pohľadu archívára, z pohľadu bádania v archívoch a analyzuje konflikt ktorý vzniká medzi archívmi a verejnosťou.

V rubrike *Műhelymunkák* Peter Norbert Kiss píše pod názvom *Takács Gyula irathagyatéka a MNL Somogy Megyei Levéltárában* (s. 27 – 40) o osobnom fonde básnika, stredoškolského učiteľa, významnej osobnosti v živote mesta Kaposvár, ktorý je uložený v Archíve Somogyskej župy (Archív MNA). Prináša nielen údaje z obsahu fondu, ale zverejňuje aj štruktúru archívneho fondu. V tej istej rubrike dvojica autoriek Dorota Szabó a Anikó Schmidt zverejnila článok pod názvom *Gyűjteményes napok (Collection Days) a MNL Országos Levéltárában* (s. 41 – 48) o podujatí, ktoré sa konalo v archíve v záujme získania digitálnych kópií dokumentov, uchovávaných v súkromnej sfére. V úvode príspevku autorky zdôrazňujú nevyhnutnosť reagovať na výzvu 21. storočia, získať v záujme ochrany aspoň digitálnu kópiu z dôležitých dokumentov. Takéto dni organizovali v roku 2018 dvakrát a súkromné osoby v rámci podujatia prinášali dokumenty na digitalizáciu. Odborná príprava takéhoto podujatia je náročná. Skenovanie a označovanie skenov metadátami vyžaduje skúsenosti a zručnosť. Podujatie sa stretlo s veľkou odozvou. Takéto podujatia sa organizujú v európskych archívoch pravidelne, podujatia sú aj súčasťou Europeana Collection Days.

V rubrike *Kilátó* trojica archivárov z Maďarského národného archívu Ágnes Telek, Béla Ságy a György Laszlavik opisujú svoje osobné skúsenosti zo študijného pobytu v rakúskych archívoch pod názvom *Ausztriai levéltári tanulmányút tapasztalatai* (s. 49 – 65). Gabriela Müller prináša článok *A szovjet kulturális propaganda „eszközei“ az Orosz Föderáció Állami Levéltárában* (s. 66 – 68) o prostriedkoch ruskej kultúrnej propagandy v Archíve Ruskej federácie. Taktiež v tejto rubrike Virág Ester Vér pod názvom *Vándorünnep: történeti kutatások lehetőségei Párizsban* (s. 69 – 75) píše o možnostiach výskumu v archívoch a najväčších odborných knižniciach v Paríži.

V rubrike *Mérleg* (Váhy) János Bárt prináša informáciu o publikácii *Jankováci levelek*, autorom ktorej je Tamas Polgár (s. 76 – 78) a Péter Dávid o publikácii *EArchivum-Tanulmányok Erdész Ádám hatvanadik születésnapja tiszteletére* (s. 79 – 83) vydanéj z príspevkov, ktoré autori napísali na počesť 60. narodenín archivára Ádama Erdésza, vedúceho Archívu župy Békés (Archív MNA).

V rubrike *Hírek* je zdravica k sedemdesiatke bývalého predsedu Spolku maďarských archivárov pod názvom *Szögi László köszöntése* z pera Istvána Draskóczyho. László Szögi je známou archivárskou osobnosťou aj medzi slovenskými archivármi. Správu o putovnom zasadnutí Spoločnosti cirkevných archívov v Maďarsku prináša Csongor Vass pod názvom *MELTE – EME vándorgyűlés, 2018*. Informuje o zasadnutí, ktoré sa konalo v Kluži v Rumunsku. Ďalej v rubrike Správy nasleduje článok *Közgyűteményi kihívások napjainkban - a Fialat Levéltárosok Egyesületének 10. Tudományos Nyári Táborá, v ktorom Ákos Flóris poskytuje informácie o 10. letnom tábore Spolku mladých archivárov.*

Tamas Csik v správe *Változó egyetem, változó levéltár (Meniaca sa univerzita, meniáci sa archív)* píše o podujatí organizovanom pri príležitosti 60. výročia vzniku Univerzitného archívu a 25. výročia vzniku Spoločnosti maďarských archivárov maďarských vysokých škôl.

Viktor Haraszi pod názvom *Beszámoló a MLVT 2018. október 4 – 6. közti vándorgyűlésről és közgyűlésről*, prináša správu o zasadnutí Rady vedúcich archívov. Táto rada bola založená v roku 1994 a okrem riaditeľov archívov dnes už patriacich do Maďarského národného archívu, sú členmi rady aj vedúci mestských, univerzitných cirkevných a všetkých súkromných archívov v Maďarsku.

Č í s l o 4. – V úvode Attila Gidó v článku *Román állami levéltári források az észak-erdélyi holokauszt történetéhez* píše o prameňoch k dejinám holokaustu v rumunských štátnych archívoch.

V ďalšej rubrike *Forrás és érték* Gyöngyi Kovács pod názvom *Megyei levéltári iratanyag-pusztulások a II. világháború idején* píše o stratách archívnych dokumentov v župných archívoch počas II. sv. vojny. V tejto rubrike György Laczlavik zverejňuje skúsenosti získané pri digitalizácii archívnych dokumentov z rokov 1526 – 1570 v Maďarskom krajiniskom archíve pod názvom *Egy merész vállalkozás és tapasztalatai (2016 – 2018) A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526 – 1570 közötti iratainak feltárása, digitalizálása és feldolgozása.*

V rubrike *Kilátó* Csaba Szabó v článku *Beszámoló az Orosz-Magyar Levéltári Vegyesbizottság munkájáról 2017 – 2018. – a II. világháború következtében a Szovjetúnióba*

hurcolt magyar állampolgárok iratainak feldolgozása informuje o prácach zmiešanej rusko-maďarskej archívnej komisie z rokov 2017 – 2018 a o spracovaní dokumentov týkajúcich sa maďarských štátnych príslušníkov odvečených do ZSSR. Gergely István Szücs a Balázs Czetz pod názvom *Hungarika kutatás a portugál levéltárakban* prinášajú poznatky z výskumu v portugalských archívoch uskutočnenom v júni 2018.

V rubrike *Mérleg* z pera László Köczeho je zverejnená recenzia na knihu *The International Business Archives Handbook*, editorkou ktorej je Thurton Alison.

V rubrike *In memoriam* je spomienka Andrása Molnára na Imre Kapillera, archívára zo župy Zala – *Emlékezés Kapiller Imre zalai levéltárosra* a z pera riaditeľky Archívu župy Szabolcs-Szatmár-Bereg (archívu MNA) na hlavnú archívarku Ágotu Henzsel, ktorú z medzinárodných konferencií konaných v Archíve v Šali mnohí, aj slovenskí archívári mali možnosť poznať.

V rubrike *Hírek* Dávid Világi pod názvom *Kronika – válogatás a levéltári élet híreiből* prináša prehľad podujatí organizovaných archívami. V tejto rubrike je ďalšia správa o putovnom zasadnutí maďarských archívárov konanom v Pécsi v júli 2018. Na koniec tejto rubriky je zaradená Fotopríloha *Fénykép melléklet – II. MLE Futballkupa Pécs, 2018*, o tradičných futbalových zápasoch konaných v rámci archívnych dní v Pécsi. Na obrázkoch jednotlivých družstiev nechýba ani Gábor Strešňák, náš známy kolega z Múzea v Senci.

Veronika Nováková

LITERÁRNY ARCHÍV 41. Martin : Slovenská národná knižnica, 2018. ISBN 978-80-8149-100-9.

Zborník je určený odborníkom v oblasti literárnej vedy a histórie, ako aj literárneho archívnictva. Ostatné vydanie je venované pamiatke dlhoročného pracovníka Literárneho archívu, literárneho vedca a archívára Michala Eliáša. Príspevky sú rozdelené do štyroch častí: I. Dokumenty – štúdie, II. In memoriam, III. Bibliografia a IV. Recenzie – správy. Jednotlivé práce zborníka sú bohaté, vhodne a príjemne doplnené obrazovými prílohami v dobrej kvalite.

I. Katarína Bednárová predstavuje prekladateľskú tvorbu Heleny Turcerovej-Devečkovej (1886 – 1964) z francúzskej a čiastočne aj ruskej literatúry a venuje pozornosť jej zásluhám na rozvoji slovensko- i československo-francúzskych kultúrnych vzťahov (s. 11 – 28). Slovensko-české a slovensko-moravské kontakty prezentuje príspevok o štúdiu slovenských žiakov na gymnáziu v Píerove do roku 1914 – Zdeněk Fišek sa bližšie venuje Martinovi Čulenovi a Bohuslavovi Hurbánovi, synovi Jozefa Miloslava Hurbána (s. 29 – 48). Život študentov, prostredníctvom latinských zápisov v rukopisnom denníku internátu gymnázia v Trnave z rokov 1855 – 1858 (*Historia clericorum musei*), priblížila Erika Juríková (s. 49 – 55). Porovnaniu hudobných prameňov v Literárnom archíve sa venuje Marcel Jánošík, ktorý analyzuje jazyk a obsah skladby Stála Matka bolestivá (s. 56 – 73). Ďalej sú v zborníku uverejnené tri interpretačné štúdie na tému smrti, ktoré vznikli pri príležitosti konania konferencie s názvom

Fenomén smrti v genealógii a heraldike, ktorú organizovala Slovenská národná knižnica v spolupráci so Slovenskou genealogicko-heraldickou spoločnosťou: Lenka Rišková skúmala eschatologické dielo Hugolína Gavloviča *Škola kresťanská* (s. 74 – 93); Katarína Štafurová približuje spôsob nazerania na život a smrť v barokovej literatúre prostredníctvom analýzy textov františkánskej duchovnej piesne zachovanej v rukopisoch J. P. Bajana a E. Paschu z 18. storočia (s. 94 – 105); Marcela Mikulová analyzuje spôsoby prežívania smrti v spomienkových prózach Jozefa Gregora Tajovského (s. 106 – 114).

II. Obsahuje dva texty, biografický portrét literárneho vedca a archivára Michala Eliáša (1934 – 2018) od Evy Pástorovej (s. 117 – 119) a rozlúčku prednesenú na jeho pohrebe Jánom Cígerom (s. 120 – 124).

III. Zborník predstavuje publikácie, ktoré v tlačenej podobe zverejňujú literárne rukopisy uložené v Literárnom archíve – čítanku (*Potopené duše*) z tvorby menej známych slovenských poetiek z prvej polovice 20. storočia (s. 127 – 129), tri biografické eseje Štefana Janšáka (s. 130 – 135) a spomienky Márie Janšákovskej na jej väzenie v roku 1939 (s. 136 – 142). Ďalej predstavuje českú ročenku *Historická fotografie* (s. 143 – 145) a inštitúciu Nemecký literárny archív v Marbachu (s. 146 – 152).

IV. Karin Šišmišová retrospektívne analyzuje štyridsať vydaných ročníkov zborníka Literárny archív (s. 155 – 168). Okrem fotografií všetkých doterajších zostavovateľov zborníka (s. 168) je reflexia doplnená o bibliografiu v zborníku vydaných prác (s. 169 – 175), ktorej úplnú verziu zostavili Eleonóra Oravcová a Eva Pástorová (s. 178 – 229). Nechýbajú ani ukážky vývoja jeho obálok od roku 1964 (s. 176 – 177).

Početné obrazové prílohy dopĺňa aj súbor 34 farebných fotografií z XXI. archívnych dní v Slovenskej republike, ktoré sa uskutočnili v Martine 23. – 25. mája 2017 v priestoroch Slovenskej národnej knižnice v Martine (s. 231 – 248).

Zborníku nechýba zoznam autorov (s. 249 – 250) a ani menný register (s. 251 – 267).

Miroslav Martinický

SZKICE ARCHIWALNO-HISTORYCZNE. Katowice : Archiwum Państwowe w Katowicach, 2017, nr. 14.

Archívno-historické skice Štátneho archívu v Katovicich vyšli vo svojom 14. pokračovaní za rok 2017. Obsah tvoria tradičné rubriky: 1. ČLÁNKY A MATERIÁLY, 2. SPRÁVY, 3. ANOTÁCIE, 4. SPOMIENKY a 5. OZNAMY. Úvodná časť obsahuje celkovo šesť príspevkov. Uvádza ich článok Krystyny Sitarz *Praca zarobkowa osób osadzonych w więzieniu w Tarnowskich Górach (1922 – 1939) w świetle spuścizny dokumentacyjnej Archiwum Państwowe w Katowicach* (s. 11 – 20). V medzivojnovom období bolo Horné Sliezske najpriemyselnejšou časťou regiónu. Veľký význam malo aj z celopoľského hľadiska. Autorka na základe analýzy archívnych dokumentov prišla k záveru, že v sledovanom období bol v Sliezske vojvodstve vyvíjaný nátlak na produktivitu väzňov, ktorých sa týmto spôsobom snažili zároveň resocializovať. Avšak využívanie lacnej pracovnej sily viedlo aj k viacerým protestom civilného obyvateľstva, ktoré sa obávalo straty

z najväčších charitatívnych diel v stredovýchodnej Európe. Bola zakladateľkou opatrovateľského domu pod názvom „Útočisko pokoja.“ Po roku 1945 sa však režim všemožne snažil vymazať ju z pamäti ľudí, pretože išlo o Nemku, evanjelického vyznania a dcéru šľachtickej rodiny, preto nemohla mať miesto v poľských dejinách. Príspevok Konrada Graczyka *Ewakuacja sądu Specjalnego w Bielsku (Sondergerichte Bielitz) w świetle raportów urzędnika bielskiej prokuratury z 1945 roku* (s. 149 – 156) sa venuje pohnutým dejinám špeciálneho súdu v Bielsku, ktorý bol vytvorený v roku 1942 ríšskym ministrom spravodlivosti. Išlo o trestný súd. Autor pre potreby príspevku použil ako pramennú bázu predovšetkým dve správy jedného z pracovníkov tamojšej prokuratúry z marca 1945. Prvá informuje o evakuácii súdu, zatiaľ čo druhá sa týka osobných skúseností od momentu opustenia Bielska. Zdzisław Jedynak informuje o úspešnej spolupráci medzi Štátnymi archívmi v Katoviciach a Opole so Zemským archívom v Opave. Táto spolupráca sa okrem iného prejavila v oblasti publikačnej činnosti, keď tieto inštitúcie vydali už dva zväzky registrov listín uložených v Hornom Sliezske. Prvý zväzok registára vyšiel v roku 2004 a obsahoval výťahy z listín do roku 1400, druhý v roku 2011 publikoval registry listín z obdobia 1401 – 1450 a aktuálne sa pripravuje i tretí zväzok, ktorý zachytáva obdobie rokov 1451 – 1475. Rubriku uzatvára stručná správa Alicie Macek *Sprawozdanie z prac nad wystawą „U źródeł Wisły“*. Poľský parlament v roku 2016 prijal uznesenie, ktorým vyhlásil rok 2017 rokom rieky Visly. Hlavný riaditeľ štátnych archívov v Poľsku rozhodol o organizácii celopoľskej výstavy *Wisła w dokumencie archiwalnym*, jej hlavným organizátorom bol Štátny archív v Gdaňsku. Ale k projektu sa postupne pripojil aj katovický archív so svojimi pobočkami.

V rubrike *Recenzje* je jediný príspevok – anotácia Romana Smolorza na publikáciu Waldemara Schmidta *Iz prošlogo Nemcev dorevolucionnogo Kazachstana* (Ust'-Kamenogorsk, 2015). Nasledujú Spomienky, kde sú publikované osobné medailóny zosnulých kolegov Tadeusza Czajkowskeho a Jadwigy Osojca. Oznamy prinášajú tradične Správu riaditeľa Štátneho archívu v Katoviciach Piotra Greinera tentoraz za rok 2016. Súčasťou tohto čísla je aj bibliografia pracovníkov archívu za obdobie rokov 2007 – 2016.

D r a h o m í r V e l i č k a

SPRÁVY

VIII. komárňanské kolokviá historikov a archivárov – Voda v dejinných súvislostiach

Podunajské múzeum v Komárne, 26. – 27. september 2018

Koncom septembra (26. – 27. 9. 2018), sa už tradične uskutočnilo v poradí ôsme odborné sympóziu v rámci vyššie uvedenej pravidelnej série podujatí organizovaných komárňanským archívom (MV SR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno). Tohtoročná téma „*Voda v dejinných súvislostiach*“, bola venovaná prírodnému živlu, ktorý v každom historickom období zasahoval do životov ľudí. Hostiteľom tohto ročníka *Komárňanských kolokvií* sa stalo opätovne Podunajské múzeum v Komárne. Zvolená problematika oslovila viacerých odborníkov z vedeckých a edukačných inštitúcií, a tiež archívov. Počas dvoch dní rokovania odznelo dovedna 21 prednášok v slovenskom, maďarskom aj českom jazyku, ktoré si vypočulo početné auditórium.

Na úvod podujatia, 26. septembra 2018, bola slávnostne udelená *Pamätná plaketa III. stupňa Komárňanských kolokvií historikov a archivárov*. Prípravný výbor podujatia ňou dekoroval za chvályhodné zásluhy a mnohostrannú pomoc doc. PhDr. Vladimíra Segeša, PhD. Po slávnostnom úvode sa ujal slova prvý laureát z Vojenského historického ústavu, ktorý vo svojom príspevku *Vojaci na Dunaji*, priblížil v širšom časovom rozpätí významnú úlohu druhej najdlhšej rieky Európe v dejinách vojenstva. Poukázal na dôležité momenty v staroveku, z obdobia Rímskej ríše, stredoveku, novoveku počas protiosmanských bojov a napokon aj z polovice 18. storočia, počas panovania Márie Terézie. Objasnil na pozadí historického vývoja poslanie a druhy vojenských síl a lodníctva na Dunaji. Ďalšie dve prednášky na podujatí predniesli pracovníci Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Viliam Čičaj v príspevku *Povodne v novovekej publicistike* analyzoval spravodajstvo o týchto živelných pohromách na stránkach dobovej tlače a ich vplyve na čitateľskú verejnosť. Všimol si pritom vývoj sprostredkovania tohto typu informácií, v 16. storočí na letákoch a postupne v 17. storočí v periodickej tlači. Daniela Kodajová v prednáške pod názvom *Rieky a vymedzovanie národného územia* priblížila jeden z aspektov slovenského nacionalizmu 19. storočia. Bolo to vymedzenie a privlastnenie si územia, poeticky vyjadrené „Od Dunaja k Tatrám“, ktorým sa nahrádzal dnešný názov Slovensko. Autorka zdôraznila, že rieky, v okolí ktorých Slováci po stáročia kultivovali svoj životný priestor, boli významným hraničným znakom národného územia. Na podujatí odznela aj prednáška Petra Chrastinu z Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave, ktorý sa v spoluautorstve s Erikou Juríkovou z Trnavskej univerzity zaoberal riečnou sieťou vybraného potoka, pod názvom *Potok Szeptencz – pochybenie alebo... ? (rekonštrukcia riečnej siete povodia potoka podľa Vedomostí M. Bela)*. Dospel k záveru, že aj napriek pochybeniam je výklad Mateja Bela o zmieňovanom potoku originálny a v mnohom preukazný. Belovým opisom riečnej sústavy a vodných zdrojov Uhorska sa v ďalšom príspevku zaoberal Imrich Nagy z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (*Voda ako živel i zdroj prosperity vo Vedomostiach Mateja Bela*). Autor poukázal na úvahy o stave a možnostiach hospodárskeho využitia

riek, v ktorých M. Bel videl potenciál na hospodárske napredovanie a rozkvet menej rozvinutých častí Uhorska. Na úvod ďalšieho bloku prednášok vystúpil Peter Keresteš zo Štátneho archívu v Nitre s príspevkom *Regulačné úpravy na dolnom toku rieky Hron v 18. a 19. storočí*. Účastníkov oboznámil s organizovanými počiatkami regulačných úprav na dôležitom riečnom koridore, pričom sa bližšie zameral na prechod v Starom Tekove s dreveným mostom. Po ňom vystúpila Mária Zacharová zo Štátneho archívu v Trnave s prezentáciou *Lodné mlyny na rieke Morava*, ktoré chronologicky situovala do obdobia od polovice 18. do 20. rokov 20. storočia. Autorka v rámci príspevku mlyny lokalizovala a všímala si ich stav v rôznych časových obdobiach, zachytila rozvoj aj úpadok tejto súčasti hospodárskeho využívania rieky Morava. V ďalšej prednáške vystúpil Dalibor Státník zo Státního oblastného archívu v Praze, Státního okresného archívu v Mělníku (*K pokusu o „disciplinaci“ vody na přelomu 19. a 20. století pod Mělnickým zámkom. Uplavnění, splavnění a regulace Vltavy a Labe*). Vo vymedzenom časovom úseku priblížil zámery a realitu regulačných prác na dvoch najväčších českých riekach, ktorých toky sa spájajú pri Mělnickom zámku. Na záver druhého bloku vystúpili s referátmi dvaja pracovníci Štátneho archívu v Nitre, pracoviska Archív Komárno. Lukáš Paluga sa zaoberal *Komárňanskými povodňami v prvej polovici 19. storočia*. Analyzoval tri súvisiace okruhy poznatkov, samotné povodne, príriečne práce na protipovodňových bariérach a starostlivosť o komárňanské mosty, ako najcitlivejšie ohnívko cestnej komunikácie. Katarína Répásová vystúpila s príspevkom *Protipovodňové opatrenia v prvej polovici 20. storočia v Komárne*. Autorka zmapovala priebeh protipovodňových opatrení na vybranej lokalite v meste – na Alžbetinom ostrove, ktorý v danom období slúžil ako oddychová zóna s mnohými záhradami. Záverečný blok prvého dňa otvoril so svojou prednáškou pod názvom *Architektonicko-urbanistický rozvoj slovenských prístavných miest na Dunaji* Martin Dubiny zo Slovenskej technickej univerzity. Vo svojej prezentácii sa zameral na Komárno, najmä prístav a lodenice a na rozvoj mesta počas architektonicko-urbanistického pretvárania v 20. storočí. Ďalej vystúpil Peter Mikle z Archívu ústavu pamäti národa s prednáškou *Ochrana štátnej hranice na rieke Dunaj v rokoch 1952 – 1965*. V nej priblížil metódy práce, technické a materiálne zabezpečenie a personálnu štruktúru pohraničných zložiek. Na záver prvého dňa kolokvií vystúpil Branislav Geschwandtner z Ústredného archívu SAV s príspevkom pod názvom *Zmena koryta Dunaja od 17. storočia po súčasnosť*. V ňom sa zaoberal najzávažnejším ľudským zásahom na rieke Dunaj, budovaním protipovodňových bariér, sústreďovaním vody do jedného koryta a prácam, ktoré vyvrcholili sústavou vodných diel Gabčíkovo. Prvý deň rokovania sa uzatvoril odbornou diskusiou v priestoroch archívu v Komárne a časť účastníkov absolvovala plavbu výletnou loďou po Váhu.

Na druhý deň, 27. septembra 2018, pokračovalo sympóziu v ďalších dvoch blokoch prednášok. Ako prvá vystúpila Emese Számadó z komáromského múzea Györgya Klapku s príspevkom *A brigétiói fürdőkultúra a nagy komáromi árvizek tükrében (Kúpele v Brigétiu v zrkadle veľkých komáromských povodní)*. Prezentovala výsledky archeologického výskumu pozostatkov rímskych kúpeľov na území maďarského Komáromu, ktoré sa podarilo odкрыť po povodni v roku 2013. Ďalší prednášajúci, András Vadas, medievalista z Univerzity Eötvösa Loránda, predniesol príspevok s názvom *Malmok és vízhasználati konfliktusok a késő középkori Magyar Királyság bányavidékén*

(*Mlyny a konflikty prameniace z využívania vody v banských lokalitách neskorostredovekého Uhorska*). V ňom sa zaoberal procesmi v rámci vodného práva a dopadmi stavby mlynov na banské lokality na území Slovenska. Nasledovala prednáška Tünde Veres z Debrecínskej univerzity, *A víz szerepe a regéci uradalom 17. századi mezőgazdaságban (Úloha vody v poľnohospodárstve v 17. storočí na regéciovskom panstve)*. Autorka poukázala na využívanie riek a jazier na území prevažne hornatého panstva v Abovskej a Zemplínskej župe. V rámci Komárňanských kolokvií VIII. v hojnom počte vystúpili aj kolegovia z archívu Rábsko-Mošonsko-Sopronskej župy. Zoltán Hegedüs si vo svojom príspevku *Hidak az újkori Győr vármegyébe (Mosty v novovekej Rábskej župe)* všimol výstavbu a starostlivosť o premostenia početných riek zmienenej regiónu. S pomocou bohatého pramenného materiálu zo 17. a 18. storočia poukázal na dôležitosť mostov z fiškálneho a vojenského aspektu. Mónika Dáncsecz referovala o jednej zo športových a zároveň spoločenských aktivít v príspevku pod názvom *Jégre fel! – A korcsolyázás, mint szabadidős tevékenység elterjedése a dualista korszakban (Hor sa na lad! – rozšírenie korčuľovania ako voľnočasovej aktivity v období dualizmu)*. Prehľadne zmapovala počiatky, rozšírenie a obľubu korčuľovania na ľade v Uhorsku na príklade mesta Győr. Balázs Beregszászi z Mosonmagyaróvárskej pobočky vyššie uvedeného archívu prezentoval v príspevku *A 90 éves mosoni „Márta“ híd építéstörténete (Výstavba 90 ročného mošonského mostu „Márta“)* okolnosti vzniku premostenia medzi mestom Moson a Kálnokom. Na záver podujatia vystúpili dvaja aktívni účastníci s príspevkami zaoberajúcimi sa rozsiahlou povodňou na Dunaji v roku 1965. István Áldozó referoval v príspevku *Az 1965-ös árvíz Győr-Sopron megyében. Az áradás időjárás elözményei (Povodeň v roku 1965 v župe Győrsko-Sopronskej. Počasie predchádzajúce povodni)* o situácii na pravom brehu Dunaja. Gábor Pokorny z Komáromského múzea Györgya Klapku mapoval v príspevku *„Amikor a víz az úr“ – az 1965. évi csallóközi árvíz története („Keď je pánom voda“ – príbeh povodne na Žitnom ostrove v roku 1965)* udalosti na slovenskej strane Dunaja.

Z rokovania VIII. Komárňanských kolokvií historikov a archivárov organizátori plánujú vydať zborník. Touto cestou srdečne ďakujú všetkým návštevníkom za účasť, prednášateľom za zaujímavé a hodnotné príspevky a veria, že sa obdobné podujatie podarí zorganizovať aj o rok.

Lukáš Paluga

Konferencia Mílniky 20. storočia v regióne Nitrianskeho kraja
Akropola UKF v Nitre, 24. október 2018

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, v súčinnosti s Nitrianskym spolkom historikov, Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied a Slo-

venskou historickou spoločnosťou, usporiadali 24. októbra 2018 vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou pod názvom *Milníky 20. storočia v regióne Nitrianskeho kraja*.

Program rokovania bol rozdelený do šiestich tematických blokov, každý s tromi prednáškami. Konferenciu slávnostne otvoril vedúci Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Mgr. Miroslav Palárik, PhD., po ktorom odznel aj príhovor riaditeľa Štátneho archívu v Nitre, PhDr. Petra Keresteša, PhD., prodekana Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre pre vedu, výskum a postgraduálne vzdelávanie, doc. PhDr. Martina Hetényiho, PhD., ako aj zástupcu Odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, Mgr. Jozefa Pociska.

Prvý blok konferencie sa začal príspevkom PhDr. Róberta Arpáša, PhD. (Historický ústav Slovenskej akadémie vied) na tému *Československo – národný štát Čechoslovákov? Úloha slovenskej otázky v československej politike*, v ktorom sa venoval úsilíu predstaviteľov Slovenskej ľudovej strany a Slovenskej národnej strany o získanie autonómie v rámci medzivojnového československého štátu. Spomenul pritom niekoľko kľúčových udalostí, ktoré nakoniec viedli k dosiahnutiu tohto cieľa. Prednáška doc. PhDr. Martina Hetényiho, PhD. (Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre) s názvom *Otázka interpretácie slovensko-maďarských vzťahov v 20. storočí* sa zameriavala na rozdiely v interpretácii kľúčových historických udalostí v slovenskej, resp. maďarskej historiografii a na zmeny týchto interpretácií v rôznych obdobiach, ktoré sa odrazili aj v obsahu učebníc dejepisu používaných v školách. Vyzdvihol dôležitosť aktívnejšej spolupráce medzi slovenskými a maďarskými historikmi, či už vo forme diskusie, spoločnej komisie historikov alebo vydávania spoločných publikácií. Ako posledný prednášajúci v prvom bloku vystúpil Mgr. Miroslav Palárik, PhD., s referátom pripraveným v spolupráci s Mgr. Zuzanou Hasarovou, PhD. (Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre), s názvom *Medzníky v československých a slovenských dejinách v zbierkach známkov Slovenského národného múzea*. Prednáška sa sústredila na charakteristiku obrazových motívov na poštových známkach z obdobia od vzniku prvej Československej republiky, resp. na spôsob, akým sa na nich odrážali politické zmeny v tom období.

Po krátkej prestávke nasledoval druhý blok konferencie. Prednášajúci v tomto bloku sa zameriavali na regionálne dejiny, konkrétne na odraz udalostí na prelome rokov 1918/19 v niektorých mestách súčasného Nitrianskeho kraja. Ako prvý sa ujal slova PhDr. Milan Belej, CSc. (Štátny archív v Nitre) s príspevkom na tému *Nitra a vznik Československa*, v ktorej priblížil dianie a pomery v meste v spomínanom období. Pozornosť venoval reakcii miestnej tlače, vedúcich predstaviteľov, ako aj obyvateľov mesta na významné udalosti, akými boli vyhlásenie československého štátu v Prahe, Astrová revolúcia v Budapešti či príchod československých vojsk do Nitry. V ďalšej prednáške s názvom *Nové Zámky v období vzniku Československej republiky v roku 1918* Mgr. Miroslava Verešová (Štátny archív v Nitre – pracovisko Archív Nové Zámky) predstavila politický a spoločenský dopad vyššie spomínaných zmien v tomto meste. Mgr. Katarína Répásová (Štátny archív v Nitre – pracovisko Archív Komárno) v referáte *Úradnícke elity mesta Komárno po vzniku ČSR a ich kontinuita* sa okrem

všeobecného prehľadu udalostí v meste od Astrovej revolúcie v októbri 1918, cez príchod československých vojsk v januári 1919 až po bolševický vpád v máji 1919, sústredila na vplyv týchto udalostí na chod verejnej správy v meste.

Tretí blok sa začal príspevkom s názvom *Premeny školstva v Topoľčanoch v medzivojnovom období – možnosti a limity archívnych fondov*, v ktorom sa doc. PhDr. Adriana Kičková, PhD. (Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) zameriavala na charakteristiku a vývoj školstva v meste, jazykové, didaktické, finančné, materiálne aj technické problémy miestnych škôl, nevynímajúc ani vplyv a charakteristiku archívnych prameňov k uvedenej téme. Doc. PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, PhD. (Jihočeská univerzita v Českých Budějoviciach) sa v referáte *Význam Nitry v československo-vatikánskych vzťahoch v dobách prvej republiky* zameriaval na problémy cirkevnej samosprávy v čase vzniku Československa, ktoré predstavovalo vyhnanie maďarských cirkevných predstaviteľov, vrátane nitrianskeho biskupa z územia republiky a následné spory o biskupský stolec v rokoch 1919 až 1920. Ďalej hovoril o význame Nitry v autonomistických snahách predstaviteľov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorých najznámejším prejavom bol priebiech udalostí na manifestácii počas Pribinových slávností v roku 1933. Spomenul aj vyjadrenie podpory slovenským autonomistom zo strany pápežského nuncia v Prahe, známej ako Ciriaciho aféra.

Vo štvrtom bloku vystúpil Mgr. István Janek, PhD. z Maďarskej akadémie vied so sídlom v Budapešti. Vo svojej prednáške *Maďarsko-československé vzťahy a úsilie maďarskej diplomacie o získanie Slovenska v rokoch 1938-39* sa sústredil na neúspešné rokovania maďarskej iredenty s predstaviteľmi Slovenskej ľudovej strany na čele s Jozefom Tisom, ktorých cieľom bolo pripojiť Slovensko, resp. časti jeho územia k Maďarsku. Dr. Otakar Kirsch (Masarykova univerzita v Brne) v príspevku *Možnosti využitia archívnych materiálov vzešlých z činnosti akčných výborů Národní fronty při analýze průběhu roku 1948 v paměťových institucích* sa zameriaval na vznik, účel a činnosť akčných výborov a ich úlohu v komunistickom prevrate vo februári 1948 a na možnosti využitia archívnych prameňov pochádzajúcich z ich činnosti. Mgr. Helena Greždová (MV SR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Topoľčany) vystúpila s referátom *Artúr Šimko, človek milión. Neobyčajný život „obyčajného“ sudcu*, v ktorom sa venovala osobnému fondu Artúra Šimka. Fond obsahuje dokumenty, ktoré sú prameňom k udalostiam v Topoľčanoch v čase vzniku československého štátu, ako aj k životu jeho pôvodcu, Artúra Šimka.

Piaty blok konferencie začal prednáškou *Rok 1968 a jeho odozva v regióne Nitry*. Príspevok pripravil Mgr. Ladislav Holečka (MV SR, Štátny archív v Nitre). Sústredil sa na priebeh vojenskej okupácie Nitry a blízkeho okolia Maďarskou ľudovou armádou 21. augusta 1968, reakciu Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska v Nitre, vedenia mesta Nitry, obyvateľov mesta a regiónu a dlhodobé následky augustových udalostí. Mgr. Hildegarda Pokreis (MV SR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa) vystúpila s príspevkom *Typológia písomností v štátnych archívoch k roku 1968*. Predstavila klasifikáciu archívnych prameňov k udalostiam v roku 1968 do skupín podľa obsahu. Referát Mgr. Lukáša Palugu (MV SR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno) niesol názov *Echo udalostí roku 1968 na príklade okresu Komárno*. V ňom približuje vnútorný konflikt na Okresnom výbore Komunistickej strany Sloven-

ska v Komárne, ktorý sa v dôsledku reformného hnutia v roku 1968 rozštiepil na skupiny podporujúce, alebo odmietajúce reformy.

Posledný, šiesty blok konferencie sa začal príspevkom doc. PhDr. Ladislava Rumana, CSc. (Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) pod názvom *Slovensko na krížovatke dejín alebo na krížovej ceste? (Niekoľko poznámok k rozdeleniu Československa a dobe po ňom)*. Hovoril o reakciách obyvateľstva na rozdelenie Československej federatívnej republiky na prelome rokov 1992/93. Vyzdvihol pritom fakt, že Česi a Slováci vo veľkej miere nepodporovali toto politické rozhodnutie, čo sa odrazilo aj na vlačnom prijatí skutočnosti zrodu samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky. Ako hlavný dôvod konečného rozdelenia Československa označil nezrelosť politickej reprezentácie. Mgr. Michaela Lenčesová (Soudobé evropské dejiny, Fakulta humanitných štúdií, Univerzita Karlova) sa v referáte *Come-back Štefana Polakoviča po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993* venovala politickým koncepciám tohto ľudáckeho kňaza a filozofa, resp. ich vzrastajúcemu vplyvu na Slovensku po získaní samostatnosti v roku 1993. Vo svojom diele *Eseje o národe Polakovič* vyzdvihoval význam autonomizmu v medzivojnovom Československu, obhajoval slovenský štát a tiež odsudzoval Slovenské národné povstanie. Neskôr sa však jeho politické názory zmenili, čo sa odrážalo na zmene jeho stanoviska k SNP, ako aj vyzdvihovaním zásluh slovenských komunistov. Posledným vystupujúcim bol Mgr. Tomáš Královič (Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) s prednáškou *Pramenný materiál k študentskému hnutiu počas Novembra '89 na Slovensku*, v ktorej predstavil a charakterizoval rôzne typy historických prameňov k skúmaniu obdobia *Nežnej revolúcie*. Časť archívneho materiálu k tomuto obdobiu bola úmyselne zničená a mnohé zachované archívne fondy ešte nie sú spracované. Upozornil však na materiály v univerzitných archívoch, materiály z operatívnych porád ministerstva školstva, tlač, rozhlasové alebo televízne nahrávky a relácie, zvukové nahrávky z auly Univerzity Komenského alebo pramene *oral history*.

Táto konferencia bola historicky prvým podujatím spoločne organizovaným Štátnym archívom v Nitre a Katedrou histórie FF UKF v Nitre. Toto partnerstvo zabezpečilo jej vysokú odbornú úroveň predstavením významných udalostí našich dejín v regióne Nitrianskeho kraja z perspektívy historikov aj archivárov, otvárajúc tak priestor pre ďalšiu interdisciplinárnu spoluprácu.

Attila Fazekas

Medzinárodná konferencia Historické výročia v roku 2018

Sobášny palác v Bytči, 26. september 2018

V roku 2018 si vedecké i kultúrne inštitúcie pripomínali výročia viacerých významných udalostí z dejín Slovenska, ktoré podstatne ovplyvnili vývoj našej krajiny – vznik prvej Československej republiky v roku 1918, zmena vnútroštátnych pomerov

v rokoch 1948 a 1968. Do celoštátnych spomienkových akcií sa zapojil i Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. V spolupráci s Považským múzeom v Žiline zorganizoval jednodňovú medzinárodnú konferenciu, ktorá sa konala 26. septembra 2018 v Sobášnom paláci v Bytči.

Konferenciu otvorila riaditeľka archívu PhDr. Jana Kurucárová a následne prítomných pozdravil primátor Bytče Ing. Miroslav Minarčík.

Ako prvá z radu prednášajúcich vystúpila za Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči PhDr. Mária Weinbergerová, ktorá pripomenula ďalšie „osmičkové“ udalosti ako napr. výročie prvej písomnej zmienky o Bytči ako mestečku (1378) alebo výročie narodenia Juraja Jánošíka (1688), čím poukázala na ich význam nielen z hľadiska regionálnych dejín. Najviac príspevkov bolo venovaných roku 1918. Vojnové udalosti s pohľadom na účasť Slovákov v československých légiách a s dôrazom na prácu Milana Rastislava Štefánika priblížil PhDr. Ferdinand Vrábek z Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied v Bratislave. O prvých dňoch rodiacej sa republiky v meste Žilina hovoril Mgr. Peter Štanský zo Žiliny a v priestore Oravy, kde v mnohých aspektoch miestne pomery prerástli do búrlivej formy prevratu, Mgr. Michal Mrekaj PhD. z pracoviska žilinského štátneho archívu v Dolnom Kubíne. O rekonštrukciu priebehu bitky pri Kotešovej v decembri 1918 sa pokúsil PhDr. Miroslav Martinický zo Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči. Veľkú tragédiu prvej svetovej vojny znásobila nákazlivá španielska chrípka. Nové skutočnosti týkajúce sa jej šírenia v Sliezsku prezentovali Mgr. Petr Tesař a Bc. Pavel Solnický zo Zemského archívu v Opavě s upozornením, že nie je možné zistiť presný počet obetí chrípky, nakoľko sa tieto údaje zámerne zamlčovali. Povoynové roky znamenali obdobie postupného rozvoja, o jeho odzrkadlení sa v železničiarском odvetví na Hornom Považí informoval Mgr. Peter Šimko PhD. z Považského múzea v Žiline. Ďalšie príspevky boli zamerané na jesenné udalosti v roku 1938. Pomery v Žiline opísal Mgr. Peter Štanský, na Orave Mgr. Martin Garek PhD. z Ústavu pamäti národa v Bratislave, PhDr. Peter Vitek z pracoviska žilinského štátneho archívu v Liptovskom Mikuláši zdokumentoval situáciu na Liptove. V rámci jeho prezentácie bol premietnutý audiovizuálny záznam zachytávajúci prvomájový pochod na námestí v Liptovskom Mikuláši v roku 1938. V poslednom príspevku Mgr. Draho-mír Velička PhD. z pracoviska žilinského štátneho archívu v Čadci predstavil archívne dokumenty k problematike údajných zjavení na hore Živčáková v Turzovke ako i postoj predstaviteľov cirkvi i štátnej moci k návštevám tohto pútnického miesta.

Rezonujúce silné témy konferencie vhodne podčiarkla výstava archívnych dokumentov, ktorú po skončení konferencie predstavila PhDr. Mária Weinbergerová. Zostavená bola domácimi archivármi a obsahovala archívne dokumenty výlučne z fondov Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči a jeho pracovísk. Vystavené archívne pramene, vo forme originálov i kópií, dokumentovali udalosti z rokov 1848, 1918, 1938, 1948, 1958 a 1968. Konferenčný deň spestrila i výstava venovaná Milanovi Rastislavovi Štefánikovi pripravená Nadáciou Milana Rastislava Štefánika, ktorú priblížil PhDr. Ferdinand Vrábek.

Zborník z konferencie obsahuje okrem príspevkov aj katalóg pozostávajúci zo 40 archívnych dokumentov z fondov Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči a jeho pracovísk vzťahujúcich sa k spomenutým výročiam. Na záver s istotou môžem kon-

štatovať, že toto podujatie bolo veľkým prínosom pre organizátorov i pre účastníkov. Prednášky rovnako ako i výstavy poukázali na veľké možnosti pramenného bádania v archívoch a zároveň pripomenuli dôležité, často málo známe, či celkom neznáme udalosti z našich regionálnych dejín.

Michaela Kerešová

Vedecká konferencia *Mesto a jeho pamäť* Stará radnica v Bratislave, 17. – 18. október 2018

Jedným z odborných podujatí, ktoré Múzeum mesta Bratislavy pripravilo v roku 150. výročia svojho založenia, bola vedecká konferencia *Mesto a jeho pamäť*, ktorá sa konala v dňoch 17. a 18. októbra 2018 vo Faustovej sieni Starej radnice. Konferencia, ktorú finančne podporil Zväz múzeí na Slovensku, mala interdisciplinárny charakter a ťažiskovo sa zamerala na reflexiu rôznych aspektov dokumentačných, výskumných a prezentačných aktivít vo vzťahu k dejinám Bratislavy a jej kultúrnemu dedičstvu v širokom časovom horizonte rokov 1868 – 2018. Počas dvojdňového programu odznelo spolu 20 príspevkov od 21 autorov.

Do prvého tematického bloku konferencie boli zaradené príspevky týkajúce sa histórie usporiadateľskej inštitúcie, ktorá je najstarším, nepretržite pôsobiacim múzeom na Slovensku. Úvodné vystúpenie Štefana Gaučíka z Historického ústavu SAV v Bratislave priblížilo postavenie tohto múzea v rámci kultúrnej politiky Uhorska aj v rámci jeho širšej múzejnej siete v období rokov 1898 – 1918 a venovalo sa tiež otázke štátnych dotácií a úlohe Krajinského inšpektorátu múzeí a knižníc v Budapešti. Peter Buday z Katedry dejín výtvarného umenia FFUK v Bratislave zameral svoju pozornosť na polozabudnutú postavu kultúrneho života Prešporoka – pedagóga, múzejníka a pamiatkara Augustína Helmára (1847 – 1912). Predstavil najmä Helmárovu činnosť na poli ochrany bratislavských pamiatok a historického obrazu mestského jadra, a tiež jeho snahy o rozšírenie činnosti múzea o dokumentovanie stavebných pamiatok a ochranu ich hodnotných súčastí.

Kurátorka Slovenskej národnej galérie v Bratislave Katarína Beňová sa zaoberala osobnosťou a tvorbou prešporského (bratislavského) rodáka sochára Viktora Tilgnera (1844 – 1896), ktorý sa v roku 1883 úspešne predstavil na výstave v prospech postavenia pomníka skladateľovi J. N. Hummelovi a svojím veľkorysým darom 16 sôch rodnému mestu sa zaslúžil o rozšírenie umeleckohistorickej zbierky Múzea mesta Bratislavy.

Tromi príspevkami sa prezentovali kurátorky Múzea mesta Bratislavy. Zuzana Francová sa zamerala na doteraz málo prebádanú oblasť výstavnej prezentácie múzea v medzivojnovom období. Predstavila jej typológiu a sústredila sa predovšetkým na účasť múzea – vtedy tvoriaceho súčasť Vedeckých ústavov mesta Bratislavy – na rôznych

krátkodobých výstavných podujatiach, či už išlo o jeho prezentácie na výstavách mesta Bratislavy konaných v rámci Medzinárodných dunajských veľtrhov, alebo o výpožičky jednotlivých predmetov či väčších súborov na výstavy usporadúvané inými subjektmi nielen v Bratislave, ale aj v iných mestách ČSR. Dr. Ovídiovi Faustovi (1896 – 1972) ako najvýraznejšej osobnosti múzea v prvej polovici 20. storočia sa venovala Elena Kurincová. Na základe jeho rozsiahlej pozostalosti v Múzeu mesta Bratislavy, ako aj ďalších dokumentov nachádzajúcich sa v iných pamäťových inštitúciách (najmä Archív mesta Bratislavy) predstavila jeho životné osudy, zhodnotila Faustov podiel na kultúrnej politike mesta a tiež zosumariovala jeho prínos ako tvorca modernej koncepcie komplexu pamäťových inštitúcií (archív, múzeum, knižnica) dôležitých pre vlastivedný výskum dejín mesta.

S ambicióznymi ale nerealizovanými plánmi Mestského múzea v Bratislave na vybudovanie nových expozícií v rokoch 1961 – 1989 účastníkov oboznámila Marta Janovičková. Poukázala, že tieto vychádzali nielen z aktuálnej politickej objednávky, ale najmä zo skladby zbierkového fondu múzea, s cieľom rozšírenia okruhu tém dokumentujúcich dejiny mesta.

V rámci popoludňajšieho bloku prvého dňa konferencie vystúpili archivári a archeológovia. Vývoj mestského archívu v rokoch 1750 – 1879, od registratúry až po inštitucionalizáciu dnešného Archívu mesta Bratislavy, priblížil jeho pracovník Ján Kúkel. Sledoval tiež boj archívu o jeho etablovanie v rámci mestských kultúrnych zariadení a pripomenul prvých archivárov a metódy ich práce. Rastislav Luz zo Slovenského národného archívu v Bratislave predstavil málo známy dokument – Pamätnú knihu mesta Bratislavy, vedenú v rokoch 1933 – 1946. Okrem okolností jej založenia priblížil tiež osobnosti autorov tejto kroniky a činnosť tzv. letopiseckej komisie. Jeho príspevok sa zamerával najmä na obdobie, keď pozíciu kronikárky zastávala popredná osobnosť slovenskej umenovedy Dr. Alžbeta Güntherová-Mayerová, ktorá sa tiež osobne podieľala na výtvarnej podobe tejto knihy. Archívne fondy s väzbou na Bratislavu, nachádzajúce sa v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, prezentovala Erika Javošová. Venovala sa najmä dvom základným okruhom fondov: fondu aristokratického rodu Pálfi (Pálffy), hlavne fondu panstva Bratislava a Ústrednému pálfiovskému archívu a fondom bratislavskej kapituly – súkromnému archívu tejto významnej cirkevnej inštitúcie, ale predovšetkým fondu hodnoverného miesta, ktoré pri kapitule po stáročia pôsobilo. Spomenula aj špecifický celok a klenot tohto archívu – mimoriadne vzácnu kapitulskú knižnicu.

Dva príspevky pracovníkov Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave sa venovali prezentácii výsledkov archeologického výskumu budov, v ktorých sídli Múzeum mesta Bratislavy. Branislav Lesák informoval o priebehu archeologického výskumu objektu na Radničnej ulici 1 (dnešný Apponyiho palác), a to so zameraním na vývoj parcely a jej vrcholnostredoveké osídlenie. Margaréta Musilová prezentovala priebeh najnovšieho archeologického výskumu komplexu budov Starej radnice, realizovaného v rokoch 2008 – 2010, po ktorom nasledovala jeho obnova do súčasnej podoby. Ich kolegyňa Anna Gondová sa zaoberala témou mapovania dejín obnovy Bratislavského hradu prostredníctvom podrobného archívneho výskumu zameraného na získanie autentickej plánovej a písomnej dokumentácie. Pripomenula význam zaniknutých fi-

remných archívov projekčných organizácií, venujúcich sa obnove hradu, a tiež fondov archívnych či pamäťových inštitúcií na území mesta Bratislavy. Tento blok uzatvorilo vystúpenie Karola Prášeka z Krajského pamiatkového úradu v Bratislave, ktorý prezentoval prehľad najdôležitejších archeologických výskumov a objavov z hľadiska činnosti úradu od jeho založenia v roku 2002 a priblížil archeologický výskum ako formu záchranu špecifického segmentu kultúrneho dedičstva.

Program druhého dňa konferencie otvoril Juraj Kucharík z Historického múzea SNM. Venoval sa téme rímskej Bratislavy z pohľadu historických a archeologických prameňov. Pripomenul zásadný prínos historika Tivadara Ortvoja (1843 – 1916), ako aj neskorších autorov. Staršie historické interpretácie dal do súvislosti s najnovšími poznatkami z archeologických výskumov. Lucia Almášiová zo Slovenskej národnej galérie v Bratislave sa zaoberala témou fotografie Bratislavy a jej okolia do roku 1918 z pohľadu propagácie a podpory návštevnosti mesta. V chronologickom slede prezentovala fotografické ateliéry pôsobiace v Prešporoku od 50. rokov 19. storočia a prostredníctvom početného obrazového materiálu z domácich aj vybraných zahraničných zbierok poukázala na uplatnenie fotografie v súdobej tlači, najmä v tlačených mestských sprievodcoch, alebo v podobe dobových pohľadníc.

Rozsiahlu kolekciu diel maliara a grafika Karla Huga Frecha (1883 – 1945) v zbierkach Múzea mesta Bratislavy a Galérie mesta Bratislavy predstavila Patrícia Ballx z Galérie mesta Bratislavy. Priblížila genézu súboru jeho diel v múzeu najmä v medzivojnovom období, ale aj neskoršie akvizície oboch inštitúcií, ktoré v nákupoch Frechových diel pokračujú dodnes. Príspevok Hany Kližanovej z Historického múzea SNM v Bratislave selektívne predstavil zbierky bratislavskej proveniencie v tejto inštitúcii, ktorá je nasledovníkom prvých múzejných spoločností pôsobiacich v Bratislave v čase formovania 1. ČSR. Zamerala sa na kvalitatívne pozoruhodné umelecké diela z fondu výtvarného umenia.

V záverečnom bloku konferencie s názvom *Múzeá v stredoeurópskom priestore. História, súčasnosť a perspektívy* vystúpili najprv Dušan Béreš a Klaudia Baganová z Východoslovenského múzea v Košiciach. Predstavili aktivity tohto múzea v medzivojnovom období, keď sa začal klásť väčší dôraz na predmety etnografického charakteru a zásluhou riaditeľa dr. Josefa Poláka sa realizoval rozsiahlejší výskum a dokumentácia v tejto oblasti so zameraním na územie celého východného Slovenska. Pozornosť venovali aj obrazu činnosti svojho múzea v dobovej medzivojnovnej tlači. Tomáš Dvořák z Muzea hlavného mesta Prahy priblížil okolnosti založenia a slávnostné i všedné okamihy v rámci jednotlivých vývojových etáp tejto inštitúcie od roku 1883 až po súčasnosť. Na záver konferencie vystúpil Roland Perényi z Historického múzea mesta Budapešť (*Budapesti Történeti Múzeum*). Vo svojom príspevku prezentoval výstavy k rozličným témam z moderných dejín Budapešti, realizované po roku 2000 v jednej z pobočiek tohto múzea – Múzeu Kiscell(i). Na ich príklade poukázal na nové trendy vo výstavnom programe múzea, ktoré zaradil do širšieho kultúrno-spoločenského kontextu.

Príspevky z konferencie budú publikované v samostatnom zborníku.

Zuzana Francová

Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou Na ceste k slovenskej štátnosti

Košice, 18. – 20. september 2018

V roku 2018 si Slovenská republika pripomenula množstvo dejinných, nielen „osmičkových“ výročí. Počnúc rokom 1848 a národným obrozením, končiac až rokom 1993 a vznikom Slovenskej republiky. Každý rezort pripravil akciu vo svojej pôsobnosti, všetko koordinoval Vladimír Valovič, národný koordinátor spoločných osláv SR a ČR v roku 2018. Odbor archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky pripravil v Košiciach dve podujatia – vedeckú konferenciu a výstavu, obe pod spoločným názvom *Na ceste k slovenskej štátnosti*.

Spoluorganizátormi vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou boli Štátny archív v Košiciach a Mesto Košice – Archív mesta Košice. Konferencia mala priblížiť najnovšie výsledky výskumu týkajúce sa udalostí v rokoch 1918, 1968 a 1993. Každému z okruhov bol venovaný jeden blok. Konferenciu otvorili námestník primátora mesta Košice Martin Petruško, generálny riaditeľ sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR Adrián Jenčo a bývalý prezident SR Rudolf Schuster. Úvodný referát predniesol mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec SR v ČR Peter Weiss. Hovoril o otázkach formovania identity v kontexte osamostatnenia slovenskej štátnosti.

Samotný prvý panel venovaný roku 1918 otvorila prednáška Miroslava Pekníka (Ústav politických vied SAV), ktorá bola prehľadom problémov domáceho i zahraničného odboja počas 1. svetovej vojny. Peter Švorc (Prešovská univerzita v Prešove) hovoril o začleňovaní Slovenska do Československej republiky na prelome rokov 1918 a 1919. Veronika Szeghy-Gayer priblížila autentické dielo Miklósa Molnára, ktorý bol v tomto období vládnym komisárom vo funkcii hlavného župana pre mesto Košice. Všetky úradné písomnosti zo svojho pôsobiska si odkladal, navyše si robil výstrižky z vtedajších novín. Celá táto zbierka bola predmetom referátu. Michal Bartal a Michaela Weinštuková (Slovenský národný archív) priblížili kompetencie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska na základe dokumentov SNA.

Druhá časť konferencie bola venovaná roku 1993 a jeho súvislostiam. Otvoril ju svojou *keynote lecture* Jan Rychlík (Univerzita Karlova, Praha). Priblížil genézu rozpadu spoločného štátu, poukázal na predpoklady, ktoré k tomu viedli už od roku 1989. Tomáš Gábriš (Univerzita Komenského v Bratislave) porovnal vznik Slovenskej republiky v roku 1939 a v roku 1993 a poukázal na rozdiely medzi týmito aktmi. Ladislav Vrtel (OAR SVS Ministerstva vnútra SR) priblížil vývin štátnej symboliky za posledných takmer dvesto rokov.

Záverečný deň konferencie sa týkal roka 1968. Richard Pavlovič v úvodnej prednáške hovoril o príčinách vzniku československej reformy začiatkom 60. rokov, o slovenskom predjarí a priebehu samotného roka 1968 v Československu i na Slovensku. Priblížil elity reformy na Slovensku a ich diskontinuitu v ďalšom období. Niekoľko referátov bolo venovaných cirkevnej problematike a roku 1968 (Jan Pešek, Peter Borza, Peter Zubko) či Ladislavovi Novomeskému a jeho vzťahu s Gustávom Husákom (Zdeněk Doskočil).

Väčšina referentov prišla zo štátnych archívov, konferencia bola vyvážená širšími referátmi, ako aj regionálnou drobnokresbou. Popri množstve konferencií, ktoré sa v roku 2018 konali, táto vynikla pôvodnými referátmi a originálnymi referentmi. Publikačným výstupom z konferencie bude recenzovaný zborník.

Ministerstvo vnútra SR okrem konferencie pripravilo v Košiciach aj veľkú výstavu archívnych dokumentov s rovnomenným názvom. Obe podujatia boli mimoriadne vydarené a ich konanie v Košiciach malo svoj zmysel.

Richard Pavlovič

Výstava Na ceste k slovenskej štátnosti Kunsthalle v Košiciach, 19. september – 19. november 2018

Rok 2018, ktorý sa označuje aj ako tzv. „osmičkový“, priniesol jedinečnú príležitosť pripomenúť si v jednom roku významné historické momenty v našej krajine – 100. výročie vzniku Československej republiky, 50. výročie obrodného procesu a 25. výročie vzniku Slovenskej republiky. Do osláv sa zapojil aj Obor archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v spolupráci s K13 – Košickými kultúrnymi centrami prostredníctvom veľkolepej zážitkovej výstavy pod názvom *Na ceste k slovenskej štátnosti*. Výstava takéhoto rozsahu sa na Slovensku neuskutočnila posledných 25 rokov. Vernisáž výstavy sa konala 19. septembra 2018 v zrenovovanej Kunsthalle v Košiciach. Pre zaujímavosť uvádzame, že to bola pôvodne budova plavárne.

Návštevníci mali možnosť vidieť bežne 700 archívnych dokumentov. Do niektorých z nich sa dalo nahliadnuť aj prostredníctvom interaktívnych kioskov. Mnohé dokumenty sa vystavili vôbec prvý raz v histórii. Cieľom výstavy bolo návštevníka previesť našimi dejinami od čias slovenského národného obrodzenia v roku 1848 až po vznik samostatnej Slovenskej republiky a jej plnohodnotné začlenenie sa do európskeho spoločenstva. Výstava bola nainštalovaná do nadrozmerného štátneho znaku Slovenskej republiky a rozdelená chronologicky do deviatich tematických okruhov.

Prvý okruh bol venovaný formovaniu moderného slovenského národa. Do expozície boli v rámci neho zaradené zaujímavé dokumenty, medzi ktorými okrem iných nechýbal ani viacjazyčný Bernolákov *Slowár: Slovník slovenský česko-latinsko-nemecko-maďarský* vydaný v rokoch 1825 – 1827, čiže prvý veľký slovník slovenčiny, ďalej Žiadosti slovenského národa zo dňa 11. mája 1848. V tomto okruhu bol umiestnený aj najstarší dokument celej výstavy – list z roku 1783 písaný v slovakizovanej češtine adresovaný cisárovi Jozefovi II. Napísal ho Ján Hačavský, poddaný z obce Lorinčík, ktorý sa sťažoval na neľudské zaobchádzanie úradov.

Druhý okruh nazvaný Slováci v Uhorsku bol časovo ohraničený rokmi 1849 – 1914. Sem boli zaradené napríklad články z Národných novín o zatvorení Slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej z 22. septembra 1874 alebo oznam o zatvorení Matice slovenskej z 13. apríla 1875. Ďalej tu návštevník mohol vidieť propagačné plagáty paroplavebných spoločností z prelomu 19. a 20. storočia súvisiace s vystahovalectvom Slovákov.

V treťom tematickom okruhu venovanom Slovákom v prvej svetovej vojne (1914 – 1918) sme mohli nájsť faksimile Pittsburskej dohody (originál je uložený v múzeu Historického centra senátora Johna Heinza v Pittsburghu), fotografie československých légii a mapy. Jeden samostatný panel bol venovaný Deklarácii slovenského národa (Martinskej deklarácii) z 30. októbra 1918, ktorá je považovaná za základný kameň legitimizujúci spoločnú štátnosť. Deklarácia totiž predstavovala výraz spontánneho prejavu Slovákov k oslobodeniu a vytvoreniu spoločného československého štátu. Medzi vystavenými dokumentmi boli aj zápisnice z deklaračného zhromaždenia a profilové fotografie všetkých členov Slovenskej národnej rady zvolených na deklaračnom zhromaždení. Na ďalšom paneli si mohol návštevník prezrieť Zákon vydaný Národným výborom dňa 28. októbra 1918 o zriadení Československej republiky. Výstava neopomenula ani tragickú smrť generála Milana Rastislava Štefánika. Návštevníci si tu mohli prezrieť správu z novín o jeho leteckej nehode, ale aj rôzne doklady týkajúce sa jeho osoby.

Štvrtý okruh bol venovaný daniu v prvej Československej republike (1918 – 1938). Tu boli okrem štátneho znaku predstavené aj mapy zobrazujúce predstavy o budúcich hraniciach novovznikajúceho štátu. Záujemcovia mohli zhliadnuť Vyhlásenie Národného výboru československého z 28. októbra 1918, ktorý ohlasoval vznik Československej republiky. Verejnosti boli predstavené podobizne prezidentov Krajinského úradu či prvé číslo Krajinských novín. Zaujímavosťou boli aj osobné karty vypovedajúce o politickej činnosti Jozefa Tisa, Ferdinanda Ďurčanského a Vojtecha Tuku. Pozornému oku návštevníkov určite neušli ani dokumenty týkajúce sa volieb do poslaneckej snemovne z roku 1920 či jubilejných osláv vzniku republiky.

Piaty tematický okruh výstavy zahŕňal roky 1938 – 1945 a venoval sa Slovákom v období druhej svetovej vojny. Do expozície boli zaradené kartotékové lístky transportovaných Židov, protižidovské plagáty či dobové vyhlášky. Silnú emóciu vyvolali aj fotografie z priebehu bojov Slovenského národného povstania. Záujemca si mohol prezrieť aj mapu pamätných miest a bojov.

V poradí šiesta etapa obsahla roky 1945 – 1960, čiže obdobie po skončení druhej svetovej vojny a obnovení Československa. Vystavené dokumenty priam dokonale podávajú obraz doby – rozmach komunizmu na našom území a zapúšťanie jeho koreňov do každej oblasti života. Vystavené boli fotografie z manifestácie občanov na podporu Gottwaldovej vlády, výstavby Pamätníka na Dukle, Oravskej priehrady, tiež dokumenty ako napr. Akčný program Gottwaldovej vlády, početné výzvy pre obyvateľstvo na manifestovanie, plagáty týkajúce sa plnenia plánu, bytovej výstavby. Nahliadnuť sa dalo aj do katalógu s ukázkou dobového nábytku.

Rokom 1960 začal siedmy chronologický blok (1960 – 1988). Nechýbala tu Ústava Československej socialistickej republiky v Zbierke zákonov z roku 1960, ani Ústavný zákon o Československej federácii z dňa 27. októbra 1968. Medzi exponátmi sa ob-

javili rezolúcie občanov a organizácií, ktorými vyjadrovali nesúhlas s okupáciou ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy.

Nespokojnosť občanov s politikou jednej strany rástla v Československu už dlhšiu dobu, ale vhodná príležitosť vyjadriť svoje zmýšľanie sa naskytna až v novembri 1989. Nežnou revolúciou začala krátka, ôsma etapa výstavy (do roku 1992). Tá zahŕňala dokumenty, ktoré vzišli z činnosti občianskeho politického hnutia Verejnosť proti násiliu, ako napríklad Výzva k účasti na zhromaždení veriacich (neskôr známom ako Sviečková manifestácia) z roku 1988, spoločné vyhlásenie Verejnosti proti násiliu a Občianskeho fóra k vytvoreniu novej vlády zo dňa 3. decembra 1989 či zápisnica z rokovania Verejnosti proti násiliu, Kresťanskodemokratického hnutia a Demokratickej strany o vytvorení novej vlády zo 17. júna 1990. Zábavne pôsobili karikatúry predstaviteľov Verejnosti proti násiliu. Zaujali aj titulky novín Verejnosť ako aj spontánne reakcie verejnosti na dianie v politike.

Posledný, v poradí deviaty blok (1993 – 2004), mapoval cestu Slovenska k samostatnosti a jeho začlenenie sa do európskeho spoločenstva. Okrem iných dokumentov bolo sem umiestnené faksimile Deklarácie Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky zo dňa 17. júla 1992, Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992 či Zmluva o prístupení Slovenskej republiky k Európskej únii zo 16. apríla 2003. Najmladšie dokumenty výstavy mohol záujemca nájsť práve na tomto mieste. Išlo o noviny s článkami o vstupe Slovenska do Európskej únie z roku 2004.

Výstavu a zároveň aj výstup zo štátneho znaku zakončil panel venovaný príbehu jedného domu a jeho adresy. Zo sčítacích hárkov z rokov 1930, 1940 a 1950 si návštevník mohol vyčítať zmenu adresy toho istého domu. Výstava bola nainštalovaná aj na vonkajšej strane nadrozmerného štátneho znaku. Tu si návštevník mohol prezrieť reklamy na dobové produkty ako topánky, pančuchy, bielizeň, minerálky, pásky pre písacie stroje, benzínové motory, žiarovky, ale tiež plagáty avizujúce podujatia spolku Živena. V neposlednom rade možno spomenúť aj bankovky od tých, ktoré boli používané počas existencie Rakúsko-Uhorska až po slovenské bankovky, ktoré následne nahradili eurá. Priestor okolo monumentálneho štátneho znaku bol rozdelený bannermi do kójí, v nich jednotlivé štátne archívy spadajúce pod Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky prezentovali verejnosti svoju históriu, činnosť a archívne klenoty, ktorými disponujú. Výstava *Na ceste k slovenskej štátnosti* bola verejnosti sprístupnená do 19. novembra 2018. V súčasnosti sa pripravuje jej virtuálna prehliadka.

Mária Filarská

KRONIKA

Jubilantka Anna Kysacká

Dňa 19. mája 2018 oslávila naša milá kolegyňa Hanka Kysacká významné životné jubileum. Jej domovom a neskôr i pracoviskom sa stala malebná obec Bystrička a jej život bol takým či onakým spôsobom vždy spojený s Turcom. V rokoch 1968 až 1972 študovala na Strednej ekonomickej škole v Martine a po jej absolvovaní sa zamestnala na Okresnom národnom výbore v Martine a neskôr na Okresnom úrade v Martine, kde si vyskúšala prácu v rôznych oblastiach verejnej správy. V roku 1991 však musela svoje pracovné povinnosti dočasne ukončiť, nakoľko odišla na materskú dovolenku – narodili sa jej postupne dve dcéry. O tri roky neskôr už bola pripravená zúročiť svoje vedomosti z práce v jednom zo správnych orgánov na mieste, ktoré zhromažďovalo dokumenty nielen z jej bývalého pracoviska, ale aj z jeho historických predchodcov.

V štátnom okresnom archíve – neskôr martinskej pobočke Štátneho archívu v Bytči pracovala nepretržite od roku 1994. Okrem archívnej knižnice sa venovala spracovaniu a sprístupňovaniu fondov miestnych národných výborov a neskôr odboru výstavby Okresného národného výboru v Martine, ktorý sa stal jej doménou. Kolegom zanechala kvantum fondových registrov a inventáre, ktoré sa snažila vždy vypracovať tak, aby sa v nich dalo čo najjednoduchšie orientovať, neúnavne si robila poznámky a rôzne zoznamy, len aby sa vyhľadávanie stalo čo najjednoduchším a najrýchlejším.

Jej široké znalosti o (dnes už historických) stavbách nielen v meste Martin oceňovali žiadatelia, ktorí prichádzali do archívu často so žiadosťou, alebo len veľmi matnou predstavou o tom, kedy a kým bola stavba, ku ktorej potrebovali dokumentáciu vyhľadať, postavená. Hankina ochota a dedukčné schopnosti často privádzali do údivu nielen návštevy, ale aj jej kolegov. Jej vedomosti sa však neobmedzovali len na občas nezáživnú oblasť stavebných povolení a veľkoformátových architektonických plánov – počas svojho života nadobudla i pozoruhodne široké znalosti o histórii rodín i osobností turčianskej „Záhradky.“

Okrem správnej agendy sa Hanka starala aj o všetky tie bežné činnosti, ktoré v archíve málokto oceňuje, ale sú nevyhnutné pre jeho chod – dokumentácia k pošte, dochádzke, stravnych lístkoch, cestovných príkazoch a kancelárskych zásobách bola pod jej dozorom a i v tejto oblasti si viedla pedantne vyhotovené zoznamy, vďaka ktorým odchádzali potrebné dokumenty z archívu vždy načas.

Hanka úspešne prežila so svojimi kolegami všetky turbulencie a zmeny, ktoré archív postretli, dokázala sa prispôbiť novej technike, ktorá prácu nie vždy uľahčila a snažila sa vyhovieť každému, kto do archívu prišiel žiadať o radu. V súčasnosti si užíva zaslúžený dôchodok, ale nezahála – svoju záľubu a záujem o zdravie zúročuje a ďalej sa vzdeláva na miestnej Jeseniovej lekárskej fakulte UK v Martine.

Milá Hanka, v mene kolegov a kolegyň Ti prajeme v Tvojom štúdiu i ďalšom živote mnoho úspechov, zdravia i spokojnosti v kruhu najbližších.

Katarína Sadloňová

POKYNY PRE AUTOROV

Archívny almanach vychádza jedenkrát ročne. Jeho obsahom sú pôvodné práce autorov. Redakcia predloží doručené rukopisy na pripomienkovanie redakčnej rade, ktorá rozhodne o ich publikovaní. O rozhodnutí redakčnej rady je každý autor informovaný. Autori poskytujú rukopis práce výhradne redakcii Archívneho almanachu a nepublikujú ho v iných periodikách. Rukopisy sa nevracajú.

Príspevky sa do Archívneho almanachu posielajú v programe Windows Word e-mailom na adresu redakcie: archivny.almanach@gmail.com. Poznámkový aparát sa robí na stranu pod čiaru. Typ písma – Times New Roman, veľkosť písma – 12, veľkosť písma poznámok – 10, riadkovanie - 1,15. Autor k štúdiu alebo článku pripojí úvodný abstrakt (max.700 znakov vrátane medzier), 3 – 6 kľúčových slov a záverečné resumé (max. 2000 znakov vrátane medzier). Redakcia zabezpečí ich preklad do anglického jazyka. K akémukoľvek druhu príspevku autor na záver pripojí svoje meno, tituly, zamestnávateľa, e-mailový a telefonický kontakt).

V poznámkovom aparáte je potrebné riadiť sa normou STN ISO 690 – Dokumentácia a Bibliografické odkazy. Výnimkou z normy je neuvádzanie ISBN a ISSN. Ukážky:

MONOGRAFIA (1 – 3 autori):

¹NOVÁK, Jozef. *Pečate miest a obcí na Slovensku I. A – M*. Bratislava : FF UK v Bratislave, 2008, s. 241.

²VÍTEK, Peter - MAŤUGOVÁ, Soňa. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku III. Oravská stolica*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2007, s. 31-34.

Mená autorov sa oddeľujú spojovníkom s medzerou po oboch jeho stranách. Rozpätia strán sa uvádzajú spojovníkom bez medzier.

MONOGRAFIA (viac ako 3 autori):

³KARTOUS, Peter et al. *Príručka archivára*. Bratislava : PT Servis, 1999, 103 s.

ZBORNÍK ako celok:

⁴RÁBIK, Vladimír (ed.). *Litteris ac moribus imbutus – Studia historica Tyrnavien-sia XVI*. Trnava : FF Trnavskej univerzity v Trnave; Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, 625 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo kolektívnej práci:

⁵BARTL, Július. K problémom diferenciacie miest a mestečiek na kráľovskej pôde v 15. storočí a na začiatku 16. storočia. In MARSINA, Richard (zost.). *Vývoj správy miest na Slovensku*. Martin : Osveta, 1984, s. 69-90.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁴ŽUDEL, Juraj. Tereziánsky lexikón sídel Uhorska z roku 1773. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 2, s. 74-92.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁸ NOVÁK, ref. 1, s. 200.

Ak sú v jednej poznámke uvedené viaceré pramene rovnakého autora, v ďalších poznámkach sa uvádzajú aj prvé slová názvu prameňa:

⁹ NOVÁK, Pečate, ref. 1, s. 152.

Odkaz na internetový zdroj:

¹⁰ Libri regii, [citované 15. 2. 2018], Dostupné na internete: <<https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/>>

Odkaz na archívny prameň:

¹¹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Panstvo Bytča-Strečno, škatuľa 51, inventárne číslo 18 (ďalej len ŠA ZA-By, PBS, šk. 51, inv. č. 18).

Pokiaľ je odkaz na archívny prameň rovnaký po údaj o inv. č., resp. číslo spisu, uvádza sa:

¹² Ref. 11, inv.č.

Všeobecné poznámky:

- Skratkou pre označovanie strany je s., čísla č., ročníkov roč. Ročníky i čísla periodík sa uvádzajú arabskými číslicami. Ak sú v edíciách dokumenty číslované, je potrebné uvádzať aj čísla dokumentov.

- Ak v prameni nie je uvedené miesto, rok vydania alebo vydavateľstvo, uvádzame:

b. m., b. r., b. v.

- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev, oddeľujeme tieto bodkočiarkou:

Trnava : FF Trnavskej univerzity v Trnave; Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014.

AUTORI TOHTO VYDANIA

Mgr. Ivana Červenková, PhD.
Slovenský národný archív v Bratislave

Mgr. Katarína Červeňová, PhD.
Štátny archív v Trnave

Mgr. Attila Fazekas
Štátny archív v Nitre

Mgr. Mária Feješová, PhD.
Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra

Mgr. Mária Filarská
Slovenský národný archív v Bratislave

Mgr. Zuzana Francová
Múzeum mesta Bratislavy

Mgr. Janka Hričovská
Slovenský národný archív v Bratislave

PhDr. Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

Mgr. Tomáš Janura, PhD.
Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave

PhDr. Peter Keresteš, PhD.
Štátny archív v Nitre

Mgr. Michaela Kerešová
Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči

PhDr. Miroslav Martinický
Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči

PhDr. Veronika Nováková, PhD.
Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa

Mgr. Lukáš Paluga
Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno

Vydanie Archívneho almanachu podporila:

CONTENTS

STUDIES AND ARTICLES

KERESTEŠ, Peter. The Nitra County archives to 1848	3
ČERVEŇOVÁ, Katarína. The Establishment of the Orava Estate's Co-ownership in the 17 th Century.....	22
JANURA, Tomáš. Archontology of the Liptov County in 1709 – 1786	30
FEJEŠOVÁ, Mária. The Kotešovský Family in Mediaeval History of the Upper Trenčín and the Early History of the Territory of Village Velké Rovné	40
HRIČOVSKÁ, Janka. Letters to Ján Tomka-Sásky	52
VÍTEK, Peter. Postal History in Liptov	57
KEREŠOVÁ, Michaela. Ownership Relations and Social Conditions in the First Years of Czechoslovak Republic: Example of Súľov-Hradná Village	69
ŽUCHA, Ján. The Anti-State Leaflet Activity in the Martin District during the Exis- tence of the Slovak State (1939 – 1945)	78

LITERATURE

Reviews and annotations	90
Bibliographical Survey of Home and Foreign Archival Periodicals	102
REPORTS	116
CHRONICLE	131
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	133
THIS ISSUE'S WRITERS	135

ISBN 978-80-972999-1-0